

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

UDC 340.1

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.001>

THEORETICAL-LEGAL ASPECTS OF THE FORMATION KNOWLEDGE SOCIETY

S. O. YULDASHEV, Doctor of Law,

head of the department of economic, air and space law,

National Aviation University,

E-mail: sergey.yuldashev@gmail.com

S. I. KHOMYACHENKO, Candidate of Juridical Sciences, Docent,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,

E-mail: arturmark@ukr.net

Summary. *The author describes his understanding of certain content aspects building an information society and a knowledge society. The generalization of the provisions of the outstanding Ukrainian and foreign scholars concerning the modernization of education in the information society (society of knowledge), both in the world in general and in Ukraine in particular. The study found that direct collaboration between the university environment, science and production in developed countries really leads to an innovative breakthrough. It is determined that the successful advancement of Ukraine in the civilizational space, connected with the informatization of society, the formation of knowledge at society.*

Keywords: *knowledge, industrial society, sovereignty, information, innovation, science, reform, law, management, technology*

Introduction.

For the current conditions in the world, it is common that capital and labour, as the basis of an industrial society, give way to information and knowledge. The task of building an innovative economy, a society of knowledge (the information society («The Third Wave» according to O. Toffler, «technicist» civilization according to K. Jaspers) is being actualized.

Nowadays, our country is actively discussing the question of the ability of society to create and become a source of profit and using knowledge, information for economic development. It is they who dominate society, become the most important factors of economic development. It is important to understand the importance of education in constructing a knowledge-based economy. In our opinion, higher education is crucial for

the formation of intellectual potential, which is a factor in the production and using of knowledge, as well as for the development of continuous education, which needs enhancing the knowledge and skills of the individual.

It is the information and knowledge that become dominant in the life of the society, as well as the main products of public production. Information technology and the role of information technologies in social and economic relations are growing rapidly, a global information space is created that ensures effective informational interaction of people, their access to global information resources.

Analysis of recent researches and publications.

The revolution of information and, consequently, the emergence of the information society and its next phase, a knowledge society, were the subject of intensive scientific discussions, which is clearly reflected in a large number of works on pedagogy, sociology, psychology, philosophy and law. First of all, I would like to highlight the scientific achievements of such scholars as I. Aris-tova, V. Bebik, V. Danylyan, A. Baranova, O. Dzoban, L. Gubersky, R. Kalyuzhny, B. Kormich, M. Mikhalchenko, E. Prushkovskaya, V. Pylypchuk, V. Politansky, V. Lipkan, I. Sopilko, V. Tsimbalyuk, V. Yarochkin and others. In particular, Sakun A. in the work «Educational process in the parameters of the society of knowledge» has determined that the fundamental foundations of the concept of knowledge society «are education and training of personnel, innovations and technologies, information infrastructure and economic and institutional regime (environment) that promotes innovation» (Sakun, 2013: 175).

V. Pylypchuk emphasizes that the current state to development of society seems to allow to consider the information society (information society, digital society, electronic society) as a stage of transition to a new perspective state of its socio economic and scientific and technological development to the society of knowledge (knowledge society) the higher the degree of development of the information society, enriched with the spiritual and intellectual potential of humanity (Pylypchuk, 2017: 8).

At the same time, a number of issues considered in these works are not sufficiently covered in the scientific literature. In particular, they include an analysis of the inclusion of the innovative management of the learning environment in the object of innovation, as well as the transfer of research institutes (NIIs) of the National Academy of Sciences of Ukraine (NANU) to the corresponding higher educational institutions.

Purpose. To analyze the ways and means of transition to the information society, innovative economy, to the modern knowledge society.

Methods.

The following methods were used in the article: dialectic – to study the complex of educational and social phenomena and processes in development and interconnection; the unity of the historical and logical to determine the peculiarities of the origin and regularities of the development of the information society and society of knowledge, as well as the evolution of educational paradigms; a comparative method by which the analysis experience of a number of developed countries and other methods has been carried out. The main methodological method of scientific work was the gen-

eralization of the positions of prominent Ukrainian and foreign scholars dealing with the modernization of education in the information society (society of knowledge), both in the world in general and in Ukraine in particular.

Results.

At a new stage in history, the role of education in public life is redefined. An analysis of the education system in Ukraine has revealed a number of significant problems, and above all, the lack of complex, the systematicity of the reforms of education on the one hand, and the ineffective management of this process, on the other. One of the most important problems of native education is the quality of education, which today does not meet the requirements of society. Existing administrative structures and management methods do not allow higher education institutions to make massive changes and implement reforms and innovative technologies.

Today, it is widely known that knowledge has become a subject of colossal economic, political and cultural interests so much that it can serve to determine the qualitative state of society whose outlines are only beginning to appear in front of us (To Knowledge Societies, 2005: 7).

The entry of humanity into the information society and the knowledge society, N.I. Gendina writes, makes qualitatively new requirements to the education system. These requirements resulted in the need to change the education paradigm. The model of «supportive learning», based on fixed, sustainable ways and methods, which are aimed at teaching to fiddle with already existing situations, is already unacceptable for modern society, where constant

changes and the growing pace of life have become the distinctive features (Towards Knowledge Societies, 2005).

The concept of a «knowledge society» has a relatively small history, the beginning of which dates back to the second half of the 20th century the beginning of the 21st century. For the first time, term «knowledge society» was introduced into scientific circulation by American political scientist R. Lane in 1966 (Lane, 1966), who considered the influence of scientific knowledge on public policy and management.

In the literature, it is noted that the rapid growth of means and the speed of information exchange opens up boundless opportunities for education, access practically to the whole potential of knowledge accumulated by mankind. Realizing these opportunities, a person transforms education from the preparation for life – into a way of life. Learning during life becomes a means of protecting the individual against the unpredictability of the modern world.

From the above, it follows that the successful promotion of Ukraine in the civilizational space is certainly connected with the informatization of society, the formation of a society of knowledge. The relevance and importance of this goal cannot be overestimated. Moreover, its achievement becomes the only possible alternative for the survival, self-preservation of the nation as such.

By the criterion of innovative development countries of the world may be (of course, to a certain extent, conditionally) divided into two groups. The first group will be countries that sell innovative products, high-tech products. As a rule, these are countries with high welfare of citizens. The source of their economic growth is, mainly, new technologies, the production of knowledge

(the country of the so-called «golden billion»). Let us call them full-fledged states. Flows of able-bodied and talented migrants are arriving to such countries for employment, etc.

Countries that are lagging behind the full-fledged states in technological development and who do not aspire, do not know how to ensure such development – we refer to the second group. The budget of such states is formed, basically, due to the sale of raw materials. Most often, it is crude oil, raw (not processed) agricultural products. The inability, unwillingness to manage the development of the economy in the right direction (to organize innovative production) is caused not so much by objective circumstances (high variability in revenues from the sale of resources in the world market, a decrease in the competitiveness of other sectors of the economy), but subjective ones.

This is, firstly, the absence (with the existing method of organizing the economy) of true motivation, and therefore the real need for the development of the innovation sector. It does not help that the existing method of organizing economic management allows (at the expense of raw materials) to maintain a certain, albeit stable, standard of living. Over time, non-primary sectors of the economy, without receiving long-term investments, are suppressed. An excess of unemployed population is formed, the needs of which can be covered by subsidies from raw exports, external borrowing. If they are not enough, internal effective demand is squeezed, if it is enough, incomes go to investing in the production of imported goods, as domestic production degrades. This is accompanied by a rapid increase in external borrowing. There is an outflow of «brains», hands – able-bodied part of

the population, leaving the country for employment in developed countries, etc. Ultimately, this kind of organization of economic management will inevitably lead to stagnation.

Secondly, in the developing countries with raw material resources (in particular, in authoritarian ones) – the opaque distribution of raw materials revenues, a high level of corruption in power; huge funds are deduced to offshore, are spent on luxury and consumer goods. Let us call this kind of country a pseudo-state. These countries serve the so-called raw material appendage role for the states of the first group.

Sovereignty and territorial integrity of pseudo-states are purely formal and these, as a rule, puppet formations are doomed to their ever-increasing absorption by full-fledged states, and, ultimately, to disappearance. In pseudo-states, there is not a high, and most often low or very low, standard of living of the main part of the population, and in some countries, it is even critical. This is accompanied by high mortality of the population, its extinction. There is «brain and hands» drain, i.e. able-bodied part of the population is leaving the country for employment in developed countries, etc.

In the light of the above, Ukraine's rising leeway in the field of innovation as compared to highly developed countries (with all the above-mentioned negative consequences) should be considered as the most important nation-wide problem. This problem causes not only deep economic, but also political consequences, being a threat to the sovereignty and national security of the state. In view of the above, studies that discuss ways and means of transition to an information society, an innovative economy, are up-to-date.

Analysis of practice, political and legal decisions and scientific literature shows that as the main means of transition to the information society most frequently science, the development of science is called. Much less often one talks about education. However, very few people talk about the combined effect of these factors as components of this transition. That is, science and education are considered separately from each other. Some officials – «reformers» and even scientists are engaged in education, and completely different ones are engaged into reform in science. At the same time, it seems that the former do not even suspect about the existence of the latter. Vice versa (with few exceptions though). At the same time, both science and education, in our deep belief, are the parties of a single process, the process of innovative development.

As for the reforms in science, many see and connect the further development of science mainly with the increase in its budget financing. However, only by financing of the «walls», that is, by financing scientific institutions (rather than scientific results), the problem of transition to the knowledge society will certainly not be solved. It is very «trendy» to insist on necessity of creating new innovative structures – technology parks, technology cities, business incubators and alike. However, practice shows that when it is just a tribute to fashion, when the creation of such structures is caused by initiatives «from above» (and often the creation of such structures turns into another loophole for «money laundering», the misappropriation of budget funds) – nothing good for innovative development ever occurs.

Ideas are expressed (and these are the exceptions mentioned above) about the inclusion in the object of innova-

tion management of the educational environment, as well as the transfer of scientific research institutes (SRI) of the National Academy of Sciences of Ukraine (NASU) to the relevant higher educational institutions.

Concerning the inclusion in the object of innovation management of the educational environment. It turned out that direct cooperation between the university environment, science and production in developed countries really leads to an innovative breakthrough. An example would be the Silicon Valley. But this can happen only on condition of their diffusion interaction, mutually beneficial cooperation for each of the parties, introduction of their economic responsibility. It is the diffusion interaction (and not the parallel functioning of each component) that can ensure the fastest achievement of the highest-level goals, i.e. the transition to a knowledge society, an innovative economy. Thus, it was this kind of interaction of the above-named components that enabled the USA to create the world's first university industrial park, which then outgrew its borders and became the most productive scientific and technological zone in the world – the so-called Silicon Valley.

Something similar (in any case, by external traits) was attempted to be created in Kyiv, Ukraine. The Bionic Hill Innovation Park officially launched a free university, which functioned in a test mode. His goal was to form the Eastern European platform for the development of high-tech business in the Ukrainian capital. For this, in the Svyatoshinsky district of Kyiv, on the 147 hectares of the territory of the former military unit, it was planned to build a modern scientific camp in which the leading Ukrainian and international companies in the field of IT, biotechnology and energy efficiency should work.

The Bionic Hill project ended in failure. A new innovative project has begun –UNIT. City, but not on the public-private partnership ground, but on a private basis.

The analysis of proposals, activities (tasks, assignments) that are planned and realized in this area by official authorities (legislative, executive), relevant ministries, shows that practically all proposals and tasks are connected with the extensive, quantitative development of science or education as a self-sufficient goal. And this, when this or that sphere of activity and the industry ceases to react to the goals of the external system, but focuses exclusively on self-preservation and expansion, building up itself is what is called bureaucracy. We introduce an axiom that is a precondition for constructing an appropriate theory: if the legal provision of the education system is not aimed at the continuous updating of curricula, does not require ensuring their full compliance with the last trends of science and technology, does not introduce a constant monitoring of this compliance, then it can be argued that the education system is not innovative, and this legal provision, like the education sector, is bureaucratic.

It can be shown that as a result of autonomous (parallel, self-sufficient) functioning of both education and production, as well as science, all spheres of activity lose. And this is what is typical of today's state of affairs in Ukraine. Reports of non-required research results (RRR), dissertations – are getting with dust on the shelves, slowly being destroyed by time. And the resources spent for their conduct (human, financial, etc.) are simply wasted. As for education. If it does not «feed on» scientific achievements, it also becomes practically useless. The same applies to production.

Without new ideas of constant improvement, it is in decline. In turn, science, not having a permanent relationship with production, can begin to engage in research so-called pseudo-problem («not yet» problems, «no longer» problems and «never» problems). This is a job for oneself, not for the consumer. It seems to be lost. As a result, all three systems are getting bureaucratized.

Acting according to the laws of the bureaucracy, the ministries «switch» to the implementation of secondary functions related to their own self-preservation and expansion. Hence, optimistic overvaluations of their significance, «cementing» the status quo, demands the constant expansion of their staff and the like. As a result of such (bureaucratic) management, its object remains alone with its problems. In this case, even if this object (objects) comes (come) into decay, the parasitic governing body of it (them), as a rule, can continue to thrive. Our studies of documentary and financial flows, distribution of competences, analysis of decisions, allow us to prove and assert that ministries in Ukraine (as well as in some other former Soviet republics) are not simply useless for the most part, but also constitute a rather serious danger for the state.

This danger lies in sufficiently large budgetary financing (which, incidentally, all the addressees constantly complain about) the content of the apparatus, departmental automobile parks with expensive foreign cars, drivers; departmental clinics, special pensions, etc. And all this is at the expense of the taxpayers. And most importantly, the state budget funds are often used by the leadership of ministries for personal enrichment (the so-called «laundering» of state funds) themselves and those who control the department. To illustrate that the problems in education ex-

ist on their own, and the management of the industry is also carried out «in itself», we will analyze, from the positions of the introduced criteria, the Law of Ukraine on Higher Education of 01.07.2014 («On Higher Education», 2014). Does this Law include new provisions aimed at ensuring the innovativeness of training programs?

The analysis of the Law in question shows that the main new provisions of this law include, in particular, provisions on university autonomy, the allocation of higher education institutions with more independence in the financial, economic and organizational spheres of activity. The autonomy of a higher educational institution is stated in art. 46 of the Final and Transitional Provisions of the Law dated 01.07.2014 No. 1556-VII is its self-sufficiency, independence and responsibility in making decisions regarding the development of academic freedoms, the organization of scientific research, the educational process, internal management, economic and other activities, independent selection and placement of personnel within the limits provided by this Law.

The universities are given the right to independently develop and implement educational and scientific programs, new specializations. They can also manage their own revenues, open bank accounts, take loans, and place their own income from their educational, scientific and educational activities on the accounts of state-owned banks. It is envisaged that the universities report on their financial activity not to officials, but to the public on their websites. In addition, universities that have the status of national and research, received the priority right to financing from the state budget. Student self-government, elections of the leadership of universities are legalized. But the main goal, the

purpose of teaching at the current stage of economic development is its focus on changes – ensuring the creation of an information society, a knowledge society.

Conclusions and prospects.

Without going into detail about the problem of bureaucratization and corruption in power (this is certainly the topic), we note that the problems common for the central economy government in Ukraine are mirrored in the leadership of education and science, i.e. the ministry with the same name. In fact, no one practically demands from educational institutions to have full compliance of educational information with the latest scientific achievements.

In the process of the formation of a «knowledge society», functioning educational systems should be filled with new content; Education is intensively integrated into transnational and global contexts. Let us remind the previously formulated axiom that if the legal provision of the education system is not aimed at the continuous updating of the curricula, does not require ensuring their full compliance with the «last trend» of science and technology, does not introduce a constant monitoring of this compliance, the education system is not innovative, and this provision, like the educational sector, is bureaucratic. It is necessary to unite in a single complex legal, political and public institutions of the state on the priority development of a knowledge-based society whose main goal should be to ensure the high quality and safety of life of all Ukrainian citizens.

References

1. Lane, R. (1966). The decline of politics and ideology in a knowledgeable society. American sociological rev. N.Y., 31, 5.

2. Pylypchuk, V. (2017). The formation and development of the information society in Ukraine: peculiarities, problems, legal regulation. Theoretical and legal foundations of the formation and development of the information society: materials of the scientific and practical conference. Regular: V.M., Furazhev & S.Yu., Petryayev. Kyiv: National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute» View «Polytechnic», 7–12.
3. Sakun, A.V. (2013). Educational process in the parameters of the «knowledge society». Bulletin of the DonNUET, 2 (58), 167–176.
4. The Law of Ukraine «On Higher Education» 01.07.2014 № 1556-VII. Information from the Verkhovna Rada (VVR), 7, 38.
5. To Knowledge Societies: UNESCO World Report (2005). Paris, UNESCO, 239. Available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf>
6. Towards Knowledge Societies: UNESCO World Report (2005). Paris, UNESCO, 239. Available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf>

С.О. Юлдашев & С.І. Хом'яченко (2019). Теоретико-правові аспекти формування суспільства знань. Право. Людина. Довкілля, 10(3): 6-13.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.001>

Анотація. У статті викладено авторське розуміння окремих змістових аспектів побудови інформаційного суспільства та суспільства знань. Здійснено узагальнення положень видатних українських та зарубіжних науковців, що стосувалися питань модернізації освіти в інформаційному суспільстві (суспільстві знань), як у світі загалом, так і в Україні зокрема.

За результатами дослідження встановлено, що пряма співпраця між університетським середовищем, наукою та виробництвом у розвинених країнах дійсно веде до інноваційного прориву. Визначено, що успішне просування України в цивілізаційному просторі, безумовно, пов'язане з інформатизацією суспільства, формуванням суспільства знань.

Ключові слова: знання, індустріальне суспільство, суверенітет, інформація, інновації, наука, реформи, право, управління, технології

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА РОЗВИТОК АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

О. В. ГАФУРОВА, доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: gafurova.olena@gmail.com

Анотація. У статті проаналізовано вплив євроінтеграційних та міжнародних зобов'язань на розвиток аграрного законодавства України на прикладі законопроектів, зареєстрованих у Верховній Раді України. З метою вирішення соціальних проблем селян, пропонується на законодавчому рівні закріпити поняття «соціальний розвиток сільських територій», а також окреслити заходи, за допомогою яких в межах політики сільського розвитку, можуть бути вирішені соціальні проблеми села.

Доводиться необхідність розроблення та прийняття Загальнодержавної програми сільського розвитку, яка мала б довгостроковий період виконання, здійснювалася центральними та місцевими органами виконавчої влади і затверджувалася Законом України. Вказане кореспондується із механізмом, який застосовується в рамках політики сільського розвитку ЄС.

Зазначається про необхідність використання у національному законодавстві усталеної термінології, з мінімальною кількістю слів іноземного походження, та забезпечення врахування особливостей, притаманних аграрному сектору економіки країни.

Ключові слова: аграрне законодавство, міжнародне законодавство, спільна сільськогосподарська політика ЄС, сталий розвиток сільського господарства, сільський розвиток, соціальний розвиток села, державна аграрна політика, продовольча безпека

Актуальність.

У сучасних умовах українське аграрне законодавство переживає бурхливий

розвиток, пов'язаний, у значній мірі, із глобалізаційними процесами, що відбуваються в світовій економіці, та інтеграцією України у Європейське Співтова-

риство. Крім того, суттєво погіршився рівень нормотворчої техніки, що безпосередньо вплинуло на його якість. Так, на думку представників аграрно-правової науки, аграрне законодавство стало обсяговим, колізійним, нерідко правові норми, що регулюють одні й ті самі аграрні відносини, дублюються в різних нормативно-правових актах. Його типовими недоліками є суперечності між новоприйнятими і чинними законами, між законами і підзаконними нормативно-правовими актами (Аграрне Право України, 2017: 47). Застосування такого законодавства ускладняється за рахунок наявності значного масиву спеціальних нормативно-правових актів, які безпосередньо є джерелами аграрного права, а також тих, які необхідно застосовувати у субсидіарному порядку. Вказана тенденція є характерною не тільки для України. Функціонування Спільної сільськогосподарської політики ЄС також вимагає прийняття численних нормативно-правових актів. Так, за кількістю джерел та приписів, що в них містяться, сільськогосподарське право вважається найбільш об'ємною галуззю права ЄС (за даними офіційної бази джерел права ЄС, кількість джерел сільськогосподарського права станом на 2011 р. складала більше 3000 найменувань (Право Європейського Союзу, 2013: 591).

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемами розвитку українського аграрного законодавства займалися такі юристи-аграрники, як А.І. Брінцов, А.В. Духневич, В.М. Єрмоленко, Т.О. Коваленко, В.І. Семчик, А.М. Стайтківка, В.Ю. Уркевич, В.З. Янчук.

Мета статті полягає у дослідженні впливу євроінтеграційних та міжнародних зобов'язань на розвиток аграр-

ного законодавства України на прикладі законопроектів, зареєстрованих у Верховній Раді України (далі – ВРУ).

Результати.

Частиною аграрного законодавства України є міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ (п. 1 ст. 19 Закону України від 29 червня 2004 р. «Про міжнародні договори і угоди»). Як слушно зазначається у науковій літературі, міжнародно-правове регулювання аграрних відносин сприяє підвищенню ефективності аграрного виробництва шляхом розвитку торгівлі сільськогосподарською продукцією на світовому ринку та економічному співробітництву держав у цілому (Аграрне Право, 2018: 92). Крім того, на міжнародному рівні підвищується увага до проблем забезпечення прав і свобод сільського населення. Так, одним із останніх документів, який у найближчому часі впливатиме не тільки на формування аграрної політики України, а й інших країн-членів ООН, є Декларація ООН про права селян і інших осіб, які працюють в сільських районах («Проект декларації ООН...», 2018), яку було схвалено на пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 2018 р. («UN rights chief welcomes...», 2018). Відповідно прийняття такого нормативного акту має стати серйозним поштовхом у напрямі не тільки перегляду предмету аграрного права, його принципів та системи, а й створення реально діючого механізму реалізації прав селян.

Також, варто врахувати і процес адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. При цьому, слід звернути увагу, що Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони,

ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р. передбачено, що регламенти, директиви, рішення, рекомендації та повідомлення ЄС, що містяться в додатках, є частиною юридичних стандартів, які розглядаються Українською стороною при поступовому наближенні законодавства по конкретному сектору чи продукту. У сфері сільського господарства та розвитку сільських територій налічується 58 таких актів (Додаток XXXVIII до глави 17 розділу V). Відповідно, всі вони стають частиною українського аграрного законодавства.

У контексті вищезазначеного, хотілось би зупинитися на аналізі двох законопроектів, зареєстрованих у ВРУ, які розроблені з урахуванням євроінтеграційних та міжнародних зобов'язань України, та прямо або опосередковано стосуються розвитку аграрного сектору економіки. Перший з них – це проект Закону України за № 8171 «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» («Про основні засади ...», 2018). Зокрема, ним передбачається визнання таким, що втратив чинність, Закону України від 17 жовтня 1990 р. «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (п. 4 р. VI). Що ж пропонується авторами законопроекту для вирішення соціальних проблем на селі? З'ясовується, що в цьому документі взагалі не йдеться про соціальний розвиток села або сільських територій, а тим більше забезпечення його пріоритетності. Автори застосовують поняття «сільський розвиток» – процес, при якому покращення якості життя та економічного благополуччя населення, що проживає у сільській місцевості, є взаємопов'язаними та взаємозалежними (ст. 1). Таке визначення зводиться до констатації факту, що покращення якості

життя безпосередньо пов'язане із економічним благополуччям населення. Вказаний підхід жодним чином не розкриває сутності сільського розвитку. Дуже схожим за змістом є поняття сільського розвитку, що вживається в Концепції розвитку сільських територій, схваленій розпорядженням КМУ від 23 вересня 2015 р. № 995-р. Згідно з ним – це поліпшення якості життя та економічного благополуччя сільського населення. Але, для соціального розвитку села (сільських територій) також є характерним поступове підвищення рівня і якості життя селянства. Тому, слід врахувати, що перше поняття передбачає задоволення широкого спектру економічних, екологічних та соціальних проблем 21-го століття («Rural development», 2014–2020). Тобто, для сільського розвитку є важливим соціальний аспект, але він розглядається як один із чинників, що забезпечують такий розвиток. Вказаний висновок підтверджується аналізом Плану заходів з реалізації цієї Концепції, затвердженого розпорядженням КМУ від 19 липня 2017 р. № 489-р. У цьому документі перераховуються наступні напрями, за якими мають вживатися відповідні заходи: підвищення якості життя сільського населення; охорона та збереження природних ресурсів у сільській місцевості; диверсифікація та розвиток сільської економіки; удосконалення системи управління сільськими територіями; освіта та інформаційно-консультаційне забезпечення.

Отже, у процесі проведення подальшої роботи над згаданим законопроектом, необхідно, принаймні, уточнити визначення поняття «сільський розвиток» та закріпити поняття «соціальний розвиток сільських територій», а також чітко окреслити заходи, за допомогою яких в межах політики сільського розвитку, можуть бути вирішені саме соціальні проблеми села.

Законопроектом пропонується окремий механізм реалізації його положень. Він передбачає розробку Міністерством аграрної політики і продовольства України Плану заходів з реалізації основних засад розвитку державної аграрної політики та політики сільського розвитку. Такий План включає: завдання і заходи; індикатори оцінки результативності виконання завдань і здійснення заходів; строки забезпечення виконання завдань і здійснення заходів; фінансове забезпечення виконання завдань і здійснення заходів. Він розробляється на п'ять років та затверджується КМУ (ст. 21). Не зрозуміло, яким чином держава збирається гарантувати виконання вищезазначеного Плану заходів? Адже законопроект не встановлює ефективної системи контролю та будь-яку відповідальність за невиконання такого Плану. Крім того, виникає питання щодо ролі державних цільових програм і взагалі програмування в управлінні сільським розвитком. Оскільки в законопроекті про це не йдеться. Але, спочатку має розроблятися відповідна програма, а потім – план заходів по її виконанню. Враховуючи вищезазначене, необхідним є розроблення та прийняття Загальнодержавної програми сільського розвитку, яка мала б довгостроковий період виконання, здійснювалася центральними та місцевими органами виконавчої влади і затверджувалася Законом України. Відповідальність за її виконання слід покласти на Міністерство аграрної політики та продовольства України. Цей документ має передбачати окремий розділ, присвячений вирішенню соціальних проблем сільських територій. Розвиток аграрного законодавства у такому напрямі дозволить забезпечити пріоритетність соціального розвитку села в аграрному секторі економіки країни. Вказане кореспондується із механізмом,

який застосовується в рамках політики сільського розвитку ЄС. Так, правове регулювання відносин у сфері сільського розвитку здійснюється шляхом прийняття на семірічний період «програмних документів» (Національних та/або регіональних програм сільського розвитку (rural development programmes (RDPs) (ст. 6 Регламенту Європейського Парламенту і Ради від 17 грудня 2013 р. № 1305/2013 щодо підтримки сільського розвитку Європейським сільськогосподарським фондом сільського розвитку (EAFRD) та відміни Директиви Ради № 1698/2005) («Regulation (EU) on support for rural development...», 2013).

Другий – це проект Закону України за № 9015 «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» («Про Стратегію сталого розвитку...», 2018) (далі – проект Стратегії). У ньому сформульовано стратегічну ціль 2: «забезпечення сталого галузевого та регіонального розвитку» (сприяння сталому розвитку агропромислового комплексу становить лише одну з операційних цілей (2.1.). При такому підході повністю «випадають» такі складові цілі 2 Резолюції, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 р. «Перетворення нашого світу. Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» (далі – Резолюція) («Перетворення нашого світу...», 2015), як необхідність викорінення голоду, забезпечення продовольчої безпеки та покращення харчування.

Крім того, слід вказати, що одним із пріоритетів політики ЄС визначено «соціальні виклики» (зокрема: продовольча безпека, стає сільське та лісове господарство, прибережний, морський і внутрішній водний ресурс та біоекономіка (ч. III Додатку I Рамкової Програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020») («Regulation (EU) establishing

Horizon 2020...», 2013). Причому, сталий розвиток сільського та лісового господарства передбачає здійснення діяльності, зосередженої на розробці послуг, концепцій та політик, спрямованих на підвищення сільського добробуту та сприяння сталому споживанню (п. 2.3. ч. III). Тобто, сталий розвиток сільського господарства розглядається у широкому розумінні та у безпосередній єдності із забезпеченням продовольчої безпеки країн ЄС. Враховуючи зазначене, а також стан забезпечення продовольчої безпеки в Україні, вважаємо за доцільне привести проект Стратегії у відповідність із міжнародними нормативно-правовими актами.

Нажаль, слід констатувати, що зміст стратегічної цілі 2 являє собою дослівний переклад відповідної частини Резолюції, без адаптації термінів до українського юридичного термінологічного апарату. Наприклад, «виробники аграрної продукції» (в українському законодавстві усталеним є поняття «сільськогосподарські товаровиробники»), «фермерські сімейні господарства» (в українському законодавстві – «сімейні фермерські господарства»). Що ж стосується таких категорій як «скотар» та «рибалка», то взагалі не зрозуміло, що вкладають автори законопроекту у їх зміст! Цікаво, що всіх цих суб'єктів, а також жінок (!) віднесено до дрібних виробників аграрної продукції. При цьому відсутнє будь-яке обґрунтування для вказаного узагальнення. Крім того, проект Стратегії оперує таким поняттям, як «малі сільськогосподарські підприємства (до 50 га земельних угідь)». Що ж мається на увазі під вказаним терміном: юридичні або фізичні особи? Які мають у власності або користуванні відповідні земельні ділянки? Чи знайдеться серед них місце для власників особистих селян-

ських господарств, які на сьогоднішній день є основними виробниками сільськогосподарської продукції? Тобто, в законодавстві має використовуватися усталена термінологія, з мінімальною кількістю слів іноземного походження, та забезпечуватися врахування особливостей, притаманних аграрному сектору економіки країни.

Уявляється не зовсім коректним встановлення у проекті Стратегії завдання щодо «необхідності припинення до 2020 р. незаконного вирощування генетично модифікованих рослин та використання генетично модифікованих організмів». Адже, вказане положення може трактуватися неоднозначно. З одного боку, якщо йдеться про встановлення факту правопорушення, то винна особа має нести за нього відповідальність у порядку, передбаченому чинним законодавством. З іншого боку, складається враження, що автори законопроекту вважають діяльність в зазначеній сфері незаконною, всупереч Закону України від 31 травня 2007 р. «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів».

Потребує уточнення пропозиція щодо «необхідності урізноманітнення ринкових інструментів (страхування, гарантійні фонди, форвардна торгівля, торгівля деривативами, електронна торгівля тощо), використання механізмів проведення товарних і фінансових інтервенцій». Механізм роботи вказаних «ринкових інструментів» розроблений, зокрема, на підставі Законів України від 24 червня 2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства України» та від 9 лютого 2012 р. «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою».

Висновки і перспективи.

Формування національного законодавства у сфері сільського розвитку відбувається під безпосереднім впливом євроінтеграційних та міжнародних зобов'язань України. При їх виконанні мають враховуватися особливості, притаманні аграрному сектору економіки країни та забезпечуватися сприятливі умови для подальшого розвитку національного сільськогосподарського виробництва, вирішення соціальних проблем сільського населення і підвищення якості життя на сільських територіях. Для реалізації цих завдань необхідним є розроблення та прийняття Загальнодержавної програми сільського розвитку, яка мала б довгостроковий період виконання, здійснювалася центральними та місцевими органами виконавчої влади і затверджувалася Законом України. Вказане кореспондується із механізмом, який застосовується в рамках політики сільського розвитку ЄС.

Список використаних джерел

1. Аграрне право: підручник. За ред. А.М. Статівки. Харків: Право, 2018. 416 с.
2. Аграрне право України: навчальний посібник. За ред. Т.Є. Харитонові та І.І. Каракаша. Одеса: Юридична література, 2017. 436 с.
3. Право Европейского Союза в 2-х т.: учеб. для бакалавров. Под ред. С.Ю. Кашкина. 4-е изд., перераб. и доп. Т. 2: Особенная часть. Москва: Юрайт, 2013. 1023 с.
4. Проект декларации ООН о правах крестьян и других лиц, работающих в сельских районах. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies>.
5. Проект Закону України від 23 березня 2018 р. № 8171 «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку».

URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63695

6. Проект Закону України від 7 серпня 2018 р. № 9015 «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508
7. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 р. «Петрорення нашого світу. Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року»..URL: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015>
8. Regulation (EU) № 1291/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing Horizon 2020 – the Framework Programme for Research and Innovation (2014–2020) and repealing Decision № 1982/2006/EC (Text with EEA relevance). URL: <http://eur-lex.europa.eu>
9. Regulation (EU) № 1305/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 december 2013 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Council Regulation (EC) № 1698/2005.URL: <http://eur-lex.europa.eu>
10. Rural development 2014–2020. URL: <https://ec.europa.eu/agriculture>.
11. UN rights chief welcomes new text to protect rights of peasants and other rural workers. URL: <https://news.un.org/en/story/2018/12/1028881>

References

1. Agrarne pravo [Agrarian Law] (2018). Za red A.M., Stativky. Kharkiv: Pravo, 416.
2. Agrarne pravo Ukrainy [Agrarian Law of Ukraine] (2017). Za red. T.Ye., Kharytonovoi & I.I., Karakasha. Odessa: Yurydychna literatura, 436.
3. Pravo Evropeiskoho Soiuza [European Union law] (2013). Pod red. S.Yu., Kashkyna. T. 2: Osobennaiia chast. Moskva: Yurait, 1023.

4. Proekt deklaratsyy OON o pravakh krestian y druhykh lyts, rabotaiushchykh v selskykh raionakh [Draft UN Declaration on the rights of peasants and other people working in rural areas] (2018). Available at: <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies>.
5. Proekt Zakonu Ukrainy 23.03.2018 № 8171 «Pro osnovni zasady derzhavnoi ahrarnoi polityky ta derzhavnoi polityky silskoho rozvytku» [Draft Ukraine Law of 23.03.2018 № 8171 «About Basic Principles of State Agrarian Policy and State Policy of Rural Development»] (2018). Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63695.
6. Proekt Zakonu Ukrainy 07.08.2018 № 9015 «Pro Stratehiiu staloho rozvytku Ukrainy do 2030» [Draft Ukraine Law of 07.08.2018 № 9015 «About Strategy of Ukraine Sustainable Development until 2030»] (2018). Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508.
7. Rezoliutsiia, pryiniata Heneralnoiui Asambleiei OON 25.09.2015 «Peretvorennia nashoho svitu. Poriadok dennyi u sferi staloho rozvytku na period do 2030» [Resolution adopted by the General Assembly on 25.09.2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development] (2015). Available at: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015>.
8. Regulation (EU) No. 1291/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 establishing Horizon 2020 – the Framework Programme for Research and Innovation (2014–2020) and repealing Decision No 1982/2006/EC (Text with EEA relevance). Available at: <http://eur-lex.europa.eu>.
9. Regulation (EU) No. 1305/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 december 2013 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) and repealing Council Regulation (EC) No 1698/2005. Available at: <http://eur-lex.europa.eu>
10. Rural development 2014–2020. Available at: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en.
11. UN rights chief welcomes new text to protect rights of peasants and other rural workers. Available at: <https://news.un.org/en/story/2018/12/1028881>

O.V. Hafurova (2019). Influence of the euro-integration and international obligations on the agricultural legislation of Ukraine. Law. Human. Environment, 10(3): 14-20.
<https://doi.org/10.31548/law2019.03.002>

Summary. The article analyzes the impact of European integration and international commitments on the development of Ukrainian agricultural legislation on the example of draft laws registered at the Verkhovna Rada of Ukraine. In order to solve the social problems of the peasants, it is proposed at the legislative level to consolidate the concept of «social development of rural territories», as well as outline the measures by which, in the framework of rural development policy, social problems of the village can be solved.

The necessity of the development and adoption of the National Rural Development Program, which would have a long-term implementation period, was carried out by central and local executive authorities and approved by the Law of Ukraine. The indicated corresponds to the mechanism used within the framework of EU rural development policy.

It is stipulated the necessity to use the established terminology in the national legislation, with a minimum number of words of foreign origin, and to ensure that account is taken of the peculiarities inherent in the agricultural sector of the country's economy.

Keywords: agrarian law, international law, EU mutual agricultural policy, sustainable development of agriculture, rural development, rural social development, state agricultural policy, food safety

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ АГРАРНО-ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ОХОРОНИ ПРАЦІ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Т. С. НОВАК, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: tamaranovak@bigmir.net

Анотація. Розглянуто питання основних принципів охорони праці у сільському господарстві. Проаналізовано існуючі доктринальні підходи до визначення поняття «принципи охорони праці». Встановлено, що принципи охорони праці у сільському господарстві виражаються двоюко: як шляхом безпосереднього формулювання їх у нормах права, так і через виведення із змісту нормативно-правових актів. Зроблено висновок, що принципи охорони праці у сільському господарстві як основні ідеї, вихідні положення, що визначають спрямованість і зміст нормативно-правового регулювання цієї сфери, текстуально закріплені в нормативно-правових актах як різної юридичної сили, так і різної галузевої належності на: конституційному, міжнародному рівні, у основних нормативно-правових актах трудового права, у тому числі актах соціального партнерства галузевого рівня. Запропоновано для підвищення ефективності правового регулювання відносин у сфері охорони праці в сільському господарстві визначити та закріпити (на рівні нової Концепції з організації охорони праці у сільському господарстві) спеціальні принципи правового регулювання, які б відображали галузеві особливості та відповідали міжнародним стандартам з охорони праці.

Ключові слова: охорона праці, правові засади, принципи правового регулювання, сільське господарство, право на охорону праці, трудові правовідносини

Актуальність.

Як показує практика, в Україні сільське господарство було і залишається галуззю із високим ступенем виробничого ризику та травматизму, що зумовлено комплексом чинників. Це і особливості технологічних процесів, і нерозривний взаємозв'язок виробничих операцій з природними ресурсами та об'єктами,

і залежність організації праці від погодно-кліматичних умов та процесів росту і розвитку рослин і тварин тощо. Очевидно, що всі ці аспекти повинні враховуватись у правових нормах, які регулюють відносини у сфері охорони праці у сільському господарстві. У свою чергу, однією із найважливіших категорій, що дозволяють проілюструвати існуючий стан та окреслити перспективи

розвитку правового забезпечення охорони праці у сільському господарстві, є правові принципи. Саме вони є тією основою, спираючись на яку законодавець «вибудовує» механізм правового регулювання охорони праці; створює умови для ефективної реалізації права кожного на належні, безпечні, здорові умови праці; гарантує захист життя та здоров'я працюючих. Це й зумовлює актуальність даної роботи.

Мета статті полягає у визначенні основних принципів охорони праці у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Окремі аспекти охорони праці у сільському господарстві були предметом досліджень багатьох вчених, як в галузі аграрного, так і інших галузей права. Серед яких Н.О. Багай, В.П. Жушман, О.А. Мірошніченко, В.В. Носік, О.О. Погрібний, Н.І. Титова, В.Ю. Уркевич, І.І. Шамшина, В.З. Янчук та ін. Проте питання правових принципів охорони праці у сільському господарстві фактично не знайшло свого відображення у правовій доктрині. Зумовлюється необхідність проведення такого дослідження й триваючим процесом реформування трудового законодавства, розвитком міжнародно-правового регулювання трудових відносин, євроінтеграційними процесами та пов'язаними із ними зобов'язаннями України щодо гармонізації вітчизняної нормативно-правової бази, у тому числі й в частині забезпечення охорони праці як в цілому, так і в сільському господарстві зокрема.

Результати.

Розпочати аналіз основних принципів охорони праці у сільському

господарстві варто із уясування самої дефініції «принципи охорони праці», яку в наукових колах розуміють по-різному.

Одні фахівці пропонують досить загальні визначення поняття «принципи охорони праці», як то «це базові положення, що становлять фундамент для правового регулювання необхідних та небезпечних умов праці» (Гандзюк, Желібо & Халімовський, 2008: 29); «це галузева система керівних положень, на яких базується нормативно-правове регулювання сфери охорони праці» (Житецький, 2010: 82).

Інші – надають більш розширені визначення, включаючи до них й ознаки принципів охорони праці. Наприклад, А.О. Єфремов пропонує вважати принципами охорони праці «такі засадничі ідеї, що визначають спрямованість і зміст державного регулювання у сфері охорони праці й характеризуються системністю та взаємоузгодженістю, загальнозначущістю, загальнообов'язковістю, стабільністю, предметною визначеністю, універсальністю, регулятивністю» (Єфремов, 2014: 114).

На наш погляд, останній підхід до визначення категорії принципів охорони праці є більш прийнятним, оскільки дозволяє більш точно зрозуміти її сутність.

Окрім того, в якості ознаки правових принципів (у тому числі й охорони праці) досить часто називають їх закріплення в тексті нормативно-правових актів. Наприклад, формулюючи визначення поняття «принципи охорони праці», В.Й. Сивко стверджує, що вони «визначають спрямованість і зміст сфери охорони праці, виражають панівні в державі правові ідеї, які становлять задання охорони праці, поширюються на всі правовідносини, що утворюють предмет даної сфери, прямо відобра-

жені в нормах права» (Сивко, 2008: 21). Відносить до основних ознак правових принципів їх обов'язкове закріплення у нормативно-правових актах й Г. І. Чанишева (Чанишева, 2016: 10) та деякі інші учені.

Вивчаючи проблематику визначення моменту виникнення принципу права, О.В. Зайчук доходить висновків, що наразі існують дві основні наукові позиції: законодавче закріплення принципу права (ідеї, що не закріплені у законі, не можуть вважатися правовими принципами); регулюючий вплив на правозастосовну практику можуть чинити і такі правові ідеї-принципи, які не закріплені в законі. Автор доводить (і ми поділяємо його думку), що виникнення, формування принципу як наукової ідеї або керівної засади юридичної практики – це тривалий та складний процес. І законодавче закріплення виступає лише завершальною стадією цього процесу. Зокрема, наукові дискусії і практична перевірка адекватності принципу суспільним відносинам не закінчуються і після його включення у текст закону, а досить часто отримують новий імпульс (Зайчук, 2012: 23). Варто погодитись із А.М. Колодієм, що існує два способи матеріалізації або вираження принципів права: безпосереднє формулювання їх у нормах права (текстуальне закріплення) і виведення принципів права із змісту нормативно-правових актів (змістове закріплення) (Колодій, 1998: 24).

Для визначення принципів охорони праці у сільському господарстві варто застосовувати обидва способи. Це викликано, насамперед, комплексністю правового інституту аграрних трудових відносин, поєднанням в процесі правового регулювання охорони праці норм різних галузей права. Про-

те з огляду на обмежений обсяг статті ми зупинимось лише на текстуально закріплених основних засадах охорони праці в сільському господарстві.

Оскільки основою для регулювання всіх відносин в нашій державі є Конституція України, а її норми є принципами формування національного законодавства, то основоположним принципом охорони праці, у тому числі й в сільському господарстві, є закріплене у ч. 4 ст. 43 Конституції України, положення про надання кожному права на належні, безпечні та здорові умови праці.

На жаль, основний нормативний акт трудового законодавства – Кодекс законів про працю України, не містить норми, яка б визначала принципи правового регулювання трудових відносин взагалі та відносин у сфері охорони праці зокрема. Звичайно, це не означає відсутності останніх – принципи охорони праці впливають із змісту його норм. У перспективі це планується усунути шляхом включення до змісту Трудового кодексу України окремої статті «Основні принципи правового регулювання трудових відносин», віднісши до таких і принцип забезпечення права кожного працівника на гідні умови праці, в тому числі на умови праці, що відповідають вимогам безпеки та гігієни («Проект Трудового кодексу України», 2014).

Натомість у Законі України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІІ, який поширює свою дію й на відносини у сфері охорони праці у сільському господарстві, знайшли своє закріплення принципи державної політики в галузі охорони праці. Згідно з ч. 2 ст. 4 цього Закону ними є: пріоритет життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і

здорових умов праці; підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці; комплексне розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля; соціальний захист працівників, повне відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності; адаптація трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану; використання економічних методів управління охороною праці, участь держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству; інформування населення, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці; забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях; використання світового досвіду орга-

нізації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародного співробітництва.

Проте вищезазначені принципи носять загальний характер і не відображують специфіки забезпечення охорони праці в галузі сільського господарства. І тут надзвичайно велику роль відіграють норми міжнародного права, а саме положення Конвенції Міжнародної організації праці № 184 2001 р. про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві («Конвенція про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві», 2001). У ст. 4 даної Конвенції визначено, що національна політика у галузі безпеки та гігієни праці в сільському господарстві повинна мати на меті недопущення нещасних випадків і шкоди здоров'ю, які є результатом роботи, пов'язані з роботою чи відбуваються під час роботи, шляхом усунення чи зведення до мінімуму ризиків чи управління ними у виробничих умовах сільського господарства.

Принципи, на яких базується державна політика в аграрному секторі економіки в питаннях охорони праці і профілактики виробничого травматизму вміщені до п. 4 Наказу Міністерства аграрної політики України «Про Концепцію з організації охорони праці в аграрному секторі економіки в нових умовах господарювання» від 15 вересня 2000 р. № 182. Виходячи з того, що охорона праці в сільському господарстві є складовою частиною охорони праці в цілому, можна було б очікувати, що згаданий документ мав би закріпити спеціальні принципи охорони праці для сільськогосподарської галузі на базі визначених в Законі України «Про охорону праці» загальних засад здійснення охорони праці в державі. Про-

те насправді спостерігається дещо інша ситуація: з восьми принципів державної політики в галузі охорони праці в аграрному секторі економіки більшість автоматично перенесено з Закону України «Про охорону праці», а решта також не відображає специфіки охорони праці в сільському господарстві. Виключення складає лише задекларований у Концепції принцип удосконалення системи управління охороною праці в аграрному секторі економіки. Проте з часу схвалення даного документу й до сьогодні якихось спеціальних нормативних актів у цій сфері так і не було прийнято.

Проте варто відмітити, що останнім часом робота в напрямі удосконалення правового регулювання охорони праці в Україні активізувалась. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 989-р було схвалено Концепцію реформування системи управління охороною праці в Україні, якою визначено принципи, основні напрями та завдання побудови системи організації безпеки та гігієни праці в Україні на основі ризикоорієнтованого підходу для забезпечення впровадження стандартів Європейського Союзу. У Концепції встановлено, що запровадження національної системи запобігання виробничим ризикам, заснованої на принципах усунення небезпек, оцінюванні, контролі ризиків та управлінні ними, є головним механізмом, що застосовується багатьма країнами світу для ефективного і дієвого заохочення до створення безпечних і здорових умов праці як на державному, регіональному, галузевому і місцевому рівні, так і на рівні окремого підприємства і робочого місця.

Така система повинна формуватися відповідно до послідовної

ієрархії визначених Директивою Ради № 89/391/ЄЕС таких загальних принципів: запобігання ризикам; оцінювання ризиків, яких не можна уникнути; усунення джерел ризиків; адаптація умов праці до працівника, особливо під час облаштування робочих місць, вибору виробничого обладнання, методів роботи, з метою, зокрема, полегшення монотонної роботи та роботи в ритмі, заданому машиною, а також послаблення шкідливого впливу роботи на здоров'я з урахуванням гендерних особливостей; адаптація до технічного прогресу; заміна устаткування підвищеної небезпеки на безпечне або менш небезпечне; розроблення узгодженої загальної політики запобігання виробничим ризикам, що охоплює техніку, організацію праці, умови праці, соціальні відносини та вплив чинників, пов'язаних з виробничим середовищем; надання заходам колективного захисту пріоритету перед заходами індивідуального захисту, що використовуються працівником; належний інструктаж працівників («Директива щодо запровадження заходів ...», 1989).

На наш погляд, незважаючи на відсутність у Концепції положень про галузеві особливості працевохоронної діяльності, її реалізація має позитивно вплинути і на стан охорони праці у сільському господарстві.

Разом із цим, погоджуємось із Н.О. Багай у тому, що спеціальні вимоги щодо охорони праці у сільському господарстві повинні знайти віддзеркалення у державній політиці з цих питань та закріплюватися в окремому законодавчому акті. Це, слушно зазначає автор, сприятиме приведенню національного законодавства у відповідність до вимог міжнародно-правових актів, зокрема, Конвенції Між-

народної організації праці № 184 про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві (Багай, 2008: 129).

Аналогічний підхід має місце й у такому важливому для врегулювання питань охорони праці в сільському господарстві документі, як Галузева угода між Міністерством аграрної політики та продовольства України, Всеукраїнським об'єднанням організацій роботодавців «Федерація роботодавців агропромислового комплексу та продовольства України» і Професійною спілкою працівників агропромислового комплексу України в харчовій та переробній промисловості на 2014–2016 роки (zareestrovana Міністерством соціальної політики України від 17 січня 2014 р. за № 3), п. 7.1 якої було передбачено розробку Галузевої програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки. Але цю програму так і не було розроблено.

Висновки і перспективи.

Резюмуючи сказане, можна зробити узагальнюючий висновок, що принципи охорони праці у сільському господарстві як основні ідеї, вихідні положення, що визначають спрямованість і зміст нормативно-правового регулювання цієї сфери текстуально закріплені в нормативно-правових актах як різної юридичної сили, так і різної галузевої належності. Для підвищення ефективності правового регулювання відносин у сфері охорони праці в сільському господарстві необхідним є визначення та закріплення (на рівні нової Концепції з організації охорони праці у сільському господарстві) спеціальних принципів, які б відображали галузеві особливості та відповідали міжнародним стандартам з охорони праці.

Список використаних джерел

1. Багай Н.О. Розвиток законодавства про охорону праці у сільському господарстві. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства. 2008. Вип. 20. С. 125–133.
2. Гандзюк М.П., Желібо Є.П., Халімовський М.О. Основи охорони праці: підручник. За ред. М.П. Гандзюка. Київ: Каравела, 2008. 384 с.
3. Директива № 89/391/ЄЕС Ради від 12 червня 1989 р. щодо запровадження заходів з охочення поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23.
4. Єфремов А.О. Принципи охорони праці державних службовців. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. № 10-1. Том. 1. С. 113–115.
5. Житецький В.Ц. Основи охорони праці: підручник. Київ: Знання, 2010. 372 с.
6. Зайчук О.В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 22–28.
7. Колодій А.М. Принципи права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
8. Конвенція Міжнародної організації праці № 184 2001 р. про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві: ратифікована Законом України від 1 квітня 2009 р. № 216-VI. Відомості Верховної Ради України. 2009. № 32–33. Ст. 492.
9. Проект Трудового кодексу України від 27 грудня 2014 р. № 1658. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
10. Сивко В.Й. Правові та організаційні основи охорони праці в Україні: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2008. 140 с.
11. Чанишева Г.І. Основні принципи правового регулювання трудових відносин за проектом Трудового кодексу України. Університетські наукові записки. 2016. № 59. С. 8–17.

References

1. Bagai, N.O. (2008). Rozvytok zakonodavstva pro ohoronu pratsi u silskomu gospodarstvi [Development of legislation about a labour protection in agriculture]. Current problems of improving the current legislation of Ukraine, 20, 125–133.
2. Handzuk, M.P., Zhelibo, Y.P. & Halimovskiy, M.O. (2008). Osnovy ohorony pratsi [Basics of labor protection]. Kyiv: Karavela, 384.
3. Council Directive 89/391/EEC of 12 June 1989 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23.
4. Yefremov, A.O. (2014). Pryntsypy ohorony pratsi derzhavnykh sluzhbovtiv [Principles of protection of civil servants in Ukraine]. International Humanitarian University Herald. Economics and Management, 10-1, 113–115.
5. Zhytetskiy, V.Ts. (2010). Osnovy ohorony pratsi [Basics of labor protection]. Kyiv: Znannia, 372.
6. Zaychuk, O.V. (2012). Pryntsypy prava v konteksti rozvytku zagalnoi teorii derzhavy i prava [Legal Principles in the Context of Theory of Law and State Development]. Almanac of Law, 3, 22–28.
7. Kolodiy A. M. (1998). Pryntsypy prava Ukrainy [Principles of law of Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter, 208.
8. Convention International Labour Organization № 184 (2001) Concerning safety and health in agriculture. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 32–33, 492.
9. Proekt Trudovogo kodeksu Ukrainy [Draft Labor Code of Ukraine] (2014). Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
10. Syvko, V.Y. (2008). Pravovi ta organizatsiyni osnovy ohorony pratsi v Ukraini [Legal and organizational foundations of labor protection in Ukraine]. Kyiv: Kondor, 140.
11. Chanysheva, G.I. (2016). Osnovni pryntsypy pravovogo reguliuvannya trudovykh vidnosyn za proektom Trudovogo kodeksu Ukrainy [Basic Principles of Legal Regulation of Labour Relations According to the Draft Labour Code of Ukraine]. University scientific notes, 59, 8–17.

T.S. Novak (2019). Basic principles of the agrarian and legal institute of worker safety and health in agricultural households. Law. Human. Environment, 10(3): 21-27.
<https://doi.org/10.31548/law2019.03.003>

Summary. The questions of basic principles of labor protection in agriculture are considered. The existing doctrinal approaches to the definition of «principles of labor protection» are analyzed. It is established that the principles of labor protection in agriculture are expressed in two ways: as a direct formulation in rule of law, and as an inference from the regulation. It is concluded that the principles of labor protection in agriculture are the main ideas, the initial provisions defining the direction and content of regulation in this sphere. Its textually are enshrined in regulatory legal acts as a different legal force, as well as various branch affiliation of constitutional and international levels and in the main regulatory legal acts of labor law, including acts of the social partnership of industry level. Special legal principles that reflect industry specificities and comply with international labor safety standards should be identified and consolidated (at the level of the new Concept on the Organization of Labor Protection in Agriculture) with the purpose to increase the effectiveness of the legal regulation of in the field of labor protection in agriculture

Keywords: labor protection, legal principles, principles of legal regulation, agriculture, right to labor protection, labor legal relations

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

І. С. СЮЙВА, кандидат юридичних наук,
асистент кафедри земельного та аграрного права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
E-mail: irynasiuiva2008@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню законодавчого забезпечення використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції. Актуальність теми дослідження зумовлена вагомим значенням використання лісових ресурсів у сільському господарстві в економіці України. Діяльність у сфері використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції спрямована як на забезпечення публічних інтересів (продовольча безпека, зайнятість населення та ін.) так і приватних (задоволення особистих потреб у продуктах харчування, джерело додаткового доходу та ін.).

Аналіз законодавчої бази з досліджуваної теми дозволив зробити висновок, що наявність відносно відособленої сукупності правових норм, пов'язаних метою та правовими принципами регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві свідчить про формування міжгалузевого інституту правового регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві у системі аграрного, екологічного, природоресурсного права України. Законодавство про використання лісових ресурсів в сфері виробництва сільськогосподарської продукції може бути класифіковано на окремі групи. Критеріями для класифікації є: зміст правового регулювання, галузь права до якої належить норма права, характер правових норм, форма використання лісових ресурсів та ін.

Ключові слова: аграрне законодавство, лісові ресурси, сільськогосподарська продукція, сільськогосподарське виробництво

Актуальність.

В теорії аграрного права В.М. Єрмоленко, слушно зауважує про розширення сфери правового регулювання аграрного права України та появу нових норм та інститутів, які пов'язані із сільським господарством України. Таким правовим інститутом є і правове регулювання

відносин в сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві. Діяльність в сфері використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції відіграє надзвичайно важливу роль в економіці України. У разі, якщо суб'єктний склад такої діяльності утворюють суб'єкти господарювання, то їх основною метою виступає

забезпечення продовольчої безпеки держави, вирішення проблеми зайнятості населення та отримання прибутку. Якщо ж діяльність в сфері використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції провадять особисті селянські господарства та інші фізичні особи, то така діяльність спрямована на отримання додаткового доходу, а отже і на подолання проблеми бідності в Україні. Зазначене зумовлює актуальність проведення досліджень, спрямованих на аналіз законодавчого регулювання відносин в даній сфері.

Як слушно зазначає П.Ф. Кулинич (Кулинич, 2017: 79), не варто застосовувати норми лише аграрного права для висвітлення проблематики продовольчої безпеки України. В контексті цього, саме правове регулювання діяльності в сфері використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції є яскравим прикладом взаємодії норм аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного, господарського та інших галузей права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В юридичній літературі питанням аналізу законодавства в сфері використання лісових ресурсів, в тому числі і в галузі сільського господарства приділяли увагу такі вчені як Балюк Г.І., Гафурова О.В., Гетьман А.П., Дейнега М.А., Єрмоленко В.М., Каракаш І.І., Кобецька Н.Р., Краснова М.В., Носік В.В., Малишева Н.Р., Марусенко Р.І., Мірошніченко А.М., Мунтян В.Лі. Непійвода В.П., Разметаєв С.В., Статівка А.М., Уркевич В.Ю., Шульга М.В., Шемшученко Ю.С. та інші. Зважа-

ючи на постійні законодавчі зміни в сфері використання природних ресурсів, доцільним є проведення огляду законодавства про використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції.

Метою дослідження визначено проведення аналізу законодавства в означеній сфері, його класифікація та загальна характеристика.

Результати.

З метою аналізу законодавства про використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції доцільним є проведення його класифікації. Так, за змістом правового регулювання можна виділити: а) норми, які визначають правовий режим лісових ресурсів, які використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції; б) норми, які закріплюють вимоги до виробників сільськогосподарської продукції та інших суб'єктів, які є учасниками цих правовідносин; в) норми, які визначають особливості виробничого процесу в сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві; г) норми, які визначають особливості реалізації виробленої (зібраної) продукції.

За характером правових норм: а) норми процесуального (процедурного) характеру, які закріплюють процедуру набуття прав на лісові ресурси, одержання дозвільних документів тощо; б) норми матеріального характеру, які закріплюють права та обов'язки виробників сільськогосподарської продукції.

За формою використання лісових ресурсів у сільському господарстві: а) норми, які визначають особливості використання лісових ресурсів у сільському господарстві у порядку

загального природокористування; б) норми, які визначають особливості використання лісових ресурсів у сільському господарстві у порядку спеціального природокористування.

За галузевою ознакою можна виокремити наступні групи норм, які регламентують діяльність щодо використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції: а) норми конституційного права; б) норми господарського та цивільного права, в) норми екологічного права; г) норми аграрного права; д) норми природоресурсного права; е) норми земельного права та ін. Саме останній критерій класифікації покладено в основу даного дослідження.

Основою правового регулювання відносин щодо використання лісових ресурсів у сільському господарстві України є Конституція України¹, прийнята 28 червня 1996 року. Роль і значення Конституції України у державі і правотворенні неможливо переоцінити. Як зазначає В. Погорілко, чинна Конституція України - це будівельник нашого суспільства і нашої держави, творець благ кожної людини (Погорілко, 2005: 23).

Норми Конституції України закріплюють правовий режим природних ресурсів, в тому числі землі та лісових ресурсів, визначають основні принципи забезпечення екологічної безпеки (ст. 16), закріплюють гарантії права на підприємницьку діяльність (ст. 42), встановлюють основи державного регулювання економіки України, зміст і спрямованість діяльності державних органів, в тому числі і в сфері використання лісових ресурсів в сільському господарстві України (ст. 16), зобов'я-

зують кожного дбайливо ставитися до природи, тобто раціонально та ефективно використовувати природні ресурси (ст. 66), визначають конституційні основи юридичної відповідальності, в тому числі і в сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві та ін.

Зазначені вище конституційно-правові норми, що закріплюють правові основи використання природних ресурсів в сільському господарстві, повинні бути конкретизовані і розкриті в галузевому законодавстві України, тобто, природоресурсному, екологічному, аграрному, господарському тощо. При цьому основою правового регулювання має бути закон, оскільки згідно зі ст. 92 Конституції України виключно законами визначаються основи використання природних ресурсів та правові засади і гарантії підприємництва.

На відносини у сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві розповсюджуються загальні норми та правила щодо зайняття господарською діяльністю. Норми з провадження господарської діяльності деталізовано і в межах Цивільного та Господарського кодексів України (далі – ГК України).

На суб'єктів господарювання, які використовують лісові ресурси, в сфері сільськогосподарського виробництва поширюються норми господарського законодавства щодо засобів державного та технічного регулювання у сфері господарювання (ліцензування, квотування, стандартизація тощо), утворення та припинення суб'єктів господарювання, господарських зобов'язань, відпові-

¹ Нормативно-правові акти, які використані в цій статті, розміщені на офіційному сайті Верховної Ради України: <https://zakon.rada.gov.ua>

дальності за порушення в сфері господарювання та інші норми.

Загальні засади використання природних ресурсів у сфері господарювання визначено Главою 15 ГК України (ст. 148–153). Зокрема, передбачено можливість надання у власність суб'єктам господарювання земель із закритими водоймами, ділянками лісів, загальнопоширеними корисними копалинами, що знаходяться на ній, у тому числі громадянам для ведення фермерського господарства, а також сільськогосподарським підприємствам – для господарської діяльності.

Вищезазначені норми відносяться до норм загального характеру, оскільки обумовлюють правила ведення господарської діяльності і регламентують поведінку суб'єктів у межах всіх сфер здійснення господарської діяльності. Відповідно до ст. 258 ГК України особливості правового регулювання господарських відносин визначаються залежно від сфери суспільного виробництва, в якій складаються ці відносини, особливостей галузі господарювання, виду господарської діяльності, економічної форми результату господарської діяльності, простору, на якому складаються господарські відносини (внутрішньому чи зовнішньому ринку), особливостей суб'єктів, між якими виникають господарські відносини.

Базовим законодавчим актом, що регулює відносини в галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище, в тому числі і в сільському господарстві, є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.

Питанням регулювання використання природних ресурсів присвячений розділ IX Закону. В якому визначені особливості спеціального природокористування, закріплено обов'язок дотримання екологічних вимог закріплених в ст. 40 Закону України у разі здійснення діяльності з використанням лісових ресурсів. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» конкретизує права та обов'язки у сфері використання природних ресурсів (ст. 9, ст. 12), значна увага приділена питанням державного регулювання в сфері природокористування (Розділ IV).

Особливості використання лісів як природних ресурсів регулює природоресурсне законодавство, зокрема, основними є норми Лісового кодексу України (надалі - ЛК України) та Земельного кодексу України (надалі - ЗК України).

Важливе значення цих кодифікованих актів пояснюється тим, що лісові землі розглядаються як основний засіб виробництва сільськогосподарської продукції в лісовому господарстві, а також нерозривним зв'язком земельних та лісових відносин. Як зазначається в спеціальній літературі, право власності на землю завжди виступає неодмінною умовою права власності на ліси, а завдяки окремим нормам Лісового та Земельного кодексів у законодавстві знайшла відображення концепція про співвідношення землі й лісу як головної речі та приналежності (Мішенін, 2004: 132; Завгородня, 2008: 70).

Правовий режим земель лісогосподарського призначення визначено гл. 11 ЗК України. Аналіз ч. 1 ст. 56 ЗК України, яка визначає склад земель лісогосподарського призначення, свідчить, що Лісовий кодекс ви-

значає правовий режим таких земель децю ширше (ст. 1 ЛК України).

Питання права власності на землі лісогосподарського призначення врегульовано ст. 56 ЗК України, відповідно до якої дані землі можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. Втім, отримання їх у приватну власність ускладнено нормами, положення яких, в певній мірі, встановлюють заборону такої передачі із земель державної і комунальної власності (п. г) ч. 4 ст. 83 ЗК України заборона передачі земель лісогосподарського призначення із комунальної власності; п. г) ч. 4 ст. 84 ЗК України заборона передачі земель лісогосподарського призначення із державної власності), окрім випадків, визначених ЗК України. Таким чином, відповідно до земельного законодавства суб'єкти господарювання можуть набувати право на земельні ділянки лісогосподарського призначення у наступних випадках: а) у разі передачі самоврядування безоплатно або за плату громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади та органів місцевого замкнених земельних ділянок лісогосподарського призначення загальною площею до 5 га у складі угідь селянського, фермерського та інших господарств (ч. 2 ст. 56 ЗК України; ч. 8 ст. 7 Закону України «Про фермерське господарство»); б) у разі набуття у власність земельних ділянок деградованих і малопродуктивних угідь для заліснення (ч. 2 ст. 56 ЗК України).

Мірошниченко А.М. та Марусенко Р.І. (Мірошниченко & Марусенко, 2009: 157; Мірошниченко, 2011: 343) звертали увагу і на інші потенційні можливості форм набуття права власності на землі лісогосподарського призначення. Зокрема, до таких форм

відноситься можливість набуття земельних ділянок лісогосподарського призначення від приватних власників (що набуває форми вторинного набуття), або зміни цільового призначення земельних ділянок приватної власності на землі лісогосподарського призначення, що може бути здійснено при створенні лісів (первинне набуття). Така можливість підтверджена ч. 3 ст. 56 ЗК України та ст. 12 ЛК України.

Важливе значення мають норми Лісового кодексу, що регламентують побічне користування лісовими ресурсами, в межах якого може здійснюватись виробництво окремих видів сільськогосподарської продукції. Зокрема, ЛК України визначено види побічних лісових користувань (ст. 73 ЛК України), вимоги до здійснення побічних лісових користувань (ч. 2 ст. 73 ЛК України), особливості виділення земельних ділянок для здійснення такого виду користування лісовими ресурсами для виробництва сільськогосподарської продукції (ч. 5 ст. 18, ст. 68 ЛК України) та інші питання.

Земельним кодексом України закріплена пріоритетність норм земельного законодавства перед нормами лісового законодавства при регулюванні відносин щодо земель лісогосподарського призначення. Так, згідно зі ст. 3 ЗК України земельні відносини, які виникають при використанні лісів, регулюються також нормативно-правовими актами про ліси, якщо вони не суперечать ЗК України. Дана пріоритетність віднайшла своє закріплення і в нормах ЛК України. Відповідно до п. 2 ст. 5 ЛК України правовий режим земель лісогосподарського призначення визначається нормами земельного законодавства.

Слід зазначити про можливість використання земельних ділянок, на

яких знаходяться лісові насадження у вигляді полезахисних смуг, для виробництва сільськогосподарської продукції. Особливого значення дане питання набуває в контексті реформування земельних правовідносин, оскільки з 1 січня 2019 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» від 10 липня 2018 р. Зазначеним Законом були внесені зміни до ЗК України шляхом доповнення гл. 5 ст. 37-1, яка визначає правовий режим полезахисних лісових смуг. Зокрема, відповідно до п. 7 цитованої статті земельні ділянки під полезахисними лісовими смугами, які обмежують масив земель сільськогосподарського призначення, передаються у постійне користування державним або комунальним спеціалізованим підприємствам або в оренду фізичним та юридичним особам з обов'язковим включенням до договору оренди землі умов щодо утримання та збереження таких смуг і забезпечення виконання ними функцій агролісотехнічної меліорації.

Правила утримання та збереження полезахисних лісових смуг, розташованих на землях сільськогосподарського призначення, має розробити Кабінет Міністрів України.

Норми аграрного права визначають правовий статус виробників сільськогосподарської продукції та закріплюють їх права щодо користування лісовими ресурсами. В аграрному законодавстві на рівні спеціальних законів визначено правовий статус

лише фермерських господарств, КСП та сільськогосподарських кооперативів. Щодо решти суб'єктів господарювання – аграрних господарських товариств, державних сільськогосподарських підприємств, об'єднань підприємств у сільському господарстві, то питання використання лісових ресурсів у сільськогосподарському виробництві регламентуються ст. 152 ГК України, відповідно до якої суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, має право використовувати для господарських потреб в установленому законодавством порядку лісові ресурси, що знаходяться на наданій йому земельній ділянці.

Норми аграрного законодавства закріплюють особливості використання лісових ресурсів для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та розвитку інших видів господарської діяльності у сільському господарстві не пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом. На відносини, які виникають при цьому, поширюються Закони України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», «Про захист рослин», «Про карантин рослин» та ін.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про рослинний світ» питання селекції дикорослих рослин регулюються спеціальним законодавством. Зокрема, ці питання є предметом регулювання Закону України «Про насіння та садивний матеріал». З метою боротьби з деградацією земель та опустелюванням розпорядженням

Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271-р затверджено Національний план дій, яким передбачено створення протягом 2016–2020 рр. насінневих банків для збереження насіння аборигенних деревних порід та чагарників, придатних для лісорозведення у посушливих умовах.

Висновки і перспективи.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: наявність відносно відособленої сукупності правових норм, пов'язаних метою та правовими принципами регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві свідчить про формування міжгалузевого інституту правового регулювання використання лісових ресурсів у сільському господарстві у системі аграрного, екологічного, природоресурсного права України. Законодавство про використання лісових ресурсів в сфері виробництва сільськогосподарської продукції може бути класифіковано на окремі групи. Критеріями для класифікації є: зміст правового регулювання, галузь права до якої належить норма права, характер правових норм, форма використання лісових ресурсів та ін.

Законодавство у сфері використання лісових ресурсів у сільському господарстві є великим за обсягом, мають місце окремі суперечності між нормами ЛК України та ЗК України. Наразі триває оновлення законодавства в досліджуваній сфері.

Список використаних джерел

1. Єрмоленко В.М. Перспективні напрями розвитку сучасних аграрних відносин. Пріоритетні напрями розвитку аграр-

ного законодавства і права в сучасних умовах: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 20 квітня 2018 р.). Харків: Юрайт, 2018. С. 3–10.

2. Кулинич П.Ф. Земельно-правові проблеми забезпечення продовольчої безпеки України у XXI ст. Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів. Харків: Право, 2017. 164 с.
3. Погорілко В. Роль і значення Конституції в українському правотворенні і розбудові держави. Вісник НАН України. 2005. № 12. С. 23–32.
4. Мішенін Є.В. Еколого-економічні та правові передумови трансформації власності на лісові ресурси. Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Економіка. Вип. 69. Донецьк: ДонНТУ, 2004. С. 131–136.
5. Завгородня В.М. Проблеми формування юридичної конструкції права власності на ліси в Україні. Правовий вісник Української академії банківської справи. 2008. № 1. С. 69–73.
6. Мірошниченко А.М., Марусенко Р.І. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України. Київ: Правова єдність, 2009. 496 с.
7. Мірошниченко А.М. Земельне право України: підручник. Київ: Алерта; Центр учбової літератури, 2011. 680 с.

References

1. Yermolenko, V.M. (2018). Perspektivni napriamy rozvytku suchasnykh ahrarnykh vidnosyn [Perspective directions of development of modern agrarian relations]. Priorytetni napriamy rozvytku ahrarnoho zakonodavstva i prava v suchasnykh umovakh: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 20.04.2018). Kharkiv: Yurait, 3–10.
2. Kulynych, P.F. (2017). Zemelno-pravovi problemy zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy u XXI st. [Land legal prob-

- lems of food security of Ukraine in the XXI century]. *Pravovi zasady ekolohichnoi ta prodovolchoi bezpeky: problemy implementatsii mizhnarodnykh standartiv*. Kharkiv: Pravo, 164.
3. Pohorilko, V. (2005). Rol i znachennia Konstytutsii v ukrainskomu pravotvorenni i rozbudovi derzhavy [The role and importance of the Constitution in Ukrainian law-making and state-building]. *Visnyk NAN Ukrainy*, 12, 23–32.
 4. Mishenin, Ye.V. (2004). Ekoloho-ekonomichni ta pravovi peredumovy transformatsii vlasnosti na lisovi resursy [Ecological-economic and legal preconditions for the transformation of ownership of forest resources]. *Naukovi pratsi Donetskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Ekonomika*. Donetsk: DonNTU, 69, 131–136.
 5. Zavhorodnia, V.M. (2008). Problemy formuvannia yurydychnoi konstrukttsii prava vlasnosti na lisy v Ukraini [Problems of formation of legal structure of ownership of forests in Ukraine]. *Pravovyi visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy*, 1, 69–73.
 6. Miroshnychenko, A.M. & Marusenko, R.I. (2009). *Naukovo-praktychnyi komentar Zemelnogo kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Land Code of Ukraine]. Kyiv: Pravova yednist, 496.
 7. Miroshnychenko, A.M. (2011). *Zemelne pravo Ukrainy* [Land law of Ukraine]. Kyiv: Alerta; Tsentri uchbovoi literatury, 680.

I.S. Siuiva (2019). Legislative support for the use of forest resources for the production of agricultural products in Ukraine. Law. Human. Environment, 10(3): 28-35.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.004>

Summary. *The article is devoted to the study of legislative support for the use of forest resources for the production of agricultural products. The urgency of the research topic is determined by the importance of the use of forest resources in agriculture in the Ukrainian economy. Activities in the field of utilization of forest resources for the production of agricultural products are aimed at securing public interests (food security, employment, etc.) and private ones (meeting personal needs in food, source of additional income, etc.).*

The analysis of the legislative framework on the subject under study made it possible to conclude that the presence of a relatively isolated set of legal norms related to the purpose and legal principles of the regulation of the use of forest resources in agriculture testifies to the formation of a cross-sectoral institute of legal regulation of the use of forest resources in agriculture in the system of agrarian, ecological, natural resources law of Ukraine. Legislation on the use of forest resources in the field of agricultural production can be classified into separate groups. The criteria for classification are: the content of legal regulation, the branch of law to which the rule of law belongs, the nature of legal norms, the form of use of forest resources, and others.

Keywords: *agrarian law, forest resources, agricultural products, agricultural production*

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ПІДСТАВ ЩОДО ПРИСВОЄННЯ ТВАРИНАМ СТАТУСУ ПЛЕМІННИХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

С. С. КОВАЛЬОВА, старший викладач

кафедри адміністративного та фінансового права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: kovalyeva@gmail.com

Анотація. Певна частина високоякісних тварин в Україні не має статусу племінних з причини недосконалості правового забезпечення племінної справи, що гальмує розвиток галузі тваринництва. Мета роботи – дослідити правові підстави визнання тварини в статусі племінної, встановити прогалини чинного законодавства в сфері надання тваринам статусу племінних та розробити пропозиції щодо їх усунення.

У роботі використовувалися системно-структурний, порівняльно-правовий та формально-юридичний методи дослідження.

Встановлено, що набуття твариною статусу племінної прямо залежить від правового статусу підприємства (юридичної особи), якій ця тварина належить. Разом з тим, в Україні є власники високоякісних племінних тварин, які не можуть бути визнані суб'єктами племінної справи згідно з вимог чинного законодавства. Розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо усунення правових перешкод при розширенні кола суб'єктів племінної справи з метою залучення більшого масиву тварин до справи якісного поліпшення існуючого поголів'я. Запропоновано внесення змін до ст.1 Закону України «Про племінну справу в тваринництві» та до Порядку присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві (наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 червня 2015 р. за № 234).

Ключові слова: племінна тварина, суб'єкт племінної справи, статус племінного підприємства, реєстр племінних тварин, породна асоціація

Актуальність.

Україна має значний потенціал у сфері виробництва продукції тваринництва, що є особливо важливим при забезпеченні продовольчої безпеки України. Племінна справа, поряд з системами годівлі та утримання тварин,

є фактором зростання продуктивності тварин, що сприяє нарощуванню виробництва тваринницької продукції.

Регулювання відносин у племінній справі забезпечується системою норм, побудованих на основі інтеграції декількох галузей права. Базовим законом у сфері племінної справи у

тваринництві є Закон України «Про племінну справу у тваринництві» («Про племінну справу у тваринництві», 1994), що визначає загальні положення діяльності в цій галузі. Проте, як свідчить практика, окремі види відносин у тваринництві нині залишаються неврегульованими.

Так, племінною визначається тварина – чистопородна або одержана за затвердженою програмою породного вдосконалення, що зареєстрована в державних книгах племінних тварин, має племінну (генетичну) цінність і може використовуватися в селекційному процесі відповідно до програм селекції.

Тварини набувають статусу племінних лише за умови, коли підприємства, де їх вирощують і використовують, зареєстровані у Державному реєстрі суб'єктів племінної справи у законодавчо встановленому порядку («Про затвердження Положення про Державний реєстр...», 2012). Такий стан речей породжує декілька проблем.

Перша. Виходячи із законодавчо визначеного переліку суб'єктів племінної справи та вимог щодо кількісних і якісних показників продуктивності стада та виробничо-господарської діяльності для отримання статусу племінного господарства, не всі підприємства, що мають і розводять племінних тварин, можуть набутися статусу племінного. Так встановлена мінімальна кількість корів для підприємств, що претендують на отримання статусу племінного заводу, становить 100 голів («Про затвердження Порядку...», 2015). Тому, коли підприємство має трохи меншу кількість тварин, воно не матиме статусу племінного.

Друга. Якщо племінна тварина переходить у власність підприємства, що не є суб'єктом племінної справи.

У такому випадку і сама тварина, і отримані від неї високопродуктивні нащадки стають обмежено оборотоздатними, навіть за умови переваги показників їх продуктивності над ровесниками у племпідприємстві.

Третя проблема виникає за умови придбання групи чистопородних племінних тварин зарубіжної селекції, підтверджених сертифікатами всесвітньовідомих породних асоціацій, але за визначенням племінної тварини у Законі України «Про племінну справу у тваринництві» такі тварини не можуть бути визнані племінними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Різними аспектами правового забезпечення розвитку племінної справи у тваринництві займалися такі науковці як О.В. Гафурова, В.М. Єрмоленко, С.С. Ковальова, В.Ю. Лебеєв, С.І. Марченко, В.В. Шовкун та інші дослідники. Проте цілісного і комплексного дослідження проблем визначення тварин племінними залежно від статусу підприємств, що розводять цих тварин, в Україні на даний час не проводилося.

Мета роботи – дослідити правові підстави визнання тварин в статусі племінних, встановити прогалини чинного законодавства в цій сфері та розробити пропозиції щодо їх усунення.

Результати.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про племінну справу у тваринництві» суб'єктами племінної справи визнаються: власники племінних (генетичних) ресурсів; підприємства, установи та організації незалежно від форми власності та фізичні осо-

би; власники неплемінних тварин. Необхідною умовою визначення підприємств суб'єктами племінної справи є виконання ними встановленого переліку робіт з племінної справи та певних застережень щодо використання тварин для відтворення поголів'я. Згідно з діючого законодавства суб'єктам, які ведуть племінну діяльність, присвоюється відповідний статус на підставі Положення про відповідність суб'єктів племінної справи у тваринництві.

Відповідно до п. 1.2 «Положення про порядок присвоєння відповідних статусів», воно поширюється на суб'єктів племінної справи у тваринництві, які є власниками племінних (генетичних) ресурсів або є суб'єктами господарювання, які беруть участь у виробництві, збереженні, використанні, створенні, визначенні племінної цінності племінних генетичних ресурсів, торгівлі племінними (генетичними) ресурсами та надають послуги, пов'язані з племінною справою у тваринництві.

Статус (відповідно до положення) – певний стан (рівень) ведення селекційно племінної роботи суб'єктами племінної справи у тваринництві. Найвищою виробничою формою племінної роботи є племінні заводи, в яких зосереджена найцінніша племінна частина породи й на належному рівні ведеться племінна робота (Борисенко, 1967: 447).

Так мінімальні вимоги до племінних заводів з розведення великої рогатої худоби до кількісних і якісних показників їх роботи такі: поголів'я корів – 100 голів; питома вага у стаді чистопородних корів – 90 %; вихід телят на 100 корів – 85 голів. Окрім того до суб'єктів племінної справи у тваринництві зі статусом племзаводу

відповідно до чинного законодавства висувається ряд вимог щодо виконання наступних видів робіт: ідентифікації тварин; їх державної реєстрації; ведення племобліку; бонітування та оцінки за типом; генетичної експертизи походження та аномалій тварин; ведення автоматизованого обліку племінних даних; сертифікації племінних ресурсів; залучення працівників, які відповідають кваліфікаційним вимогам; надання інформації до Держплемреєстру та до державних племінних книг.

Варто зазначити, що основні положення Закону України «Про племінну справу у тваринництві» були запозичені із радянського законодавства та зорієнтовані на форми господарювання і розмір підприємств, характерний для адміністративно-командної системи управління. З цієї причини система визначення і надання племінного статусу тваринницьким підприємствам не відповідає сучасним вимогам. Основним її недоліком є те, що переважна більшість видів робіт з племінної справи покладається безпосередньо на саме підприємство.

З метою використання передового досвіду країн з розвиненим племінним тваринництвом було досліджено організаційну структуру, суб'єктний склад та розподіл видів виробничої діяльності з племінної справи в Сполучених Штатах Америки («Holstein Association USA»). Досліджено, що не тваринницьке підприємство, як в Україні, а Асоціація заводчиків з розведення породи організовує і виконує наступні види робіт з племінної справи: реєстрацію племінної худоби; ведення реєстру племінних тварин породи з видачею племінних сертифікатів, мічення тварин, розробку і впровадження селекційних програм,

здійснення племінної оцінки тварин. Крім того Об'єднання по обліку молочної продуктивності (DHIA) («National dairy herd improvement association») через інститут контроль-асистентів проводить незалежний контроль молочної продуктивності в підконтрольних стадах. Таким чином, більшість видів виробничої діяльності з племінної справи, які в Україні виконуються штатними спеціалістами племінних господарств, у США забезпечуються інфраструктурними підрозділами породних асоціацій. А це, в свою чергу, дозволяє не накладати на суб'єктів племінної справи жорстких правових вимог щодо кількісних параметрів стада та рівня ведення селекційної роботи. Фактично статус племінної тварини не залежить від племінного статусу стада, в якому воно утримується. Така організація системи племінної справи об'єктивно сприяє залученню до селекційного процесу значно більшого масиву тварин з невеликих та середніх фермерських господарств.

Дослідженнями встановлено, що Україна має недосконалу систему визначення племінного статусу тварин. На нашу думку, такий стан речей гальмує розвиток скотарства, бо залишає певну частину господарств поза колом повноправних учасників системи племінної справи та ринку племінних ресурсів.

Крім того, існуюча з 2012 р. Українська голштинська асоціація не може мати племінного статусу за формальними правовими підставами, бо така виробнича форма відсутня в переліку статусів «Порядку присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві» («Про затвердження Порядку...», 2015). Також в правовому полі не визначені статуси

контроль-асистенських служб, агентства з ідентифікації та реєстрації тварин. Тому, з метою усунення цього недоліку, пропонується викласти абзац другого пункту 1.4 розділу I «Порядку присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві» («Про затвердження Порядку...», 2015) у наступній редакції: у скотарстві, буйволівництві, свинарстві, вівчарстві і козівництві: племінний завод, племінний репродуктор, генофондне господарство, селекційний центр, підприємство (об'єднання) з племінної справи, контрольно-випробувальна станція, підприємство (лабораторія) генетичного контролю, підприємство (лабораторія) з трансплантації ембріонів, підприємство (лабораторія) з оцінки якості тваринницької продукції; породна асоціація, контроль-асистенська служба, агентство з ідентифікації та реєстрації тварин.

Ще однією проблемою є підтвердження статусу імпортованих племінних тварин, що завозяться в Україну. Залишаючи поза розглядом відсутність в Україні правової процедури визнання їх племінними, зазначимо, що згідно з критеріїв за ст. 1 Закону України «Про племінну справу в тваринництві» племінною твариною може бути лише та, що є чистопородною або одержаною за затвердженою програмою породного вдосконалення, зареєстрована в державних книгах племінних тварин, має племінну, (генетичну) цінність і може використовуватися в селекційному процесі відповідно до програм селекції.

Логічно, що дотримання цих критеріїв при визначенні статусу завезених з-за кордону племінних тварин, залишає поза системою племінної справи України значний масив імпортованих племінних ресурсів зарубіж-

ної селекції, нерідко із значно вищим генетичним потенціалом порівняно з тваринами національної селекції.

Тому для вирішення цієї проблеми пропонується викласти абзац одинадцятий ст. 1 Закону України «Про племінну справу в тваринництві» в наступній редакції «племінна тварина – тварина, що має племінну (генетичну) цінність, встановлену та документально підтверджену згідно чинного законодавства».

Висновки і перспективи.

Встановлено, що стан чинного правового забезпечення при визначенні і наданні підприємствам і тваринам статусу племінних в Україні не відповідає сучасним вимогам.

Обґрунтована необхідність розширення переліку статусів племінних підприємств включенням до п. 1.4 розділу I «Порядку присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві» таких формувань як породна асоціація, контроль-асистенська служба, агентство з ідентифікації та реєстрації тварин.

Пропонується вилучити зі ст. 1 Закону України «Про племінну справу у тваринництві» положення про визначення тварини племінною, лише за умови, якщо вона є «чистопородною або одержаною за затвердженою програмою породного вдосконалення, зареєстрована в державних книгах племінних тварин». Тому пропонується викласти абзац одинадцятий зазначеної статті Закону України «Про племінну справу в тваринництві» в наступній редакції «племінна тварина – тварина, що має племінну (генетичну) цінність, встановлену та документально підтверджену згідно чинного законодавства».

Розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо усунення правових перешкод при розширенні кола суб'єктів племінної справи сприятимуть залученню більшого масиву тварин до справи якісного поліпшення наявного в Україні поголів'я тварин.

Список використаних джерел

1. Holstein Association USA. URL: <http://www.holsteinusa.com>.
2. National dairy herd improvement association. URL: <http://www.dhia.org/pdfs/bylaws.pdf>.
3. Борисенко Е.Я. Разведение сельскохозяйственных животных: учебник. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Колос, 1967. 464 с.
4. Про затвердження Положення про Державний реєстр суб'єктів племінної справи у тваринництві: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 13 червня 2012 р. № 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1118-12>.
5. Про затвердження Порядку присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 червня 2015 р. № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0809-15>.
6. Про племінну справу у тваринництві: Закон України від 15 грудня 1993 № 3691-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 2. Ст. 7.

References

1. Holstein Association USA. URL: <http://www.holsteinusa.com>.
2. National dairy herd improvement association. URL: <http://www.dhia.org/pdfs/bylaws.pdf>.
3. Борисенко Е.Я. Разведение сельскохозяйственных животных: учебник. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Колос, 1967. 464 с.

4. Про затвердження Положення про Державний реєстр суб'єктів племінної справи у тваринництві: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 13 червня 2012 р. № 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1118-12>.
5. Про затвердження Порядку присвоєння відповідного статусу суб'єктам племінної справи у тваринництві: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 червня 2015 р. № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0809-15>.
6. Про племінну справу у тваринництві: Закон України від 15 грудня 1993 № 3691-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 2. Ст. 7.

S. S. Kovalyeva (2019). Determination of legal basis for the application of status of pedigree animal according to the legislation of Ukraine. Law. Human.

Environment, 10(3): 36–41. <https://doi.org/10.31548/law2019.03.005>

Summary. A certain part of high quality animals in Ukraine does not have breeding status due to the imperfection of the legal provision of the breeding affairs, which hinders the development of the livestock sector. The purpose of the work is to investigate the legal grounds for recognizing an animal in the status of pedigree animal, to establish gaps in the current legislation in the sphere of granting animals the status of breeding animals and to develop proposals for their elimination.

The system-structural, comparative-legal and formal-legal methods of research were used in the work.

It has been established that gaining an animal status of pedigree animal depends directly on the legal status of the enterprise (legal entity) to which this animal belongs. At the same time, in Ukraine there are owners of high-quality pedigree animals that can not be recognized as subjects of the breeding affairs in accordance with the requirements of the current legislation. It is proposed to introduce amendments to Article 1 of the Law «On Breeding Affairs in Livestock» and to the «Procedure for the Approval of the Appropriate Status for the Subject of Breeding Affairs in Livestock» (Order of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine dated June 19, 2015, No. 234. Scientifically substantiated proposals on elimination of legal obstacles in expanding the range of subjects of the breeding business have been developed in order to attract a larger array of animals to the cause of qualitative improvement of the existing livestock.

Keywords: pedigree animal, subject of breeding activities, status of breeding enterprise, register of pedigree animals, breed association

ПЕРЕДАЧА ЗЕМЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ У ВЛАСНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВА КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

О. І. НАСТИНА, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
Білоцерківський національний аграрний університет
E-mail: o.nastina@ukr.net

Анотація. У статті аналізується передача земельних ділянок державної власності у власність територіальних громад як підстава виникнення права комунальної власності на землю в рамках процесів реформування місцевого самоврядування в Україні.

За результатами дослідження встановлено, що територіальні громади мають реальну здатність безпосередньо здійснювати розпорядження земельними ділянками комунальної власності, виконувати управлінські повноваження стосовно всіх земель в межах населених пунктів, а також здійснювати вплив на визначення правового режиму використання земель за межами населеного пункту.

Визначено, що для реалізації права комунальної власності на землю поза межами населених пунктів є необхідним прийняття спеціального нормативно-правового акту, за яким представницькі органи об'єднаних територіальних громад отримають повноваження реалізовувати права власника територіальної громади на землі сільськогосподарського призначення в межах та поза межами населеного пункту, а також матимуть інструменти управління землями комунальної власності об'єднаної територіальної громади.

Ключові слова: територіальні громади, реформа місцевого самоврядування, комунальна власність на землю, землі державної власності, землі сільськогосподарського призначення

Актуальність.

В Україні процес децентралізації розпочато у 2014 р. з прийняттям Кон-

цепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади («Концепція реформування місцевого самоврядування...», 2014),

Законів «Про співробітництво територіальних громад» («Про співробітництво територіальних громад», 2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» («Про добровільне об'єднання територіальних громад», 2015) та змін до Бюджетного і Податкового кодексів щодо фінансової децентралізації. Цей законотворчий процес в рамках реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади дозволив започаткувати формування нової інституції на базовому рівні – об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ).

Чи буде ефективною реформа децентралізації залежить від багатьох чинників. Одним із важливих елементів розвитку реформи є нормативне закріплення підстав набуття права власності на землю територіальними громадами у законі. Задля цього наукове дослідження змісту підстав виникнення права комунальної власності на землю є край актуальне.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням проблем права власності на землю займалися провідні українські учені: В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, В.М. Єрмоленко, П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко, В.Л. Мунтян, В.В. Носік, О.О. Погрібний, І.В. Семчик, Н.І. Титова, М.В. Шульга та інші.

Окремі аспекти виникнення та припинення права державної власності та комунальної власності на землю у своїх наукових працях висвітлювали Г.І. Баллок, Д.В. Бусуйок, М.В. Воскобійник, О.А. Вівчаренко, Я.З. Гаєцька-Колотило, Н.В. Ільків, І.І. Каракаш, Т.О. Коваленко, Т.Г. Ковальчук, І.О. Костяшкін, А.І. Ріпенко, В.Є. Рубаник та інших.

Метою статті є дослідження правової регламентації підстав виникнення права комунальної власності на землю в умовах реформи місцевого самоврядування та зокрема передачі земель державної власності у комунальну власність територіальних громад.

Результати.

Земля як особливий природний ресурс має бути фундаментом та базисом, матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування. Після прийняття низки законів щодо децентралізації повноважень і регулювання земельних відносин громади отримують право розпоряджатися землями населених пунктів. Однак, процес децентралізації не може бути завершеним без передачі територіальним громадам повноцінних прав власника і повноважень у розпорядженні землями усієї території громади, включно й за межами населених пунктів. Цьому має сприяти законодавче закріплення підстав набуття права комунальної власності на землю.

У діючому Земельному кодексі України (далі – ЗКУ) у ч. 5 ст. 83 виділяють п'ять підстав набуття територіальними громадами права комунальної власності на землю, зокрема: 1) передача їм земель державної власності; 2) відчуження земельних ділянок для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності відповідно до закону; 3) прийняття спадщини або переходу в їхню власність земельних ділянок, визнаних судом відумерлою спадщиною; 4) придбання за договором купівлі-продажу, ренти, дарування, міни, іншими цивільно-правовими угодами; 5) виникнення інших підстав, передбачених законом. Відмітимо, що даний перелік підстав набуття права комунальної власності на землю не є

вичерпним. ЗКУ допускає можливість набуття права комунальної власності на землю й з інших підстав. На наше переконання всі ці підстави мають бути перелічені саме в законах, а не в підзаконних нормативно-правових актах.

Традиційно в юридичній літературі підстави припинення права власності на земельні ділянки поділяються на: добровільне припинення права власності на земельну ділянку; примусове припинення права власності на земельну ділянку за наявності вини її власника; примусове припинення права власності на земельну ділянку за відсутності вини власника (Ільків, 2007: 397; Земельний Кодекс України: науково-практичний коментар, 2003: 423; Земельний Кодекс України: коментарий, 2003: 369). Здійснені різні наукові спроби класифікації підстав виникнення права комунальної власності на землю за їх рисами та ознаками. Однак цього недостатньо для того, щоб дослідити зміст права комунальної власності на землю та розкрити юридичні особливості передачі територіальній громаді земель державної власності.

Справедливо вказують, що норми чинного законодавства, з одного боку, закріплюють можливість здійснення права комунальної власності на землю як безпосередньо територіальною громадою, так і через органи місцевого самоврядування, але з іншого – визначають компетенцію лише органів місцевого самоврядування нічого при цьому не вказуючи стосовно прав та обов'язків територіальних громад (Воскобійник, 2007: 11).

Для розкриття змісту правової природи комунальної власності на землю в умовах децентралізації важливо, що нормативне закріплення виникнення права комунальної власності в Україні відбувалося ще з 1991 р. у зв'язку з прийняттям 7 лютого 1991 р. Закону України «Про власність», а також той

феномен, що комунальна власність на землю визнавалась частиною державної форми власності. Прийняття 25 жовтня 2001 р. ЗКУ («Земельний кодекс України», 2001) слід, на наш погляд, розглядати як інституалізацію права власності територіальній громаді на землі комунальної власності. Цікавою є думка В.В. Носіка, який стверджує, що хоч законом і закріплено право комунальної власності, його концепція залишається недоведеною ні методологічно, ні економічно, ні юридично (Носік, 2006: 189).

Норми ст. 117 ЗКУ створюють правові можливості для передачі земельних ділянок державної власності у комунальну власність. Ця норма корелюється із п. а, ч. 5 ст. 83 ЗКУ, за якою територіальні громади набувають землю у комунальну власність у разі передачі їм земель державної власності. Так, І.І. Каракаш зазначає, що передача земель державної власності в комунальну власність обґрунтовано належить до підстав виникнення права власності, одночасно припиняючи право власності у відповідних суб'єктів (Каракаш, 2004: 168).

Передача земель державної власності у комунальну власність, як окрема підстава виникнення права комунальної власності на землю, полягає у передачі окремих земельних ділянок державної власності у власність територіальних громад за рішеннями відповідних органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, які здійснюють розпорядження землями державної власності. Відповідно, припинення права державної власності на землю за цією підставою наслідуює виникнення права комунальної власності на землю (Настіна, 2010: 105). У правовому інституті передачі земельних ділянок державної власності в комунальну і земельних ділянок комунальної власності

в державну, домінуючим елементом є немайновий, а спільний публічно-правовий інтерес держави й територіальної громади по ефективному й раціональному використанню земель.

Аналізуючи проблему розмежування земель державної та комунальної власності П.Ф. Кулинича понад 10 років тому зазначив, що проблема відмежування земель, які належать державі, від земель, які перейшли у власність територіальних громад, набула гостроти і потребує нагального вирішення (Кулинич, 2007: 46). Ця проблема й наразі є невирішеною. Тому приєднуємось до припущення вчених, що у подальшому держава визначить земельні ділянки, які вона залишає за собою, а інші буде вважати землями комунальної власності, делегуючи, по суті, територіальним громадам повноваження по управлінню частиною земель державної власності без визначення конкретних переліків цих земель і таким чином, територіальні громади можуть набути право комунальної власності на землю в силу закону (Юрченко, 2003: 70).

Врегулювання питання розпорядження комунальної власністю, неврегульованість процедур передачі земельних ділянок сільськогосподарського та іншого призначення за межами населених пунктів у власність територіальних громад, надання територіальним громадам можливості вирішувати долю земель будь-яких категорій, що розташовані на їхній території, було та залишається на сьогодні одним із найбільш актуальних питань розвитку місцевого самоврядування та є чи не головним завданням земельної децентралізації із моменту її запровадження.

Так, 31 січня 2018 р. прийняте розпорядження Кабінету Міністрів України № 60-р «Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського

призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад» («Питання передачі земельних ділянок...», 2018). Відповідно із розпорядженням Державній службі України з питань геодезії, картографії та кадастру, як головному гравцеві у процедуру передачі, визначені певні доручення і виписаний нескладний алгоритм передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у власність ОТГ.

На наше переконання, сам лише факт врегулювання чи «доврегулювання» юридичної процедури переходу права власності на землю у спосіб прийняття розпорядження, а не закону, вже викликає сумніви щодо легітимності пропонованого механізму. Згідно зі ст. 14 Конституції України, право власності на землю набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Розпорядження, яким доручається Держгеокадастру з 1 лютого 2018 р. забезпечити передачу усіх земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності в комунальну власність ОТГ, має наказовий характер і разом з тим, уточнює процедуру передачі земельних ділянок. Наступна «логіка» документа: у випадку якщо земельні ділянки не сформовані, то спершу має відбутись формування земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності в межах, визначених перспективним планом формування територій громад. Уряд пропонує провести таке формування у спосіб інвентаризації земель сільськогосподарського призначення державної власності. Після чого має відбутись передача відповідних сформованих земельних ділянок у комунальну власність відповідних об'єднаних територіальних громад згідно із ст. 117 ЗКУ.

Так, ст. 117 ЗКУ має чітко виписану процедуру, однак відзначимо, що окрім ст. 117 ЗКУ, правовий особливості і повноваження реалізації права комунальної власності на землю передбачені ст. 12 ЗКУ, а також ст.ст. 29, 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». До передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність розпорядження землями сільськогосподарського призначення при передачі в користування або у власність, необхідно здійснювати за погодженням з ОТГ та після прийняття ними такого рішення. Однак, чинне законодавство не визначає процедури отримання органами Держгеокадастру вказаного змісту погоджень від рад ОТГ. Проте, найбільш проблемним питанням залишається практична неможливість для новостворених ОТГ у рамках чинних законів повноцінно розпоряджатися землею, оскільки згідно із ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Вказують, що подальший, динамічний розвиток місцевого самоврядування можливо забезпечити лише через удосконалення відповідного нормативно-правового поля, яке має врегульовувати питання організації та діяльності суб'єктів місцевого самоврядування (Звіздай, 2015: 244). Продовжуючи таку думку зазначимо, що землі можуть перейти у комунальну власність ОТГ за сукупності багатьох факторів, зокрема дотримання умови, що органами виконавчої влади буде прийнято рішення про передачу, а органами місцевого самоврядування рішення про прийняття у власність

цих земель, будуть визначені межі земельної ділянки, її кадастровий номер та всі інші характеристики земельної ділянки як самостійного об'єкта нерухомого майна, і саме тоді спрацює правова конструкція, за якою територіальні громади можуть отримати землі у комунальну власність, навіть якщо ці землі розташовуються поза межами населених пунктів.

Висновки і перспективи.

Територіальні громади мають не лише право, а й реальну здатність безпосередньо здійснювати розпорядження земельними ділянками комунальної власності, виконувати управлінські повноваження стосовно всіх земель в межах населених пунктів, а також здійснювати вплив на визначення правового режиму використання земель за межами населеного пункту.

Врегульовані законом підстави припинення права державної власності на землю вимагають змін щодо розмежування кола підстав набуття права комунальної власності за відповідними суб'єктами, а їх також диференціації за способами припинення права власності. Для практичного вирішення порушених правових проблем актуальною вбачається пропозиція прийняття нормативно-правового акту, за яким представницькі органи ОТГ отримають повноваженнями реалізовувати права власника територіальної громади на землі в межах та поза межами населеного пункту, а також повноваження управління землями комунальної власності території об'єднаної громади.

Список використаних джерел

1. Воскобійник М.В. Правове забезпечення формування комунальної власності на

- землю: автореф. дисс. ... к.ю.н.: 12.00.06. Харків, 2007. 19 с.
2. Звіздай О.В. Нормативно-правові засади розвитку місцевого самоврядування в Україні. Актуальні проблеми державного управління. 2015. № 1.С. 242–249.
 3. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27.
 4. Земельний кодекс України: науково-практичний коментар. За ред. В.І. Семчика. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. 676 с.
 5. Земельный кодекс Украины: комментарий. Под ред. А.П. Гетьмана и М.В. Шульги. Харьков: Одиссей, 2003. 608 с.
 6. Ільків Н.В. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України. За ред. В.М. Кравчука. Київ: Істина, 2007. 632 с.
 7. Каракаш И.И. Право собственности на землю и право землепользования в Украине: науч.-практ. пособие. Киев: Истина, 2004. 216 с.
 8. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
 9. Кулинич П.Ф. Розмежування земель державної і комунальної власності: закон, практика, шляхи вдосконалення. Земельне право України: теорія і практика. 2007. № 6. С. 45–51.
 10. Настіна О.І. Щодо питання законодавчого закріплення підстав припинення права державної власності на землю в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 1. С. 104–107.
 11. Носік В.В. Право власності на землю Українського народу: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
 12. Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31.01.2018 р. № 60-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60-2018-%D1%80>.
 13. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05 лютого 2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
 14. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.
 15. Юрченко А.Д. Концептуальні засади розмежування земель державної і комунальної власності. Ринок землі. 2003. № 4–5. С. 67–72.

References

1. Voskobiinyk, M.V. (2007). Pravove zabezpechennia formuvannia komunalnoi vlasnosti na zemliu [Legal support of the formation of communal property on the land]. Kharkiv, 19.
2. Zvizdai, O.V. (2015). Normatyvno-pravovi zasady rozvytku mistsevoho samovriadiuvannia v Ukraini [Regulatory and legal principles of local self-government development in Ukraine]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, 1 (47), 242–249.
3. Zemelnyi kodeks Ukrainy [The Land Code of Ukraine] (2001) 25.10.2001, № 2768-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 3–4, 27.
4. Zemelnyi kodeks Ukrainy: naukovopraktychnyi komentar [Land Code of Ukraine: scientific and practical commentary] (2003). Kyiv: Vydavnychiy Dim «In Yure», 676.
5. Zemelnyi kodeks Ukrainy: komentaryi [Land Code of Ukraine: comment] (2003). Kharkov: Odyssei, 608.
6. Ilkiv, N.V. (2007). Naukovopraktychnyi komentar Zemelnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary of the Land Code of Ukraine]. Kyiv: Istyna, 632.
7. Karakash, Y.Y. (2004). Pravo sobstvennosti na zemliu y pravo zemlepolzovaniya v Ukraine [Ownership of land and right of land use in Ukraine]. Kyev: Ystyna, 216.

8. Kontsepsiia reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini [The concept of reforming local self-governance and territorial organization of power in Ukraine] (2014): Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy 01.04.2014, 333-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>.
9. Kulynych, P.F. (2007). Rozmezhuvannia zemel derzhavnoi i komunalnoi vlasnosti: zakon, praktyka, shliakhy vdoskonalennia [Separation of lands of state and communal property: law, practice, ways of improvement]. *Zemelne pravo Ukrainy: teoriia i praktyka*, 6, 45–51.
10. Nastina, O.I. (2010). Shchodo pytannia zakonodavchoho zakriplennia pidstav prypynnennia prava derzhavnoi vlasnosti na zemliu v Ukraini [As to the question of legislative consolidation of the grounds for termination of the right of state ownership of land in Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 1, 104–107.
11. Nosik, V.V. (2006). *Pravo vlasnosti na zemliu Ukrainskoho narodu* [Ownership of the land of the Ukrainian people]. Kyiv: Yurinkom Inter, 544.
12. Pytannia peredachi zemelnykh dilianok silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti u komunalnu vlasnist ob'iednanykh terytorialnykh hromad [The questions of transfer of state-owned agricultural land plots to the communal property of the united territorial communities]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy 31.01.2018, 60-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60-2018-%D1%80>.
13. Pro dobrovilne ob'iednannia terytorialnykh hromad [About voluntary association of territorial communities] (2015): *Zakon Ukrainy* 05.02.2015, 157-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
14. Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad [About cooperation of territorial communities] (2014): *Zakon Ukrainy* 17.06.2014, 1508-VII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.
15. Yurchenko, A.D. (2003). Kontseptualni zasady rozmezhuvannia zemel derzhavnoi i komunalnoi vlasnosti [Conceptual basis for delimitation of state and communal land]. *Rynok zemli*, 4–5, 67–72.

O.I. Nastina (2019). Public property land transfer into territorial community property as the basis for municipal property land right in Ukraine. *Law. Human. Environment*, 10(3): 42–48. <https://doi.org/10.31548/law2019.03.006>

Summary. The article analyzes the transfer of state-owned land plots to territorial communities as the basis for municipal property land right within the local self-government reform processes in Ukraine.

The study results reveal that territorial communities have the real ability to directly dispose of municipal property land plots, to carry out administrative powers related to all lands within settlements as well as to influence determining the legal regime of using land outside the settlement.

It is established that a special legal act is necessary to adopt in order to realize the right of municipal land ownership outside the settlements which entitles the representative bodies of the united territorial communities to exercise their rights of agricultural land ownership both within and outside the settlement, as well as to have tools to manage the municipal property land of the united territorial community.

Keywords: territorial communities, local self-government reform, municipal land ownership, state-owned lands, agricultural lands

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ ОРЕНДНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ЯК ПРЕДМЕТ ТЕОРЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В. В. НЕЖЕВЕЛО, аспірант

(науковий керівник – доктор юридичних наук, доцент О. Ю. Піддубний),
старший викладач кафедри приватного та соціального права,
Сумський національний аграрний університет
E-mail: valentina_tsurkan.27@ukr.net

Анотація. У сучасних умовах розвинутого інституту права землекористування в нашій державі, коли оренда земель є одним із ключових компонентів ринкових земельних відносин країни, а представники сільськогосподарської діяльності мають можливість реалізувати свій бізнес в більшості випадків лише шляхом оренди земельних ділянок, постає нагальна потреба в якісному забезпеченні здійснення орендних земельних відносин. Сьогодні, жителі сільських місцевостей часто отримують один із основних прибутків шляхом реалізації свого законного права на розпорядження земельними ділянками, як власники здаючи їх в оренду представникам агробізнесу. Загалом, приватні орендні відносини наразі набули актуального змісту, адже є вигідними для задоволення особистих потреб та інтересів як власникам земельних ділянок, так і користувачам. Крім того, значні кошти у вигляді орендної плати за землю отримують державні та місцеві бюджети, коли стороною в договірних відносинах виступає орган державної влади чи орган місцевого самоврядування шляхом здачі в оренду земельних ділянок.

Проте, в активно діючому обігу орендних правовідносин, який вже стало вибудовуватися за часи незалежності нашої держави, все меншої захищеності набувають права сторін при здійсненні орендних правовідносин. Все більшою мірою починають стикатися учасники орендних земельних правовідносин із проблемою реалізації своїх прав. Проблемні аспекти постають при реалізації прав учасників орендних правовідносин у процесі набуття права оренди земельними ділянками, процесі припинення, захисту та відновлення порушених прав, тощо. Тому, особливу увагу слід приділити нормативному забезпеченню захищеності реалізації прав учасників орендних правовідносин, що можливо здійснити шляхом комплексного теоретичного дослідження інституту права.

Ключові слова: земля, оренда, орендні земельні правовідносини, учасники правовідносин, реалізація прав

Актуальність.

Свого часу, у період 1980–1990-х рр., який в історії розвитку земель-

ного законодавства означений як період відродження земельно-орендних відносин, в системі земельного права доктринально сформувався новий

правовий інститут землекористування, самостійне місце в якому зайняли норми оренди землі. Дана складова інституту землекористування охопила вагомий масив земельних правовідносин, важливу ланку серед яких було приділено питанням користування земель при здійсненні суспільством сільськогосподарської діяльності.

У період розвитку демократичної, соціальної та правової держави, інститут права користування землею є паралельною площиною тих соціальних цінностей, які органічно поєднуються з невід'ємними для нормальної життєдіяльності правами та законними інтересами, і тому потребує об'єктивного та забезпеченого вираження у нормативно-правовій базі, особливо в аспекті юридичного захисту при реалізації прав учасників орендних земельних правовідносин.

Поступові реформування забезпечення прав на землю залишали певний відбиток в низках нормативно-правових актів, що крок за кроком зумовлювало створення системи речових прав на земельні ділянки, серед яких одним з найбільш близьких за змістом до права власності на земельну ділянку стало тимчасове орендне право користування земельною ділянкою.

Проте, практичний розвиток орендних правовідносин призвів до накопичення певних проблем щодо реалізації прав учасників орендних правовідносин, які потребують вирішення як на рівні наукових досліджень, так і на рівні нормативно-правового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Наукові дослідження в сфері інституту права оренди земельних ділянок проаналізовано та доктри-

нально опрацьовано у працях таких вітчизняних вчених, як В.І. Андрейцева, К.О. Дремлюга, Н.В. Ільницька, Д.Л. Ковач, П.Ф. Кулинич, В.В. Носік, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, А.К. Соколов, А.М. Статівка, Н.І. Титова, М.В. Шульга, та інші. Крім того, слід зауважити, що значну увагу праць вчених приділено окремо аналізу договору оренди земельних ділянок, дослідження правих аспектів якого здійснено як представниками науково-правничих шкіл земельного права, так і цивільного права, на основі праць І.В. Борщевського, А.Г. Брунь, В.А. Васильєва, В.В. Вилегжаніної, М.К. Галянтича, О.В. Глоотової, В.В. Мусієнко, Р.А. Майданік, Є.О. Мічурин, О.В. Назаренко, О.О. Погрібного, В.Я. Романів, І.В. Спасибо-Фатєєва та інші.

Потрібно відзначити, що більшість наукових досліджень носить фрагментарний характер. Також, досить значна кількість наукових досліджень в сфері орендних земельних правовідносин є економічного напрямку, особливо в сфері оренди земель сільськогосподарського призначення.

Мета дослідження. Враховуючи той факт, що у наукових працях вчених в сфері орендних земельних правовідносин в Україні, фокус уваги спрямований на аналіз понять та правових ознак орендного землекористування, історії розвитку права землекористування загалом, підстав набуття права орендного землекористування, правової природи договору оренди землі, тощо, потребує уваги питання саме реалізації прав сторін у правовідносинах орендного землекористування, додатково потребують розкриття та врегулювання проблемні аспекти, які виникають при здійсненні суб'єктивних прав у правовідно-

синах орендного землекористування, з формуванням ймовірних шляхів захисту таких прав, що і є метою даного дослідження.

Результати.

Наразі, можливість оренди земельних ділянок є дійовим фактором збільшення розмірів аграрних формувань, є значним фактором розвитку інфраструктури місцевостей, благоустрою територіальних одиниць, потенційно може слугувати розвитку туризму, є впливовим фактором стану навколишнього природного середовища, в тому числі екології країни, та ін., тобто має вагоме значення як у приватних, так і в публічних відносинах.

В останні роки в Україні найбільш дієвим інструментом формування оптимального розміру землекористування сільськогосподарських товаровиробників є оренда. Вона на сьогодні в Україні є основною формою реалізації економічних та юридичних прав на земельні ділянки, особливо сільськогосподарського призначення (Назаренко, 2006). Що в чергове вказує на актуальність дослідження теми орендного землекористування та необхідності аналізу питання реалізації прав учасників орендних земельних правовідносин.

«Де-юре» поняття та основні характеристики оренди земельних ділянок знайшли своє відображення в деяких нормативно-правових актах, про які зазначено по тексту.

Так, питання орендних земельних правовідносин законодавчо регламентовано в першу чергу Конституцією України, нормами якої забезпечено права на землю в Україні включаючи і право орендного землекористування, як складової гарантованих прав.

Земельним кодексом України (далі – ЗК) передбачено комплекс норм, що спрямовані на врегулювання правовідносин оренди земельних ділянок. Розділом 15 «Право користування землею» ЗК врегульовано питання користування земельними ділянками, як на праві постійного землекористування, так і тимчасового, що має свій прояв через право оренди земельними ділянками. Згідно зі ст. 93 ЗК («Земельний кодекс України», 2001) право оренди земельної ділянки – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності.

Крім того, правові аспекти права орендного землекористування вміщено і в Цивільному та Господарському кодексах України, нормами яких врегульовано договірні зобов'язання для певного кола учасників правовідносин. Так, § 3 Цивільного кодексу («Цивільний кодекс України», 2003) окремо передбачено питання найму (оренда) земельної ділянки.

У системі нормативних актів окрему нішу займає Закон України «Про оренду земель», що є спеціальним актом з комплексом норм, спрямованих на врегулювання орендних правовідносин. Згідно зі ст. 1 Закону «Про оренду земель» («Про оренду землі», 1998), оренда землі – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності. Вбачається, що це поняття є тотожним зафіксованому в ЗК.

При детальному опрацюванні поняття оренди земель згідно Закону України «Про оренду землі», з нього впливають такі її юридичні ознаки, як: 1) це виключно договірна форма

використання земель; 2) оренда земель оформляється договором оренди земельної ділянки; 3) зміст оренди земель становлять правомочності володіння і користування орендаря (без надання права розпоряджатися нею); 4) це користування та володіння є платним; 5) оренда передбачає передачу земельної ділянки обов'язково у строкове (тимчасове) користування; 6) об'єктом оренди за договором виступає певна земельна ділянка, яка може використовуватися орендарем для здійснення перш за все підприємницької діяльності, а також і для іншої діяльності (ведення особистого підсобного господарства тощо); 7) повна господарська самостійність орендаря (Ільницька, 2001).

Характеристика оренди землі як в земельному, так і в цивільному законодавствах, дає можливість стверджувати, що зміст цивільних відносин у земельній сфері має вагоме значення, та для вирішення питань певного роду землекористування необхідний комплексний підхід із застосуванням норм не лише земельного права. Особливо це стосується зобов'язального характеру та процедури укладення договору оренди земельної ділянки, державної реєстрації права оренди, можливого відшкодування втрат та завданих збитків, тощо. Саме комплексний правозастосовний підхід дасть можливість всебічно захистити реалізацію прав учасників орендних правовідносин.

Проте, слід зазначити, що Цивільний кодекс недостатньо врегулював орендні земельні відносини, передбачивши лише одну статтю щодо найму (оренди) земельної ділянки (Самчук-Колодяжна, 2013: 96).

Основні засади цивільного законодавства будуються на визнанні абсолютної рівності суб'єктів цивільних

відносин, недоторканності власності, неприпустимості втручання в приватні справи. Нагадаємо також, що цивільні права й обов'язки виникають, насамперед, із договорів та інших правочинів, що під збитками цивільне законодавство передбачає певні витрати, які особа, право котрої порушено, зазнала (повинна зазнати) для відновлення свого порушеного права. Нарешті, базові для цивільного законодавства відносини власності за своїм змістом передбачають належність лише власникові всіх його правомочностей у повному нероздільному обсязі. Наскільки ж повно ці традиційні цивільно-правові засади стосуються земельних відносин і самих земель як об'єкта правової регламентації? Потрібно відзначити, що в земельно-правових відносинах, у тому числі й у відносинах власності на землю, задіяні не лише приватно-правові, а й публічно-правові інтереси. Це зумовлено не тільки приватним, а й універсальним призначенням земель (Самчук-Колодяжна, 2013: 97).

Тому, теоретичні та правові дослідження питання співвідношення норм цивільного та земельного законодавств при врегулювання орендних земельних правовідносин має своє значення для забезпечення реалізації прав на користування землею.

Крім того, особливої уваги заслуговує Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження типового договору оренди землі» від 3 березня 2004 р. № 220, у редакції від 29 листопада 2017 р., якою затверджено Типовий договір оренди земельних ділянок, положення якого мають обов'язкове застосування при оформленні договірних відносин.

Проте, навіть враховуючи той факт, що форма чинного станом на 2017 р. Типового договору оренди землі є вдо-

сконаленою, дещо спрощеною і законодавчо відповідною, зміст Типового договору ще потребує вдосконалення (Нежевело & Петрова, 2017: 34).

Більш того слід зазначити, що говорячи про різні сторони орендних земельних правовідносин, в тому числі в сфері реалізації прав учасників орендних правовідносин, додаткового застосування потребує низка нормативно-правових актів спеціального характеру, які підлягають застосуванню в конкретних випадках. Для прикладу, при реалізації суб'єктивних прав та обов'язків щодо охорони земельних ділянок, які перебувають у користуванні, підлягають до застосування норми Законів «Про охорону земель» та «Про охорону навколишнього природного середовища». А от коли постає питання встановлення та здійснення орендної плати за користування земельною ділянкою, та інших суміжних питань у сфері плати за користування землею, не обійтися без Податкового кодексу України, тощо.

Не слід забувати, що на даний час, за відсутності вільного ринку землі оренда постає як один із діючих регуляторів земельних відносин і реальний чинник формування оптимальних розмірів сільськогосподарських землекористувань ринкового типу. Оренда є механізмом, який перетворює природну родючість землі в економічну способом узгодження інтересів людей (власників різних ресурсів, представників різних соціальних груп), що дозволяє залучати землю в економічний обіг, створює умови для її виробничого використання. Вона займає особливе місце у механізмі реалізації власності і є однією з форм реалізації права власності та ефективного використання земель у системі земельних відносин України. При оренді за влас-

ником зберігається право генерального розпорядження, а орендар набуває права користування, володіння та часткового розпорядження об'єктом оренди (Кирилук, 2010).

Тому важливість дієвої захищеності реалізації прав учасників орендних земельних правовідносин відіграє колосальне значення не лише для гарантій приватних правовідносин, але й для соціальної, економічної та правової сторін функціонування нашої держави.

Для відома, 600 \$ – це найвищі ставки орендної плати в Європі. Такі ціни подекуди зустрічаються в Північній Європі. Натомість в наших сусідів словаків і литовців найменші ставки орендної плати за користування землею (26 і 54 \$ відповідно). Середня вартість оренди 1 га землі сільськогосподарського призначення в Європі – 200 \$ («Оренда землі в Україні...»).

У свою чергу, в Україні вартість оренди землі коливається залежно від регіону. Середня вартість оренди 1 га землі сільськогосподарського призначення становить в Україні мінімум 50 \$/рік. Наразі визначальним чинником вартості оренди землі в Україні є конкуренція. Саме вона позбавила ринок випадків затримок з оплатою і сприяє постійному зростанню орендної плати («Оренда землі в Україні...»).

Конкуренція є дуже важливим важелем регулювання орендних земельних правовідносин, проте саме в умовах конкуренції і відбувається найбільший спектр порушень прав учасників орендних правовідносин.

Загальна картина реалізованого права оренди на земельні ділянки в Україні за даними Держгеокадастру є втішною, адже простежується зростання до укладеності договорів оренди. Так, за даними Держгеока-

дастру станом на початок 2018 р. – в Україні укладено 4,9 млн договорів оренди земельної частки (паю), із них із фермерськими господарствами – 0,75 млн договорів («Оренда сільськогосподарських земель...»). А вже за даними Держгеокадастру станом на початок 2019 р. – в Україні укладено 5 млн договорів оренди земельної частки (паю), з них із фермерськими господарствами – 0,78 млн договорів («За останній рік державні землі...»).

Здається, нічого не заважає реалізації прав на укладення договорів оренди, проте в державі зовсім не відбувається саме аналіз укладених договорів оренди, який допоміг би з'ясувати стан порушення законних прав та інтересів сторін орендних правовідносин та стимулював би до захищеності прав учасників правовідносин.

Згідно із ЗК закріплено загальні права та обов'язки, притаманні для сторін відносин користування земельними ділянками (ст. 95 та ст. 96 Кодексу).

Згідно з Розділом IV «Права та обов'язки орендодавців, захист їх прав» Закону України «Про оренду земель» сформовано вже специфічні для орендних відносин права та обов'язки орендодавців та орендарів (ст. 25 та ст. 26 Закону).

У свою чергу, редакція Типового договору оренди в аспекті прав та обов'язків сторін договору має відсильний характер до ст.ст. 25–26 Закону України «Про оренду землі».

Аналізуючи встановлений на законодавчому рівні комплекс прав та обов'язків учасників орендних земельних відносин, постає необхідність в їх детальному дослідженні та з'ясуванні можливості більшої правової захищеності при практичній реалізації орендних правовідносин.

Також потребує дослідженню їх повнота в умовах сьогодення, та доцільність у закріпленні на законодавчому рівні деяких із передбачених прав.

Висновки і перспективи.

Попри широке наукове висвітлення актуальних питань правового регулювання права оренди на земельну ділянку, у вітчизняній науці земельного права детальна концепція здійснення реалізації прав учасників земельних орендних правовідносин відсутня, а окремі питання захисту та реалізації таких прав ще залишаються недостатньо дослідженими.

Тому, подальші наукові дослідження та розробки в частині реалізації прав учасників орендних земельних правовідносин слугуватимуть створенню передумов для удосконалення нормативно-правової бази даної сфери та запровадження дієвого механізму реалізації та захисту прав в межах відносин оренди земельних ділянок, з можливим використанням міжнародного досвіду та з урахуванням вітчизняних особливостей.

Список використаних джерел

1. Горпинич О.В. Напрями удосконалення орендних земельних відносин. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2012. № 4. С. 35–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2012_4_6.
2. Дремлюга К.О. Набуття права оренди земельної ділянки: правове регулювання. Університетські наукові записки. 2007. № 4. С. 276–278. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_4_43.
3. За останній рік державні землі здавалися в оренду в 2,13 разу дорожче, ніж приватні (за офіційними даними

- Держгеокадастру від 01 лютого 2019 р.) URL: <http://land.gov.ua/za-ostannii-rik-derzhavni-zemli-zdavalysia-v-orendu-v-213-razu-dorozhche-nizh-pryvatni>.
4. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3. Ст. 27.
 5. Ільницька Н.В. Оренда земель сільськогосподарського призначення: правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 21 с.
 6. Кирилук І.М. Оренда землі в системі аграрних відносин України: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2010. 20 с.
 7. Назаренко О.В. Орендні земельні відносини та механізм їх удосконалення в ринкових умовах: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Харків, 2006. 23 с.
 8. Нежевело В.В., Петрова Н.А. Особенности применения Типового договора аренды земли в Украине. Science and Educationa New Dimension. Humanities and Social Sciences. 2017. V (23), I.: 139. С. 32–35. URL: <http://repo.sau.sumy.ua/handle/123456789/5229>.
 9. Оренда землі в Україні. Який зв'язок між ціною землі та орендною платою? URL: <https://zenith.expert/orenda-zemli-v-ukrayini-yakyj-zv-yazok-mizh-tsinoyu-zemli-ta-orendnoyu-platoyu>.
 10. Оренда сільськогосподарських земель: зберігається дворазовий розрив між платою за державні та приватні землі (за офіційними даними Держгеокадастру від 15 лютого 2018 р.) URL: <http://land.gov.ua/orenda-silskohospodarskykh-zemel-zberihaietsia-dvorazovy-rozryv-mizh-platoyu-za-derzhavni-ta-pryvatni-zemli>.
 11. Про оренду землі: Закон України від 06 жовтня 1998р. № 161-XIV. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 46. Ст. 280.
 12. Самчук-Колодяжна З. З історії розвитку договору найму (оренди) земельних ділянок. Історико-правовий часопис. 2013. № 2. С. 93–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2013_2_22.
 13. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.

References

1. Horpynych, O.V. (2012). Napriamy udoskonalennia orendnykh zemelnykh vidnosyn [Areas of improvement of leased land relations]. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu, 4, 35–38. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vbumb_2012_4_6.
2. Dremliuha, K.O. (2007). Nabuttia prava orendy zemelnoi dilianky: pravove rehulivannia [Acquisition of the right to lease land: legal regulation]. Universytetski naukovi zapysky, 4, 276–278. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_4_43.
3. Za ostannii rik derzhavni zemli zdavalysia v orendu v 2,13 razu dorozhche, nizh pryvatni (za ofitsiinymy danymy Derzhheokadstru vid 01.02.2019) [Over the last year, state-owned land leased out was 2.13 times more expensive than private ones]. Available at: <http://land.gov.ua/za-ostannii-rik-derzhavni-zemli-zdavalysia-v-orendu-v-213-razu-dorozhche-nizh-pryvatni>.
4. Zemelnyi kodeks Ukrainy [The Land Code of Ukraine] (2002): Zakon Ukrainy 25.10.2001 № 2768-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 3, 27.
5. Ilnytska, N.V. (2001). Orenda zemel silskohospodarskoho pryznachennia: pravovi aspekty [Agricultural land lease: legal aspects]. Kyiv, 21.
6. Kyrlyuk, I.M. (2010). Orenda zemli v systemi ahrarykh vidnosyn Ukrainy [Rent of land in the system of agrarian relations of Ukraine]. Kyiv, 20.
7. Nazarenko, O.V. (2006). Orendni zemelni vidnosyny ta mekhanizm yikh udoskonalennia v rynkovykh umovakh [Rental land relations and the mechanism of their improvement in market conditions]. Kharkiv, 23.
8. Nezhevelo, V.V. & Petrova, N.A. (2017). Osobennosty prymeneniya Tipovoho

- dohovora arendu zemly v Ukraini [Peculiarities of Application of the Model Land Lease Agreement in Ukraine]. Science and Educationa New Dimension. Humanities and Social Sciences, V(23), 139, 32–35. Available at: <http://repo.sau.sumy.ua/handle/123456789/5229>.
9. Orenda zemli v Ukraini. Yakyy zv'iazok mizh tsinoiu zemli ta orendnoiu platoiu? [Rent land in Ukraine. What is the relationship between the price of land and rent?]. Available at: <https://zenith.expert/orenda-zemli-v-ukrayini-yakyj-zv-yazok-mizh-tsinoyu-zemli-ta-orendnoyu-platoyu>.
10. Orenda silskohospodarskykh zemel: zberihaietsia dvorazovyi rozryv mizh platoiu za derzhavni ta pryvatni zemli (za ofitsiinymy danymy Derzhheokadastru vid 15.02.2018) [Lease of agricultural land: there is a double gap between the payment for public and private land]. Available at: <http://land.gov.ua/orenda-silskohospodarskykh-zemel-zberihaietsia-dvorazovyi-rozryv-mizh-platoyu-za-derzhavni-ta-pryvatni-zemli>.
11. Pro orendu zemli [About the lease of land] (1998): Zakon Ukrainy 06.10.1998 № 161-XIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 46, 280.
12. Samchuk-Kolodiazna, Z.Z. (2013). Z istorii rozvytku dohovoru naimu (orendy) zemelnykh dilianok [From the history of the contract of lease (lease) of land plots]. Istoryko-pravovyi chasopys, 2, 93–98. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2013_2_22.
13. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine] (2003): Zakon Ukrainy 16.01.2003 № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 40, 356.

V.V. Nezhevelo (2019). Realization of the land lease participants' rights as a subject of theoretical researches. Law. Human. Environment, 10(3): 49-56.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.007>

Summary. In modern conditions of the developed institute the right of land use in our state, when land lease is one of the key components of the land market relations of the country, and representatives of agricultural activity have the opportunity to realize their business in most cases only through the lease of land plots, there is an urgent need for quality provision of lease land relations. Today, residents of rural areas often receive one of the main profits through the exercise of their legal right to dispose of land as owners, by renting them to representatives of agribusiness. Private lease relations have now become topical, because they are beneficial for meeting the personal needs and interests of both landlord owners and users. In addition, colossal funds in the form of rent for land receive state and local budgets, when the party in contractual relations is a state authority or a local self-government body through the lease of land.

Nevertheless, in the active circulating of the lease relations, which has already been built up in the times of independence of our state, the rights of the parties in the implementation of the lease relations get less and less secure. Increasingly, land lease land tenants are increasingly faced with the problem of exercising their rights. Problematic aspects arise when realizing the rights of participants in the lease relations in the process of obtaining the right to lease land, the process of termination, protection and restoration of violated rights, etc. Therefore, special attention should be paid to the normative protection of the realization of the rights of participants in the lease relations, which may be carried out through a comprehensive theoretical study of the Institute of Land Use Rights and a special analysis of existing norms of law in this area.

Keywords: land, lease, lease of land legal relations, participants of legal relations, realization of rights

БУФЕРНІ ТЕРИТОРІЇ ЯК СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

М. Я. ВАЩИШИН, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціального права,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
E-mail: mary.vashshyshyn@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена аналізу буферних територій як структурних елементів національної екологічної мережі України у складі Всеєвропейської екологічної мережі. Метою цієї статті є з'ясування юридичних ознак буферних територій екологічної мережі та визначення їх функціональних характеристик у структурній побудові екомережі як єдиної природоохоронної територіальної системи.

Визначено місце буферних територій та їх співвідношення з іншими структурними елементами національної екологічної мережі. Буферні території виконують захисну функцію щодо ключових та сполучних територій екомережі та відіграють системоформуючу роль у структурній побудові екомережі.

Обґрунтовано, що буферні зони є особливим захисним інструментом, що дозволяє ефективніше досягати цілей охорони цінних видів флори й фауни, унікальних природних ландшафтів та захищати екокоридори.

Задля збереження екосистемних характеристик буферних зон екомережі й виконання ними відведених функцій запропоновано визначити у земельному законодавстві допустиме обмеження господарської діяльності для власників земельних ділянок та землекористувачів, угоддя яких потрапили до складу екомережі. Такі природоохоронні обмеження приватних інтересів зумовлені суспільними інтересами формування та невиснажливого використання усіх об'єктів та територій національної екомережі.

Ключові слова: екологічна мережа, буферні території, природоохоронна система, екологічне законодавство

Актуальність.

Екологічна мережа як комплексна територіальна система складається

із різних за функціональним призначенням ділянок з природним або частково зміненим станом ландшафту, об'єднаних спільними цілями – збе-

реження ландшафтного та біологічного різноманіття, а також сприяння розвитку ресурсної бази для заняття туризмом, відпочинку та оздоровлення населення. Складовими елементами національної екологічної мережі є ключові, сполучні, буферні та відновлювальні території. Однак, не всі вони одержали належну законодавчу регламентацію та відповідне просторове визначення на місцевості. Найменш визначеним є правовий режим буферних територій національної екологічної мережі, що спонукає до глибшого теоретико-правового аналізу та напрацювання рекомендацій для його формування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретико-правові аспекти організації та збереження національної екологічної мережі України були предметом наукових досліджень окремих представників еколого-правової та земельно-правової науки, зокрема таких, як А.П. Гетьман, А.Й. Годованюк, Б.В. Даниленко, М.А. Дейнега, І.І. Каракаш, О.Б. Кишко-Єрлі, С.М. Кравченко, П.Ф. Кулинич, М.І. Максименко, Н.Р. Малишева, В.В. Носік, В.І. Олещенко, А.К. Соколова, О.М. Статівка, О.Ш. Чомахашвілі, В.В. Шеховцов. Однак організаційно-правові особливості буферних територій у складі екомережі залишилися недостатньо проаналізованими.

Метою цієї статті є з'ясування юридичних ознак буферних територій екологічної мережі та визначення їх функціональних характеристик у структурній побудові екомережі як єдиної природоохоронної територіальної системи.

Результати.

Національна екомережа України формується з врахуванням вимог, передбачених Всеєвропейською стратегією збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.). Адже саме цим міжнародно-правовим документом було започатковано розбудову Всеєвропейської екомережі як фізичної (на місцевості) мережі ключових територій (*core areas*), з'єднаних природними коридорами (*corridors*) та підтримуваних буферними зонами (*buffer zones*) у формі єдиної просторової системи територій країн Європи з природним або частково зміненим станом ландшафту.

Відтак, неодмінним структурним елементом як Всеєвропейської екомережі, так і національної екомережі є буферні території (зони), котрі виконують важливу функцію підтримки та захисту ключових і сполучних територій задля досягнення основної спільної мети – збереження ландшафтного та біологічного різноманіття. Тому необхідно окреслити роль та визначити місце буферних територій у складі екомережі.

У Загальнодержавній програмі формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки закріплено поняття буферної зони як місцевості з природним або частково зміненим станом ландшафту, що оточує найбільш цінні ділянки екологічної мережі та захищає їх від дії зовнішніх негативних факторів природного походження або спричинених діяльністю людини. Це дозволяє зробити висновки про:

- природний чи частково змінений стан ландшафту, що є в основі виділення ділянки в якості буферної зони. Натомість техногенні чи урбанізовані території не можуть мати статусу буферної зони екомережі;

- обслуговуючий характер буферних зон по відношенні до найцінніших ділянок екомережі. Тим самим заперечується можливість віднесення до буферних зон тих ділянок, що самі мають особливу природну цінність;
- визначення буферних зон на місцевості здійснюється по зовнішніх контурах ключових територій чи екокоридорів;
- виконання буферними зонами захисної функції щодо ключових та сполучних територій;
- метою буферних територій є запобігання негативній дії зовнішніх факторів природного походження або спричинених діяльністю людини на цінні природоохоронні території та шляхи природної міграції;
- відсутність безпосереднього зв'язку буферних зон із відновлюваними територіями екомережі.

У територіальній системі екомережі кожен структурний елемент є взаємопов'язаним та взаємозалежним з іншими структурними елементами. Так, для ефективного збереження об'єктів та територій природно-заповідного фонду, цінних водно-болотних угідь чи ділянок, де зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України, чи територій, де є поширеними представники флори й фауни з Червоної книги України, потрібно забезпечити захисний зовнішній бар'єр, котрий мінімізує чи унеможливить негативний вплив господарської чи іншої діяльності на екосистеми цих ключових територій екомережі. Саме створення буферних зон (як особливого екомережевого захисного інструменту) дозволяє на вищому рівні, аніж це передбачено законодавством про природно-заповідний фонд, досягати

цілей збереження цінних видів флори й фауни та унікальних природних ландшафтів.

З метою збереження біологічного різноманіття окремих природних регіонів потрібно враховувати існування різноманітних етапів та циклів їхньої природної життєдіяльності, що часом виходять за межі цих ключових територій екомережі. Для цього законодавство передбачає створення наступного важливого структурного елемента екомережі – сполучних територій, котрі відіграють роль природних коридорів, що сприяють внутрішній міграції рослин, тварин та птахів. Хоча ділянки сполучних територій екомережі самі не є унікальними з точки зору їх особливої екологічної цінності, однак вони є надзвичайно важливими для збереження і відтворення цінних та зникаючих видів флори й фауни. Саме тому для захисту природних коридорів від їх перетину із транспортними коридорами та об'єктами соціально-економічної інфраструктури також необхідно встановлювати природні бар'єри, функцію котрих виконують буферні території екомережі.

Аналіз системних зв'язків між структурними елементами екомережі показує, що екокоридори та буферні території виконують системоформуючу роль, здійснюючи сполучну та захисну функції для ключових територій екомережі і забезпечуючи їх екосистемну єдність; ключові території екомережі мають особливу природну цінність, заради збереження і відновлення котрої вибудовується функціональна система екомережі; просторову цілісність екомережі повинні забезпечити її відновлювані території.

Структурні елементи національної екологічної мережі, перебуваючи

у тісному взаємозв'язку між собою, консолідуючись у єдину територіальну систему, спрямовані на досягнення основної мети – поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища.

У довідковій літературі поширеним є розуміння буферної зони як району, який має на меті збереження з певної причини двох або більше інших районів, розташованих на деякій відстані один від одного. Законодавство України про екомережу передбачає створення буферних зон, спрямованих на збереження двох інших структурних елементів екомережі – ключових та сполучних територій, однак не шляхом розташування буферних зон між ними, а шляхом їх оточення ззовні. Буферний захист тут покликаний запобігти зовнішньому негативному впливу на ці території, а не відмежувати їх між собою. Специфіка структурної побудови екомережі якраз і полягає в тому, що ключові території найчастіше поєднуються між собою природними коридорами.

Законом України «Про екологічну мережу України» закріплено, що буферні території забезпечують захист ключових та сполучних територій від зовнішніх впливів (ст. 4). Однак у ч. 2 ст. 16 цього ж Закону вказано, що перелік буферних зон екомережі включає території навколо ключових

територій екомережі, які запобігають негативному впливу господарської діяльності на суміжних територіях («Про екологічну мережу України», 2004). Для уніфікації правового режиму буферних територій варто доповнити цю статтю словами «та вздовж сполучних територій» після слів «ключових територій».

Таке доповнення корелюється із Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр., відповідно до якої буферні зони створюються для захисту природних регіонів і природних коридорів від негативної дії зовнішніх чинників, забезпечення дотримання в їх межах більш сприятливих умов для розвитку і самовідновлення та оптимізації форм господарювання з метою збереження існуючих і відтворення втрачених природних цінностей («Про Загальнодержавну програму...», 2000).

Як бачимо, досі залишаються між собою неузгодженими ці закони стосовно назв структурних елементів національної екомережі. Згідно із Загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр. назви її структурних елементів відразу відображають їхні функціональні характеристики й екологічні «виміри», тобто просторові межі: природні регіони (ядра екомережі), природні коридори (сполучні елементи екомережі), буферні зони (оточуюча охоронна смуга, зовнішні межі якої збігаються із кордонами екомережі). А за Законом України «Про екологічну мережу України» усі структурні елементи мають назву територій: буферні, ключові, сполучні та відновлювані території. Хоча, з географічної точки зору, вони можуть бути і акваторіями.

Всеєвропейською стратегією збереження біологічного та ландшафтного різноманіття 1995 р. передбачено, що Загальноєвропейська екологічна мережа складається з наступних елементів: природні ядра або осередки (ключові райони) для збереження екосистем, середовищ існування, видів та ландшафтів європейського значення; екологічні коридори або перехідні зони з метою покращання взаємодії природних систем; відновлювальні райони, де пошкоджені елементи екосистем, середовища існування та ландшафти європейського значення мають відновлюватися, а окремі території повністю відтворюватися; буферні зони, які підтримують і захищають мережу від шкідливого зовнішнього впливу. Природні ядра включатимуть головні території та елементи, які представляють біологічне та ландшафтне різноманіття європейського значення. Часто вони включатимуть і важливі напівприродні системи, цілісність яких залежить від продовження певної людської діяльності, зокрема сільськогосподарські ландшафти екстенсивного використання («Всеєвропейська стратегія збереження...», 1995).

Аналізуючи норми Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття та Закону України «Про екологічну мережу України», які визначають базові (структурні) елементи екомережі, Т. Кондратюк звертає увагу на певні відмінності у їх функціональному призначенні. Так, буферні зони Всеєвропейської екологічної мережі захищають в цілому всю мережу від шкідливого зовнішнього впливу, а буферні території національної екомережі України забезпечують захист окремих її елементів: ключових і

сполучних територій. Вона вважає за доцільне внести відповідні зміни до абз. 5 ст. 3 Закону України «Про екологічну мережу України» і визначити буферні території як «території, які підтримують і забезпечують захист усієї мережі від зовнішніх впливів» (Кондратюк, 2016: 54). Варто підтримати вчену, адже найбільш ефективним буде збереження ландшафтного та біологічного різноманіття екомережі, якщо буде захищена вся територіальна система, а не її окремі елементи.

Буферні зони не становлять власної особливої екологічної цінності, оскільки виконують, насамперед, господарські функції. Однак у складі екологічної мережі вони відіграють захисну роль. До буферних зон необхідно відносити водоохоронні зони, прибережні захисні смуги, смуги відведення, берегові смуги водних шляхів і зони санітарної охорони, що утворюють відповідні басейнові системи, а також полезахисні лісові смуги, які захищають ділянки степової рослинності, луки і пасовища, інші сільськогосподарські угіддя екстенсивного використання. Правовий режим таких ділянок у складі екомережі визначається водним, земельним та лісовим законодавством, що дозволяє забезпечити їх особливу правову охорону.

П.Ф. Кулинич, аналізуючи правовий режим полезахисних лісосмуг, вказує на його істотні зміни, котрі відбулися в Україні у зв'язку з вдосконаленням законодавства про охорону довкілля, що спричинило конкуренцію правових норм різних галузей права – земельного, лісового та екологічного. На думку вченого, базовою галуззю права в питанні регулювання суспільних відносин щодо полезахисних лісосмуг має бути визнане земель-

не право, а до відання екологічного права має бути віднесене визначення правового режиму полезахисних лісосмуг як екологічного об'єкта, який підлягає посиленій правовій охороні як складовий елемент екологічної мережі України (Кулинич, 2011: 507). Погоджуємося із такою думкою, адже далеко не всі полезахисні лісосмуги з прийняттям Закону України «Про екологічну мережу України» автоматично стали її складовими елементами. Для включення до складу національної екомережі будь-якого об'єкта чи території вживається комплекс заходів організаційно-правового характеру і перевіряється екологічна доцільність та значення з точки зору забезпечення системної єдності екомережі. І лише після завершення відповідних процедур на цю ділянку поширюватиметься правовий режим об'єкта екомережі.

Науковці природничого напрямку дослідження зазначають, що часто відповідні території (ядра) екомережі в Україні, на жаль, межують безпосередньо з територіями інтенсивного господарювання, а буферні зони залишаються мрією (Малюга & Юхновський). Ця проблема може бути вирішена в процесі проектування національної екомережі шляхом формування переліків територій та об'єктів екологічної мережі та розроблення регіональних та місцевих схем екомережі.

На виконання Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр. і з метою надання методичної допомоги для забезпечення єдиного підходу до розроблення регіональних та місцевих схем екомережі наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13 листопада 2009 р. № 604 затверджено Методичні рекомендації щодо

розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі. Відповідно до п. 4.2. цих рекомендацій структурні елементи екомережі визначаються за об'єктивно обумовленими природними чинниками, просторовими параметрами екосистем та інших типів територіальних утворень, відповідно до принципів територіального структурування Всеєвропейської екомережі та Закону України «Про екологічну мережу України». Тобто, первинними є природні критерії формування екомережі і підбору її окремих структурних елементів, котрі визначатимуть їх місце та функції у складі екомережі.

Порядок включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екологічної мережі, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1196 передбачає, що природоохоронні органи забезпечують відповідно до затверджених планів роботи підготовку обґрунтування включення території чи об'єкта екомережі до переліку, яке повинно містити, зокрема:

інформацію про назву території чи об'єкта екомережі (із зазначенням структурного елемента – ключова, сполучна, буферна або відновлювана територія, значення (загальнодержавне чи місцеве), місце розташування (область, район, населений пункт, у разі потреби – назва вулиці), загальну площу (гектарів), кадастровий номер земельної ділянки, просторові координати (описи меж), фізико-географічні, гідрологічні особливості;

інформацію про природоохоронну цінність з точки зору збереження біологічного та ландшафтного різноманіття і забезпечення просторової цілісності екомережі: опис природних екосистем та середовищ існування, характеристика флори та фауни (най-

більш поширені, ендемічні, рідкісні та зникаючі види, у тому числі ті, що занесені до Червоної книги України та міжнародних переліків, їх ареали; поширені та занесені до Зеленої книги України рослинні угруповання), природні шляхи міграції, значення для забезпечення цілісності та нерозривності екомережі, інформація про об'єкти культурної спадщини, стан рекреації та туризму на даній території; загрози, ризики несприятливого впливу, бібліографічні посилання на джерела, а також перелік власників та користувачів земельних ділянок у межах території чи об'єкта екомережі.

На відміну від ключових та сполучних територій екомережі (котрі переважно перебувають у публічній власності), у межах буферних територій часто знаходяться земельні ділянки, що належать на праві приватної власності різним суб'єктам господарювання. Тому важливо при внесенні таких земельних ділянок до державного земельного кадастру зазначати тип обмеження – належність до буферних територій національної екомережі. Крім того, необхідно законодавчо визначити допустимі межі й способи використання таких земельних ділянок, щоби господарська діяльність, здійснювана у їх межах, не загрожувала збереженню біологічного та ландшафтного різноманіття. При цьому, законодавство передбачає необхідність одержання попередньої письмової згоди власників і користувачів земельних ділянок на включення території чи об'єкта до переліку територій та об'єктів екомережі.

Включені до переліків території та об'єкти екомережі вносяться в Державний земельний кадастр разом з природоохоронними обмеженнями у використанні земель відповідно до ви-

мог Закону України «Про Державний земельний кадастр» та містобудівний кадастр, відображаються в кадастрових планах, документації із землеустрою, наведеній у ст. 25 Закону України «Про землеустрій», містобудівній документації (Генеральній схемі планування території України, генеральних планах населених пунктів, детальних планах та планах зонування територій, схемах планування територій на регіональному рівні), матеріалах державного обліку лісів та лісовпорядкування під час розроблення цієї документації або внесення змін до неї.

Висновки і перспективи.

Буферні зони (території) національної екомережі мають природний чи частково змінений стан ландшафту і включаються до відповідних переліків територій екомережі та відображаються у схемах побудови екомережі з врахуванням їх природного розташування на місцевості безпосередньо на межі з найціннішими об'єктами екомережі. Буферні зони встановлюються по зовнішніх контурах ключових та сполучних територій екомережі та є особливим захисним інструментом, що дозволяє досягати цілей збереження цінних видів флори й фауни, унікальних природних ландшафтів та охороняти шляхи міграції біологічного матеріалу. Буферні території виконують захисну функцію щодо ключових та сполучних територій екомережі та відіграють системоформуючу роль у її структурній побудові.

Задля збереження екосистемних характеристик буферних зон екомережі й виконання ними відведених функцій, необхідно визначити допустиме обмеження господарської

діяльності для власників земельних ділянок та землекористувачів, утілюючи яких потрапили до складу екомережі. Такі вимушені природоохоронні обмеження приватних інтересів повинні бути встановлені у земельному законодавстві. Вони зумовлені суспільними інтересами формування та невиснажливого використання усіх об'єктів та територій національної екомережі.

Організаційно-правовий механізм визначення буферної зони у складі екомережі передбачає необхідність одержання попередньої письмової згоди власників і користувачів земельних ділянок на включення території чи об'єкта до переліку територій та об'єктів екомережі. Інформація про буферні зони екомережі вноситься до Державного земельного кадастру разом з природоохоронними обмеженнями у використанні земель та до містобудівного кадастру; розташування буферних зон екомережі відображається в кадастрових планах, документації із землеустрою, містобудівній документації.

Список використаних джерел

1. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_711.
2. Кондратюк Т. Окремі проблеми формування національної екологічної мережі. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 5. С. 53–57.
3. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. Київ: Логос, 2011. 688 с.
4. Малюга В.М., Юхновський В.Ю. Принципи формування екологічної мережі України. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Lis/article/viewFile/9633/8616>.
5. Про екологічну мережу України: Закон України від 24 червня 2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 45. Ст. 500.
6. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки: Закон України від 21 вересня 2000 р. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 47. Ст. 405.

References

1. Vseieuropeiska stratehiia zberezhennia biolohichnoho ta landshaftnoho riznomanittia [Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_711.
2. Kondratiuk, T. (2016). Okremi problemy formuvannia natsionalnoi ekolohichnoi merezhi [Separate issues of the formation of the national ecological network]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 5, 53–57.
3. Kulynych, P.F. (2011) *Pravovi problemy okhorony i vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini* [Legal issues of protection and use of agricultural lands in Ukraine]. Kyiv, 688.
4. Maliuha, V.M. & Yukhnovskiy, V.Yu. *Pryntsyipy formuvannia ekolohichnoi merezhi Ukrainy* [The principles of the formation of the national ecological network of Ukraine]. Available at: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Lis/article/viewFile/9633/8616>
5. Pro ekolohichnu merezhu Ukrainy [On ecological network of Ukraine] (2004): *Zakon Ukrainy* 24.06.2004 № 1864-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 45, 500.
6. Pro Zahalnodержавnu prohramu formuvannia natsionalnoi ekolohichnoi merezhi Ukrainy na 2000–2015 [On the National Program for Creating the National Environmental Network of Ukraine for the Years 2000–2015] (2000): *Zakon Ukrainy* 21.09.2000 № 1989-III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)*, 47, 405.

M.Ya. Vashchyshyn (2019). Buffer zones as the structural elements of the national ecological network. *Law. Human. Environment*, 10(3): 57-65.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.008>

Summary. This Article is devoted to analysis of buffer zones as the structural elements of the national ecological network of Ukraine. This article is intended to establish judicial characteristics of buffer zones of the ecological network and define their functional characteristics in the structural construction of the ecological network as the single protected territorial system.

The place of buffer zones and their relationship with the other structural elements of the national ecological network have been determined. Buffer zones perform a protective function regarding the key and connecting territories of the ecological network and play a system building role in the structural construction of the ecological network. It has been justified that buffer zones are a protective tool that allows achieving the goals of preserving valuable species of flora and fauna, unique natural landscapes and protecting eco corridors.

Keywords: ecological network, buffer zones, environmental protection system, environmental legislation

ІНТЕГРАЦІЯ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЗМІНИ КЛІМАТУ

М. А. ДЕЙНЕГА, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: marinad@meta.ua

Анотація. У статті проведено аналіз сучасного стану адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері навколишнього середовища, а також визначено особливості інтеграції природоресурсного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері зміни клімату.

Виявлено, що наявна нормативна база України у сфері навколишнього середовища не є достатньою та потребує значного вдосконалення, особливо врегулювання питання зміни клімату на рівні законів. Позитивний досвід європейської спільноти має стати прикладом для України. Саме тому, слід запозичувати такий досвід країн-членів Європейського Союзу і Співтовариства в цілому, що стосується раціонального використання і збереження природних ресурсів, охорони довкілля і забезпечення права на безпечне для життя та здорове довкілля.

При цьому, питання інтеграції природоресурсного законодавства України до законодавства Європейського Союзу набуває нині особливої актуальності у силу того, що проблема адаптації складається вже не тільки зі створення нових нормативно-правових актів національного законодавства, які враховують досвід Європейського Союзу, але і в упорядкуванні та гармонізації існуючих та в усуненні протиріч і правових прогалин, що виникли вже на нинішньому етапі.

Ключові слова: природоресурсне законодавство, законодавство ЄС з навколишнього середовища, зміна клімату, адаптація законодавства, інтеграція законодавства

Актуальність.

Основи двостороннього співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері навколишнього сере-

довища визначені у главі 6 «Навколишнє середовище» Угоди про асоціацію 2014 р. Відповідно до ст. 361 Угоди про асоціацію, співробітництво між Україною та Європейським Союзом має на

меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища. Поступове наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері навколишнього природного середовища здійснюється згідно з Додатком ХХХ до Угоди про асоціацію, відповідного до якого Україна має адаптувати своє законодавство до 26 директив та 3 регламентів Європейського Союзу, у тому числі у сфері зміни клімату та охороні озонного шару.

З метою практичного виконання завдань з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, в Україні була прийнята ціла низка нормативно-правових актів, спрямованих на організаційно-правове забезпечення цього процесу. Основним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 р., адаптація законодавства України у сфері навколишнього середовища відповідно до вимог директив Європейського Союзу передбачена як стратегічна ціль. Наприкінці 2012 р. наказом Міністерством екології та природних ресурсів України від 17 грудня 2012 р. № 659 затверджено «Базовий план адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу (Базовий план апроксимації)», що передбачив перелік директив Європейського Союзу у сфері навколишнього середовища, до яких

повинно адаптуватися українське законодавство. Крім того, у 2015 р. Міністерством екології та природних ресурсів України представлено Національну стратегію наближення (апроксимації) законодавства України до права Європейського Союзу у сфері охорони довкілля («Національна стратегія наближення...», 2015). Зазначеними нормативно-правовими актами «Зміна клімату та захист озонного шару» визначено як один з основних напрямів наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням проблем адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері навколишнього середовища займалися: В.І. Бізек, В.Л. Качурінер, О.Б. Кишко-Єрлі, В.М. Комарницький, В.І. Лозо та інші науковці. Однак, питання інтеграції природоресурсного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері зміни клімату залишається малодослідженою проблематикою і потребує додаткового висвітлення й обґрунтування.

Метою статті є аналіз сучасного стану адаптації екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері навколишнього середовища, а також дослідження особливостей інтеграції природоресурсного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері зміни клімату.

Результати.

Європейський Союз бере активну участь у міжнародному процесі бо-

ротьби зі зміною клімату – однією з глобальних екологічних проблем. На міжнародному рівні це полягає у ратифікації Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 р. (набрання чинності – 21 березня 1994 р.) та підписанні Кіотського протоколу від 11 грудня 1997 р. (набрання чинності – 16 лютого 2005 р.) і Паризької угоди від 12 грудня 2015 р. (набрання чинності – 4 листопада 2016 р.) до неї.

Основною метою Конвенції є досягнення стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у строки, необхідні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дасть можливість не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме забезпеченню подальшого економічного розвитку на стійкій основі (ст. 2. Рамкової конвенції ООН про зміну клімату). Одним з перших завдань, поставлених Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату, було створення національних кадастрів викидів й абсорбції парникових газів. У 1997 р. був укладений Кіотський протокол, тобто юридично оформлене зобов'язання для розвинених країн зі скорочення викидів парникових газів. Протокол зобов'язує розвинуті країни та країни з перехідною економікою скоротити або стабілізувати викиди парникових газів. Наступним документом у межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату стала Паризька угода 2015 р. щодо регулювання заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю з 2020 р.

На рівні Європейського Союзу боротьба із зміною клімату полягає у виробленні власної стратегії, що містить зобов'язання, взяті на себе

Європейським Союзом згідно з міжнародно-правовими документами, та імплементації її на практиці як на рівні держав-членів, так і на рівні самого Співтовариства. Європейська стратегія зі зміни клімату передбачає дії Європейського Союзу у таких основних напрямках: скорочення викидів парникових газів; ефективне використання енергії; використання альтернативних джерел енергії; «поглинювачі» парникових газів (Кишко-Єрлі, 2014: 218).

Відповідно до Сьомої програми дій з навколишнього середовища «Жити добре, в межах можливостей нашої планети», яка є керівною для екологічної політики Європейського Союзу на період до 2020 р. («Пріоритетна мета 2: перетворення Європейського Союзу на ресурсозберігаючу, «зелену» та конкурентоспроможну низьковуглецеву економіку»), Європейський Союз ставить за мету домогтися скорочення викидів парникових газів не менш ніж на 20 % до 2020 р. (30 %, за умови, що інші розвинені країни візьмуть на себе зобов'язання щодо відповідного скорочення викидів, а країни, що розвиваються забезпечать належний внесок в залежності від своїх зобов'язань та відповідних можливостей), забезпечення надходження 20 % споживаної енергії з відновлюваних джерел енергії до 2020 р., скорочення на 20 % споживання первинної енергії порівняно з прогнозованим рівнем, які повинні бути досягнуті за рахунок підвищення енергоефективності, створення низьковуглецевої економіки (Качурінер, 2013: 330).

Такі кліматичні ініціативи Європейського Союзу, відомі як цілі «20–20–20», включають у себе чотири взаємодоповнюючі елементи правового регулювання, спрямовані на їх забезпечення: реформа схеми торгівлі

викидами Європейського Союзу (Директива 2003/87/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 13 жовтня 2003 р. про встановлення схеми торгівлі викидами парникових газів у рамках Співтовариства та внесення змін і доповнень до Директиви Ради 96/61/ЄС (Директиви про торгівлю викидами); національні цілі щодо викидів (Рішення № 406/2009/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 23 квітня 2009 р. про зусилля держав-членів зі скорочення викидів парникових газів для виконання зобов'язань Співтовариства зі скорочення викидів парникових газів на період до 2020 р. (т.зв. Рішення про спільні зусилля); національні цілі у галузі відновлюваної енергетики (Директива 2009/28/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 23 квітня 2009 р. про сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел та внесення змін і доповнень і подальше скасування Директив 2001/77/ЄС та 2003/30/ЄС (Директиви з відновлюваної енергетики); уловлювання та зберігання вуглецю (Директива 2009/31/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 23 квітня 2009 р. про геологічне зберігання вуглекислого газу та внесення змін і доповнень до Директиви Ради 85/337/ЄЕС, Директив Європейського Парламенту і Ради 2000/60/ЄС, 2001/80/ЄС, 2004/35/ЄС, 2006/12/ЄС, 2008/1/ЄС та Регламенту (ЄС) № 1013/2006 (Директиви про УЗВ).

Крім того, правове регулювання кліматичних ініціатив Європейського Союзу забезпечується Планом підвищення енергоефективності Європейського Союзу 2011 р. та Директивою 2012/27/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 25 жовтня 2012 р. про енергоефективність та внесення змін і доповнень до Директив 2009/125/ЄС та 2010/30/ЄС і скасування Директиви

2004/8/ЄС та 2006/32/ЄС (Директива з енергоефективності), Регламентом (ЄС) № 842/2006 Європейського Парламенту і Ради від 17 травня 2006 р. про окремі фторовані парникові гази, а також Регламентом (ЄС) № 1005/2009 Європейського Парламенту і Ради від 16 вересня 2009 р. про речовини, що руйнують озоновий шар, який встановлює правила щодо виробництва, використання, утилізації та знищення речовин, що руйнують озоновий шар, щодо подання інформації про ці речовини і використання продуктів та обладнання, які містять або використовують ці речовини.

Забезпечення адаптації природо-ресурсного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері зміни клімату є невід'ємною складовою зобов'язань України, що впливають з ратифікованої Рамкової Конвенції ООН про зміни клімату та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Однак, на жаль, в Україні вкрай повільно відбувається імплементація положень директив Європейського Союзу у сфері зміни клімату та захисту озонового шару, що не дозволяє повною мірою використовувати можливості Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом для поліпшення стану довкілля. Це стосується, насамперед, прийняття національного законодавства у рамках впровадження положень Директива 2003/87/ЄС про встановлення схеми торгівлі викидами парникових газів, Регламенту (ЄС) № 842/2006 про окремі фторовані парникові гази, Регламенту (ЄС) № 2037/2000 про речовини, що руйнують озоновий шар.

Важливе значення у регулюванні сфери зміни клімату в Україні належить підзаконним нормативно-пра-

вовим актам, яких, на відміну від наявних законів, є велика кількість та які глибше регулюють актуальні у цій сфері питання.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про кліматичну програму України» від 28 червня 1997 р. № 650, клімат визнано одним із основних природних ресурсів, від якого залежать умови життя і діяльності людини, напрями і рівень розвитку економіки. У Кліматичній програмі, яка є складовою частиною Всесвітньої кліматичної програми, також зазначено, що незначні зміни клімату на фоні складної екологічної ситуації в Україні можуть викликати значні соціально-економічні збитки, якщо не вживати комплексу заходів до запобігання їм. Кліматична програма визначає, що коливання клімату є наслідком не лише природних процесів, але й результатом господарської діяльності людини, в першу чергу через викиди в атмосферу парникових газів, головні з яких діоксид вуглецю та метан. У Преамбулі йдеться про те, що підвищення середньої глобальної температури приземного шару атмосфери призведе до значних змін клімату в багатьох регіонах світу, у тому числі в Україні. Це суттєво вплине на всі сфери діяльності людини, а також на біологічну різноманітність, поверхневі та підземні води, земельні ресурси, тощо. Однак, виконання Кліматичної програми, в якій передбачено низку важливих заходів і робіт, наукових досліджень, було розраховано лише на 1998–2002 рр.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України був затверджений Національний план заходів з реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату від 18 серпня 2005 р. № 346-

р. Національний план містить низку заходів, спрямованих на виконання міжнародних зобов'язань зі зміни клімату, перелік виконавців цих заходів (відповідні органи державної влади) та строки, протягом яких вони повинні бути виконані. Станом на сьогодні більшість із цих заходів не виконано у зазначені в Національному плані строки, а тому залишаються не реалізованими.

Велика кількість прийнятих підзаконних нормативно-правових актів переважно регулюють окремі питання у сфері зміни клімату: постанова Кабінету Міністрів України: «Про формування і ведення Національного електронного реєстру антропогенних викидів та абсорбції парникових газів» від 28 травня 2008 р. № 504; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розгляду, схвалення і реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій та пропозицій щодо здійснення заходів, пов'язаних з реалізацією таких проектів і виконанням зобов'язань сторін Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» від 22 лютого 2008 р. № 221 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2010 р. № 807); постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо підготовки і реалізації у закладах освіти та охорони здоров'я проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій, що спрямовані на зменшення обсягу викидів парникових газів» від 16 вересня 2009 р. № 1036; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, які не регулюються

Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар» від 21 квітня 2006 р. № 554; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про утворення бюджетної установи «Національний центр обліку викидів парникових газів» від 7 листопада 2011 р. № 1194-р та інші.

Останнім часом спостерігається активізація роботи щодо удосконалення законодавства України у сфері зміни клімату. Зокрема, розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932-р схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 р. і План заходів щодо її виконання. Метою Концепції визначено вдосконалення державної політики у сфері зміни клімату для досягнення сталого розвитку держави, створення правових та інституційних передумов для забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку за умови економічної, енергетичної та екологічної безпеки і підвищення добробуту громадян. Концепція визначає підстави для розроблення проектів законів та інших нормативно-правових актів, стратегій та планів заходів щодо їх реалізації для різних складових державної політики у сфері зміни клімату. Основними напрямками реалізації Концепції є: зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату; запобігання зміні клімату через скорочення антропогенних викидів і збільшення абсорбції парникових газів та забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави; адаптація до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату.

Крім того, 16 лютого 2018 р. рішенням Міжвідомчої комісії із забезпечення виконання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату схвалено Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 р. Цілями Стратегії визначено: перехід до енергосистеми, яка передбачає використання джерел енергії із низьким вмістом вуглецю, розбудову джерел чистої електричної та теплової енергії, підвищення енергоефективності та енергозбереження в усіх секторах економіки та на об'єктах житлово-комунальної інфраструктури, стимулювання використання альтернативних нафтопродуктам моторних палив та перехід вантажних та пасажирських перевезень за рахунок більш екологічно чистих видів транспорту; збільшення обсягів поглинання та утримання вуглецю завдяки застосуванню кращих практик ведення сільського і лісового господарств, адаптованих до зміни клімату; скорочення викидів парникових газів, таких як метан та оксид азоту, пов'язаних переважно з виробництвом викопного палива, сільським господарством та відходами.

Одним із засобів боротьби зі зміною клімату є регулювання питань, пов'язаних зі зміною клімату, у різних галузях, зокрема у сільському господарстві, промисловості, транспорті, енергетиці та ін. Нині в Європейському Союзі спостерігається стійка тенденція до розвитку відновлюваних джерел енергії, оскільки на сучасному етапі розвитку людства проблема взаємодії енергетики і довкілля набуває нових ознак, негативно впливаючи на стан навколишнього природного середовища в цілому та окремих природних ресурсів зокрема. Чим більші масштаби розвитку постачання й споживання енергії, тим інтенсивніший вплив на усі компоненти довкілля.

У 1996 р. в Європейському Союзі була прийнята Біла книга про політику у сфері енергії, яка, зокрема, передбачила стратегію Європейського Союзу щодо використання відновлюваної енергії. Книга закликала держави-члени та Співтовариство вживати заходів і створювати програми для розвитку альтернативних видів енергії на національному рівні й на рівні Співтовариства. Зелена книга про безпеку енергопостачання, прийнята у 2000 р., визначила, що відновлювані джерела енергії зараз неефективно використовуються і необхідно розвивати менш забруднюючі джерела енергії (Бізек, 2013: 144). У сфері використання альтернативних джерел енергії та підвищення енергоефективності в Європейському Союзі прийнята низка нормативно-правових актів, зокрема, Директива 2009/28/ЄС Європейського Парламенту та Ради про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел від 23 квітня 2009 р. та інші.

Використання природних ресурсів як відновлюваних джерел енергії в Україні є одним із найбільш важливих напрямів екологічної та енергетичної політики нашої держави, спрямованої на заощадження традиційних паливно-енергетичних ресурсів і поліпшення стану навколишнього природного середовища. Збільшення обсягів використання відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі України дасть змогу підвищити рівень диверсифікації джерел енергоносіїв, що сприятиме зміцненню енергетичної незалежності держави. За оцінками міжнародного агентства IRENA, Україна має самий великий серед країн Південно-Східної Європи технічний потенціал використання відновлювальних джерел енер-

гії, найбільшою є технічна можливість застосування вітрових та сонячних електростанцій (Кишко-Єрлі, 2010: 5). Протягом останніх чотирьох років в Україні спостерігається поступове зростання використання відновлюваних джерел енергії, але складна економічна ситуація в країні не сприяє їх розвитку.

У 1994 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 р., який визначив правові, економічні, соціальні та екологічні основи енергозбереження для всіх суб'єктів господарювання, а також для громадян, і передбачив використання відновлювальних джерел енергії для забезпечення енергетичної безпеки держави. Подальшого правового врегулювання суспільні відносини у сфері використання відновлювальних джерел енергії та сприяння їх розширенню в енергетичному комплексі набули з прийняттям Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 р., в якому передбачено, що відновлювані джерела енергії – це джерела, що постійно існують або періодично з'являються у навколишньому природному середовищі, а саме: енергія сонячна, вітрова, аеротермальна, геотермальна, гідротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів.

У 2017 р. Кабінет Міністрів України розпорядженням від 18 серпня 2017 р. № 605-р схвалив Енергетичну стратегію України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», якою визначено, що освоєння відновлюваних джерел енергії є важливим фактором

підвищення рівня енергетичної безпеки та зниження антропогенного впливу енергетики на навколишнє природне середовище. Масштабне використання потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні має не тільки внутрішнє, а і значне міжнародне значення як вагомий чинник протидії глобальним змінам клімату в цілому, покращення загального стану енергетичної безпеки Європи.

В Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом визначено взаємне співробітництво у сфері розвитку та підтримки відновлювальної енергетики з урахуванням принципів економічної доцільності та охорони навколишнього природного середовища (ст. 338). На виконання положень Угоди про асоціацію 1 жовтня 2014 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 р., в якому передбачено, що розвиток відновлюваної енергетики має стати результатом послідовної та виваженої державної політики, що забезпечить підвищення екологічної та енергетичної безпеки, розвиток промисловості та диверсифікацію джерел енергії.

Для стимулювання розвитку відновлюваної енергетики і використання відновлюваних джерел енергії в Україні у Податковому і Митному кодексах України містяться положення, якими передбачається: зниження податку на землю для підприємств відновлюваної енергетики; звільнення від оподаткування: прибутку від основної діяльності підприємств у сфері енергетики, що виробляють електроенергію з відновлюваних джерел; прибутку виробників біопалива, отриманого від продажу біопалива; звільнення від обкладення податком на

додану вартість операцій із ввезення на митну територію України устаткування, яке працює на відновлюваних джерелах енергії, обладнання і матеріалів для виробництва альтернативних видів палива або для виробництва енергії з відновлюваних джерел енергії, а також звільнення від сплати ввізного мита зазначеного устаткування, обладнання і матеріалів тощо. Крім того, Законом України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 р. передбачено встановлення «зеленого» тарифу, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики, з альтернативних джерел енергії.

Незважаючи на значний потенціал майже всіх видів відновлюваних джерел енергії в Україні, велику кількість прийнятих нормативно-правових актів, частка відновлювальної енергетики в енергетичному балансі країни залишається незначною – менше 5 % (Комарницький, 2012: 138). Галузь відновлюваної енергетики України працює у загалом несприятливому кліматі, на який впливають політичні ризики, нестабільність економіки, загрози воєнного характеру, недостатній рівень захисту інвестицій. З огляду на це, зміни в енергетичному секторі можуть розпочатися лише завдяки внутрішнім реформам.

Висновки і перспективи.

Наявна нормативна база України не є достатньою та потребує значного вдосконалення, особливо врегулювання питання зміни клімату на рівні законів. Позитивний досвід європейської спільноти не може не стати прикладом для України. Саме тому, слід рівнятися та запозичувати такий досвід країн-членів Європейського Союзу і Співтова-

риства в цілому, що стосується раціонального використання і збереження природних ресурсів, охорони довкілля і забезпечення права на безпечне для життя та здорове довкілля.

Для України успішне здійснення інтеграції в загальноєвропейський простір представляє собою не тільки економічний, але загальносоціальний і політичний інтерес, заснований не тільки на прагматичних інтересах, а й на загальноєвропейській ідентичності та культурі. Гармонізація законодавства є необхідною на цьому шляху і неминучою, в силу як значущості самого права у житті суспільства, так і його взаємозв'язків з іншими сферами суспільного життя. Як зазначає В.І. Лозо, бажання зближувати правове регулювання екологічних відносин України з правовим регулюванням в Європейському Союзі є не просто вимогою часу у зв'язку з формуванням нових відносин на геополітичній карті світу, але й необхідною закономірністю розвитку внутрішньої і зовнішньої функцій екологічної політики України (Лозо, 2010: 27).

При цьому, питання інтеграції природоресурсного законодавства України до законодавства Європейського Союзу набуває нині особливої актуальності у силу того, що проблема адаптації складається вже не тільки зі створення нових нормативно-правових актів національного законодавства, які враховують досвід Європейського Союзу, але і в упорядкуванні та гармонізації існуючих та в усуненні протиріч і правових прогалин, що виникли вже на новітньому етапі.

Список використаних джерел

1. Бізек В. Політика та право ЄС з питань, що стосуються довкілля: посібник. Київ:

Проект ЄС «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні секторальної бюджетної підтримки», 2013. 168 с.

2. Качурінер В.Л. Становлення та розвиток політики Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічних стандартів виробництва. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 326–331.
3. Кишко-Єрлі О.Б. Адаптація екологічного законодавства України до права навколишнього середовища Європейського Союзу. Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 215–219.
4. Кишко-Єрлі О.Б. Правове регулювання використання відновлюваних джерел енергії: дис. ... к.ю.н.: 12.00.06. Київ, 2010. 231 с.
5. Комарницький В.М. Правові питання використання альтернативних джерел енергії. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 3. С. 138–145.
6. Лозо В.І. Правові основи екологічної політики Європейського Союзу: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.06. Харків, 2010. 34 с.
7. Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля. Київ, 2015. URL: <https://menr.gov.ua/files/docs>.

References

1. Bizek, V. (2013). Polityka ta pravo YeS z pytan, shcho stosuetsia dovkillia [EU policy and law on environmental issues]. Kyiv: Proekt YeS «Dodatkova pidtrymka Ministerstva ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy u vprovadzhenni sektoralnoi biudzhetnoi pidtrymky», 168.
2. Kachuriner, V.L. (2013). Stanovlennia ta rozvytok polityky Yevropeiskoho Soiuzu u sferi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho sere-dovyscha ta ekolohichnykh standartiv vy-

- robnystva [Formation and development of the European Union policy in the field of environmental protection and environmental standards of production]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia*, 5, 326–331.
3. Kyshko-Ierli, O.B. (2014). Adaptatsiia ekolohichnoho zakonodavstva Ukrainy do prava navkolyshnoho seredovyshcha Yevropeiskoho Soiuzu [Adaptation of the environmental legislation of Ukraine to the European Union's environmental law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 3, 215–219.
 4. Kyshko-Ierli, O.B. (2010). Pravove rehulivannia vykorystannia vidnovliuvanykh dzherel enerhii [Legal regulation of the use of renewable energy sources]. *Kyiv*, 231.
 5. Komarnytskyi, V.M. (2012). Pravovi pytan- nia vykorystannia alternatyvnykh dzherel enerhii [Legal issues of using alternative energy sources]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnu- trishnikh sprav*, 3, 138–145.
 6. Lozo, V.I. (2010). Pravovi osnovy ekolohich- noi polityky Yevropeiskoho Soiuzu [Legal basis of the European Union environmental policy]. *Kharkiv*, 34.
 7. Natsionalna stratehiia nablyzhennia (aproksymatsii) zakonodavstva Ukrainy do prava YeS u sferi okhorony dovkillia [National strategy of approximation of Ukrainian legislation to EU law in the field of environmental protection] (2015). Avail- able at: <https://menr.gov.ua/files/docs>.
-

M.A. Deineha (2019). *Integration of Ukraine's natural resources law with the EU legislation on climate change. Law. Human. Environment*, 10(3): 66-75.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.009>

Summary. *The article analyzes the current state of adaptation of the environmental legislation of Ukraine to the legislation of the European Union in the field of the environment, as well as specifies the peculiarities of integration of Ukrainian natural resources legislation with the legislation of the European Union in the field of climate change.*

It is revealed that the existing normative base of Ukraine in the field of the environment is not sufficient and needs considerable improvement, especially the regulation of climate change at the level of laws. The positive experience of the European community should be an example for Ukraine. That is why it is necessary to borrow such experience from the European Union member states and the Community as a whole, concerning the rational use and conservation of natural resources, environmental protection and the right to a safe and healthy living environment.

At the same time, the issue of the integration of Ukraine's natural resources legislation into the legislation of the European Union is now of particular relevance due to the fact that the problem of adaptation is not only the creation of new legal acts of the national legislation, which take into account the experience of the European Union, but also in order and harmonization of existing and in eliminating contradictions and legal gaps that have arisen already at the latest stage.

Keywords: *natural resource law, EU legislation on the environment, climate change, adaptation of legislation, integration of legislation*

«ВОДНІ БІОРЕСУРСИ» ЯК ТЕРМІН У ПРИРОДОРЕСУРСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

К.Г. ГРИЩЕНКО, аспірант

кафедри аграрного, земельного та екологічного права

імені академіка В.З. Янчука

(науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В.М. Єрмоленко),

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: hryshchenko.k@gmail.com

Анотація. У статті досліджено еволюцію термінів, що окреслювали та окреслюють фундамент рибного господарства та спеціальних товарних рибних господарств. Виявлено, що законодавець з метою позначення фундаменту використовував терміни «водні живі ресурси», «водні живі ресурси загальнодержавного значення», «рибні ресурси», «живі об'єкти рибного господарства», «туводні види водних живих ресурсів», «водні біоресурси». Використовуючи аналітичний метод, за допомогою порівняння термінів у хронологічному порядку виявлено несистемне їх використання у природоресурсному законодавстві України. Оперуючи формально-правовим методом виокремлено основну ознаку водних біоресурсів.

Ключові слова: рибне господарство, водні біоресурси, водні живі ресурси, рибні ресурси, спеціальне товарне рибне господарство, режим рибогосподарської експлуатації водного об'єкта

Актуальність.

У сучасному світі через забруднення навколишнього природного середовища, неправильне поводження з природними ресурсами та інші чинники, суспільство постало перед загрозою знищення деяких видів природних ресурсів. Україна не є виключенням. Оцінюючи ризики та реагуючи на застереження науковців, у законодавстві України поряд з використанням та вилученням природних ресурсів почала звертатися увага й на їх відтворення. Однією з таких галузей є рибне гос-

подарство, про значимість якого у відтворенні наголошував В.М. Єрмоленко (Єрмоленко, 2010: 358).

Відповідно до чинного законодавства України рибне господарство – це галузь економіки, завданнями якої є вивчення, охорона, відтворення, вирощування, використання водних біоресурсів, їх вилучення (добування, вилов, збирання), реалізація та переробка з метою одержання харчової, технічної, кормової, медичної та іншої продукції, а також забезпечення безпеки мореплавства суден флоту рибної промисловості («Про рибне господарство...», 2011).

Розвиваючи напрям відтворення водних біоресурсів законодавець закріпив у законодавстві України декілька шляхів відтворення та, крім того, діяльність у режимі рибогосподарської експлуатації водного об'єкта (далі – Режим), яка сприяє відтворенню. Діяльність у такому Режимі здійснюють спеціальні товарні рибні господарства (далі – СТРГ).

Відповідно до Інструкції про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах («Інструкція про порядок здійснення штучного розведення...», 2008) (далі – Інструкція) СТРГ – це суб'єкт господарської діяльності, основною метою якого є підвищення рибопродуктивності рибогосподарського водного об'єкта шляхом штучного відтворення живих ресурсів, а також шляхом збереження та раціонального використання цінних тваринних видів водних живих ресурсів.

Як можна побачити із усього вищенаведеного саме водні біоресурси є фундаментом рибного господарства та СТРГ. Проте, залишається відкритим питання, що саме маєтсья на увазі під терміном «водні біоресурси».

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Загалом правовому регулюванню рибного господарства приділили увагу у своїх працях О.В. Буткевич, Т.В. Григор'єва, В.М. Єрмоленко, Т.О. Коваленко, М.В. Краснова, Ю.І. Кудріна, С.І. Марченко, Т.С. Новак, Л.О. Святченко, Т.О. Третяк, Р.І. Шабанов, Ю.В. Шовкун та інші.

Термін «водні біоресурси» та інші синонімічні конструкції, які містяться у законодавстві України, вивчалися

вченими-правниками як окремі питання у дослідженнях інших тем. Відтак, можна виділити окремі наукові підходи до визначення водних живих ресурсів (далі – ВЖР): як об'єкт правової охорони, використання та відтворення (Т.В. Григор'єва); як основа здійснення рибальства (Ю.І. Кудріна); як об'єкт правовідносин у сфері рибництва (Ю.В. Шовкун).

Незважаючи на те, що водні біоресурси частково досліджувалися науковцями, вони залишаються не дослідженими як юридичний термін. Дослідження й удосконалення понятійно-термінологічного апарату природоресурсного законодавства є актуальним не лише для розвитку права в Україні, але і для удосконалення правового регулювання відповідних відносин, правозастосування.

Метою статті є з'ясування змісту юридико-лексичної конструкції «водні біоресурси».

Результати.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» («Про охорону навколишнього природного середовища», 1991) державній охороні і використанню на території України підлягають природні ресурси, зокрема тваринний світ, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в цей період.

Із аналізу ст. 3 Закону України «Про тваринний світ» («Про тваринний світ», 2001) можна дійти висновку, що хребетні (риба та інші) і безхребетні (членистоногі, молюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі,

утримуються у напіввільних умовах чи в неволі, відносяться до диких тварин, які є об'єктами тваринного світу.

Проте у вищезазначеному Законі відсутній узагальнюючий термін, який би об'єднував риб та безхребетних в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку.

У 2003 р. Законом України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» («Про рибу, інші водні живі ресурси ...», 2003) у понятійно-термінологічний апарат природоресурсного законодавства було вперше введено термін «водні біоресурси», проте він не користувався популярністю до другої спроби закріпити його у законодавстві України.

До моменту введення терміну «водні біоресурси» у нормативно-правових актах України активно використовувалися такі терміни як ВЖР, «ВЖР загальнодержавного значення», «рибні ресурси», «живі об'єкти рибного господарства», «тваринні види водних живих ресурсів».

Т.В. Григор'єва у своїй монографії зазначала, що в чинних нормативно-правових актах, які регулюють суспільні відносини по використанню, відтворенню й охороні тваринного світу та його складової – ВЖР, не існує єдиного поняття ВЖР (Григор'єва, 2011: 11). З огляду на це вона запропонувала ввести у законодавство України єдине юридичне поняття ВЖР, під яким слід розуміти сукупність водних живих організмів (риб, водних тварин та інших водних організмів), які постійно або на окремих стадіях свого розвитку перебувають у воді, знаходяться при цьому в стані природної волі, напіввільних умовах чи неволі, можуть бути об'єктами використання в межах державної юрисдикції (Григор'єва, 2011: 19).

Для формування власного висновку проаналізуємо закріплені законодавством України терміни та їх дефініції у хронологічному порядку.

У 1992 р. законодавець визначає коло об'єктів правовідносин у сфері рибного господарства, проте не надає їм узагальнюючої «назви». Знайти цьому підтвердження ми можемо, наприклад, у постанові Кабінету Міністрів України «Про посилення охорони запасів цінних видів риб, морських ссавців, водних безхребетних і водних рослин» («Про посилення охорони запасів цінних видів риб...», 1992).

Наступного року в законодавство незалежної України вводиться термін «рибні ресурси» («Інструкція про порядок видачі дозволів...», 1993). До них відносять риб, морських ссавців, водних безхребетних і водні рослини. Отже, загалом було віднесено усі об'єкти у сфері рибного господарства, що охоронялися державою відповідно до вище згаданої постанови Кабінету Міністрів України.

Трохи згодом, у 1995 р., законодавець окрім терміну «рибні ресурси» вводить термін «живі об'єкти рибного господарства» – це рибні запаси та інші об'єкти водного промислу (круглороті, морські ссавці, водні безхребетні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості, вищі водні рослини), які використовуються в процесі ведення рибного господарства і здійснення рибальства («Інструкція про порядок установлення та розподілу лімітів...», 1995). Тобто, було здійснено спробу деталізації об'єктів, на яких поширює свою дію рибне господарство, проте таким чином було розширено їх перелік.

Вже наступного року у природоресурсному законодавстві, а саме в Тимчасовому порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства

(«Тимчасовий порядок ведення...», 1996), починає використовуватися ще один синонімічний термін ВЖР, який визначається як сукупність водних організмів, життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді. До ВЖР відносять: прісноводних, морських, анадромних риб на всіх стадіях розвитку; круглоротих; морських ссавців; водних безхребетних, у тому числі моллюсків головоногих, черевоногих, двостулкових; ракоподібних, черв'яків, голкошкірих, губки, кишковопорожнинних, наземних безхребетних у водній стадії розвитку, інших водних тварин; водорості, вищі водні рослини. Отже, у цьому визначенні ми спостерігаємо також деталізацію шляхом розширення переліку об'єктів.

Аналогічну дефініцію терміну ВЖР згодом закріпили у Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства («Порядок здійснення любительського і спортивного рибальства», 1998), Правилах любительського і спортивного рибальства («Правилах любительського і спортивного рибальства», 1999), Інструкції («Інструкція про порядок здійснення штучного розведення...», 2008) тощо.

Цікавим є те, що поряд із терміном ВЖР у Тимчасовому порядку ведення рибного господарства і здійснення рибальства («Тимчасовий порядок ведення...», 1996) вводиться також термін «ВЖР загальнодержавного значення», який визначається як усі ВЖР, які перебувають у стані природної волі за межами штучно створених рибницьких водойм чи споруд, а також ізольованих рибогосподарських водойм, що використовуються для одержання продукції товарного рибництва. Порівнявши дві дефініції, закріплені в одному нормативно-правовому акті, можна дійти висновку, що всі перераховані у дефініції ВЖР об'єкти є ВЖР загальнодержавного значення, якщо перебувають у

стані природної волі. Отже, можна дійти висновку, що поняття ВЖР та «ВЖР загальнодержавного значення» співвідносяться як загальне та особливе.

У 1998 р. в Інструкції про порядок здійснення штучного розведення, вирощування водних живих ресурсів та їх використання («Інструкція про порядок здійснення штучного розведення...», 1998) надається визначення терміну «туводні види ВЖР» – види ВЖР – представники місцевої фауни, які перебували (перебувають) у рибогосподарському водному об'єкті до початку їх спеціального використання, зокрема – штучного розведення, вирощування та використання. З аналізу всіх вищезазначених дефініцій, доходимо до висновку, що термін «туводні види ВЖР» є вузьким у порівнянні з «ВЖР», «рибні ресурси» тощо.

У свою чергу, як зазначалося раніше, у 2003 р. Закон України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» («Про рибу, інші водні живі ресурси...», 2003) у ст. 1 закріпив визначення терміну «риба та інші водні живі ресурси (водні біоресурси)» як сукупності водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді. До водних біоресурсів цей Закон відніс: прісноводних, морських, анадромних та катадромних риб на всіх стадіях розвитку, круглоротих, водних безхребетних, у тому числі моллюсків, ракоподібних, черви, голкошкірих, губки, у тому числі моллюсків, кишковопорожнинних, наземних безхребетних у водній стадії розвитку, головоногих, водорості та інші водні рослини.

Проте, не дивлячись на введення у лютому 2003 р. в понятійно-термінологічний апарат законодавства вищезазначеного терміну, законодавець продовжує активно використовувати термін ВЖР. Наприклад, при визначенні лімітів використання водних живих ресурсів

загальнодержавного значення у 2004 р. («Про затвердження лімітів використання...», 2003) та визначені основних завдань та повноважень Державного комітету рибного господарства України у Положенні про Державний комітет рибного господарства України («Положення про Державний комітет рибного господарства України», 2007).

Іншим яскравим прикладом вищевказаної обставини є використання Інструкцією (2008 р.) словосполучення ВЖР у дефініції терміну СТРГ.

У 2011 р. законодавець робить другу спробу ввести у понятійно-термінологічний апарат природоресурсного законодавства України термін «водні біоресурси». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» («Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», 2011) водні біоресурси (водні біологічні ресурси) визначаються як сукупність водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді. До водних біоресурсів належать прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, у тому числі моллюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини.

Отже, порівнявши дефініції закріплені Законом України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» та Законом України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», можна дійти висновку, що за 8 років у підході до визначення терміну «водні біоресурси» змінилося лише виключення з переліку головоногих (каракатиці, восьминоги, кальмари тощо).

Також, законодавець під час ухвалення Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» пішов трохи далі в упорядкуванні терміну «водні біоресурси» та у ст. 12 закріпив, що до них належать:

- водні біоресурси, які перебувають в умовах природної волі внутрішніх морських вод, територіального моря, континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, транскордонних вод та внутрішніх рибогосподарських водних об'єктів (їх частин), розташованих на території більш як однієї області та у водах за межами юрисдикції України;
- водні біоресурси, які перебувають у водних об'єктах у межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також види, занесені до Червоної книги України.

Після прийняття у 2011 р. цього Закону, Концепція Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 рр. («Концепція Державної цільової економічної програми розвитку...», 2011) ще оперує словосполученням «риба та інші ВЖР», а Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Україною 16 вересня 2014 р. – «рибні запаси» («Про ратифікацію Угоди про асоціацію...», 2014).

Надалі випадків вживання інших термінів, окрім «водні біоресурси», у нормативно-правових актах, які визначають основні засади діяльності та державного регулювання в галузі рибного господарства, не виявлено.

Враховуючи досить значну кількість синонімічних термінів, у юридичній до-

відниковій літературі пропонується наукова класифікація водних біоресурсів:

- як загальне родове поняття: усі риби, що населяють водойми України й континентального шельфу; водні тварини; водні рослини в тих же водоймах;
- залежно від біологічних властивостей (форми тіла, розмірів, структури тканини, біохімічного складу): риби; круглороті (міноги та міксини); водні безхребетні; морські ссавці; вищі водні рослини та інші водорості;
- залежно від середовищних ознак, які вказують на стан існування стосовно навколишнього природного середовища: морські; морські прибережні; озерні; річні та інші;
- за цілями використання: промислові; любительські; спортивні (Велика Українська Юридична Енциклопедія, 2016: 120–121).

Враховуючи, що формування законодавства незалежної України, що визначає основні засади діяльності та державного регулювання в галузі рибного господарства, відбувалось понад чверть сторіччя, можна зробити лише припущення, що така кількість синонімічних термінів відображає поширену на той час у суспільстві термінологію. Проте така ситуація для юридичної термінології у будь-якому випадку є неприпустимою.

Прийняття спеціального Закону України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» мало стати підставою для приведення у відповідність усіх нормативно-правових актів, які набули чинності до 08 липня 2011 р., у тому числі й Інструкції.

Відповідно до дефініції терміну «Режим» закріпленої в Інструкції у цьому документі встановлюється сукупності вимог, умов та заходів щодо обсягів робіт з відтворення ВЖР.

Окрім цього, відповідно до додатку 2 Інструкції, пунктом 10 Режиму визначаються обсяги вселення ВЖР.

При порівнянні дефініцій закріплених у Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» та Інструкції виявлено, що:

- під сферу дії рибного господарства, відповідно до вказаного Закону, не підпадають морські ссавці. Проте на них поширює свою дію Інструкція та вона надає можливість їх вселяти, вилучати.
- Інструкція не надає можливості вселяти та вилучати катадромних риб (види риб, які відтворюються у морі та здійснюють нагул у прісних водах), проте вищезазначений Закон свою дію на них поширює.

Отже, залишається незрозумілим як будуть діяти уповноважені державні органи, наприклад, у разі подання користувачем на погодження Режиму в якому буде передбачено вселення морських ссавців.

Висновки і перспективи.

З вищезазначеного можна зробити такі висновки:

- водні біоресурси відносяться до природних ресурсів, тваринного світу;
- із аналізу всіх наведених у статті дефініцій можна дійти висновку, що головною ознакою водних біоресурсів є те, що їх життя неможливе без перебування (знаходження) у воді;
- із самого досягнення Україною незалежності законодавець регулярно приділяв увагу терміну «водні біоресурси» та його синонімам. Проте, надмірна «увага» призвела до існування декількох синонімічних термінів одночасно. На цей час є чинними терміни «водні біоресурси» («Про

- рибне господарство, промислове рибальство...», 2011, «Про рибу, інші водні живі ресурси...», 2003) та «ВЖР» («Інструкція про порядок здійснення штучного розведення...», 2008, «Порядок здійснення...», 1998, «Правила любительського і спортивного рибальства», 1999), які мають між собою відмінності;
- наявність у законодавстві України синонімічних термінів з різними дефініціями є неприпустимим не лише з точки зору теорії, але й з точки зору правозастосування. Їх існування у одному й тому ж виді правовідносин призводить до плутанини на етапі правозастосування. Отже, існує необхідність упорядкування понятійно-термінологічного апарату природоресурсного законодавства;
 - враховуючи значні відмінності між біологічними властивостями риб та морських ссавців, а також діяльність на території України, окрім центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, ще й центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, вважаємо доцільним їх виключення з переліку об'єктів, на яких поширює свою дію рибне господарство. Отже, варто було б чинне законодавство України привести у відповідність до дефініції терміну «водні біоресурси» закріпленої Законом України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів».
- ник. За заг. ред. В.М. Єрмоленка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.
2. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08 липня 2011 р. № 3677-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17/ed20181004>.
 3. Інструкція про порядок здійснення штучного розведення, вирощування риби, інших водних живих ресурсів та їх використання в спеціальних товарних рибних господарствах: наказ Державного комітету рибного господарства України від 15 січня 2008 р. № 4 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0064-08>.
 4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
 5. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
 6. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них: Закон України від 06 лютого 2003 р. № 486-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-15>.
 7. Григор'єва Т.В. Правові засади використання, охорони та відтворення водних живих ресурсів: монографія. Харків: Право, 2011. 176 с.
 8. Про посилення охорони запасів цінних видів риб, морських ссавців, водних безхребетних і водних рослин: постанова Кабінету Міністрів України від 11 червня 1992 р. № 325. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/325-92-п/ed19920611>.
 9. Інструкція про порядок видачі дозволів на спеціальне використання рибних ресурсів: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18 червня 1993 р. № 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0078-93/ed19930618>.
 10. Інструкція про порядок установаження та розподілу лімітів використання живих об'єктів рибного господарства загально-
-
- Список використаних джерел**
1. Єрмоленко В.М., Гафурова О.В., Гребенюк М.В. Аграрне право України: підруч-

- державного значення і видачу дозволів на їх спеціальне використання: наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України та Міністерства рибного господарства України від 06 червня 1995 р. № 53/69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0314-95/ed20101004?lang=uk>.
11. Тимчасовий порядок ведення рибного господарства і здійснення рибальства: постанова Кабінету Міністрів України від 28 вересня 1996 р. № 1192. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-96-p>.
12. Порядок здійснення любительського і спортивного рибальства: постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 1998 р. № 1192. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-98-p>.
13. Правила любительського і спортивного рибальства: наказ Державного комітету рибного господарства України від 15 лютого 1999 р. № 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-99>.
14. Інструкція про порядок здійснення штучного розведення, вирощування водних живих ресурсів та їх використання: наказ Державного комітету рибного господарства України від 28 жовтня 1998 р. № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0357-99>.
15. Про затвердження лімітів використання водних живих ресурсів загальнодержавного значення у 2004 році: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 19 грудня 2003 р. № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1267-03>.
16. Положення про Державний комітет рибного господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2007 р. № 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42-2007-p>.
17. Концепція Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012–2016 роки: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 жовтня 2011 р. № 1003-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2011-p>.
18. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1678- VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
19. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. Т. 14: Екологічне право. 776 с.
20. Такси для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення громадянами України, іноземцями та особами без громадянства цінних видів водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах України: дод. до постанови Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2011 р. № 1209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-p>.

References

1. Yermolenko, V.M., Hafurova, O.V., Hrebenyuk, M.V. et al. (2010). *Ahrarne pravo Ukrainy [Agrarian Law of Ukraine]*. Za zah. red. V.M., Yermolenka. Kyiv: Yurinkom Inter, 608.
2. Pro rybne hospodarstvo, promyslove rybalstvo ta okhoronu vodnykh bioresursiv [On Fisheries, Industrial Fisheries and the Protection of Water Bioresources] (2011): *Zakon Ukrainy* 08.07.2011 № 3677-VI. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17/ed20181004>.
3. Instruktsiya pro poryadok zdiysnennya shtuchnoho rozvedennya, vyroshchuvannya ryby, inshykh vodnykh zhyvykh resursiv ta yikh vykorystannya v spetsialnykh tovarnykh rybnykh hospodarstvakh [Instruction on the procedure for the artificial breeding, growing of fish, other aquatic living resources and their use in special commodity fish farms] (2008): *nakaz Derzhavnoho*

- komitetu rybnogo hospodarstva Ukrainy 15.01.2008 № 4. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0064-08>.
4. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [About the protection of the environment] (1991): Zakon Ukrainy 25.06.1991 № 1264-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
 5. Pro tvarynnyy svit [About the animal world] (2001): Zakon Ukrainy 13.12.2001 № 2894-III. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
 6. Pro rybu, inshi vodni zhyvi resursy ta kharchovu produktsiiu z nykh [About fish, other aquatic living resources and food products from them] (2003): Zakon Ukrainy 06.02.2003 № 486-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-15>.
 7. Hryhoryeva, T.V. (2011). Pravovi zasady vykorystannya, okhorony ta vidtvorennya vodnykh zhyvykh resursiv [Legal principles of use, protection and reproduction of living aquatic resources]. Kharkiv: Pravo, 176.
 8. Pro posylennya okhorony zapasiv tsinnykh-vydiv ryb, morskykh ssavtsiv, vodnykh bezkhrebetnykh i vodnykh roslin [On strengthening the protection of stocks of valuable species of fish, marine mammals, aquatic invertebrates and aquatic plants] (1992): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 11.06.1992 № 325. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/325-92-p/ed19920611>.
 9. Instruktsiya pro poryadok vydachi dozvoliv na spetsialne vykorystannya rybnnykh resursiv [Instruction on the procedure for issuing permits for the special use of fish resources] (1993): nakaz Ministerstva okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy 18.06.1993 № 51. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0078-93/ed19930618>.
 10. Instruktsiya pro poriadok ustanovlennia ta rozpodilu limitiv vykorystannia zhyvykh obektiv rybnogo hospodarstva zahalnodержavnoho znachennia i vydachu dozvoliv na yikh spetsialne vykorystannia [Instruction on the procedure for the establishment and distribution of limits for the use of living fish objects of national importance and the issuance of permits for their special use] (1995): nakaz Ministerstva okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha ta yadernoi bezpeky Ukrainy ta Ministerstva rybnogo hospodarstva Ukrainy 06.06.1995 № 53/69. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0314-95/ed20101004?lang=uk>.
 11. Tymchasovy poryadok vedennya rybnogo hospodarstva i zdiysnennya rybalstva [Temporary order of fishing and fishing] (1996): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 28.09.1996 № 1192. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-96-p>.
 12. Poryadok zdiysnennya lyubytelskoho i sportyvnoho rybalstva [The order of amateur and sport fishing] (1998): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 18.07.1998 № 1192. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-98-p>.
 13. Pravyla lyubytelskoho i sportyvnoho rybalstva [Rules of amateur and sport fishing] (1999): nakaz Derzhavnoho komitetu rybnogo hospodarstva Ukrainy 15.02.1999 № 19. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-99>.
 14. Instruktsiya pro poryadok zdiysnennya shtuchoho rozvedennya, vyroshchuvannya vodnykh zhyvykh resursiv ta yikh vykorystannya [Instruction on the procedure for artificial breeding, growing of aquatic living resources and their use] (1998): nakaz Derzhavnoho komitetu rybnogo hospodarstva Ukrainy 28.10.1998 № 154. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0357-99>.
 15. Pro zatverdzhennya limitiv vykorystannya vodnykh zhyvykh resursiv zahalnodержavnoho znachennia u 2004 [On approval of limits for the use of aquatic living resources of national importance in 2004] (2003): nakaz Ministerstva ekolohiyi ta pryrodnykh resursiv Ukrainy 19.12.2003 № 170. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1267-03>.

16. Polozhennya pro Derzhavnyy komitet rybnoho hospodarstva Ukrainy [Provisions on the State Committee for Fisheries of Ukraine] (2007): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 24.01.2007 № 42. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42-2007-p>.
17. Kontsepsiya Derzhavnoyi tsilovoyi ekonomichnoyi prohramy rozvytku rybnogo hospodarstvana 2012–2016 [Concept of the State Target Economic Program for Fisheries Development for 2012–2016] (2011): rozporядzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy 05.10.2011 № 1003-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-2011-r>.
18. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyei storony, ta Yevropeyskym Soyuzom, Yevropeyskym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony [On ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand] (2014): Zakon Ukrainy 16.09.2014 № 1678-VII. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
19. Velyka ukrayinska yurydychna entsyklopediya [The Great Ukrainian Law Encyclopedia] (2016). Kharkiv: Pravo, 14: 776.
20. Taksy dlia obchyslennia rozmiru vidshkoduvannia shkody, zapodiianoї v naslidok nezakonnoho dobuyannia (zbyrannia) abo znyschchennia hromadianamy Ukrainy, inozemtsiamy ta osobamy bez hromadianstva tsinnykh vydiv vodnykh bioresursiv u rybohospodarskykh vodnykh ob'iektakh Ukrainy [Taxes for the calculation of the amount of compensation for damage caused as a result of the illegal extraction (collection) or destruction by the citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons of valuable species of water bioresources in fish-water water objects of Ukraine] (2011): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 21.11.2011 № 1209. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-p>.

K.G. Hryshchenko (2019). «Aquatic bioresources» as a term in natural resources legislation. *Law. Human. Environment*, 10(3): 76-85. <https://doi.org/10.31548/law2019.03.010>

Summary. The article clarifies one of the most important legal question in modern natural resources field, namely, the issue of terminological evolution of the concepts inherent to the outlined legal branch. The author investigates the development of terms that defined and still continue to shape the foundation of fish farms, special commercial fish farming. It is revealed that the legislator elaborated such terms as «aquatic living resources», «aquatic living resources of national significance», «fishery resources», «living fishery objects», «non-migratory species of aquatic living resources», «aquatic bioresources» with an aim to establish aforesaid foundation. Through the analytical method, via the comparing of the terms in their chronological order, it was concluded the following. Conducted analysis has shown there is non-systemic terminological use in the Ukrainian natural resource legislation. As a conclusion, application of the formal legal method allowed the author to highlight the main immanent parameter of aquatic bioresources.

Keywords: fish farms, aquatic bioresources, aquatic living resources, fishery resources, special commercial fish farming, exploitation regime of fishery water body

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЩОДО ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ

Т. М. КОНДРАТЮК, асистент кафедри аграрного,
земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: Lawyert@ukr.net

Анотація. У статті аналізується нормативно-правове забезпечення економічного стимулювання суб'єктів землеволодіння і землекористування до здійснення заходів щодо розвитку та підтримки екологічної мережі.

За результатами дослідження запропоновано під економічним стимулюванням землевласників і землекористувачів до здійснення заходів щодо розвитку та підтримки екологічної мережі слід розуміти комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості суб'єктів землеволодіння і землекористування у збереженні екологічних цінностей природних і набутих якостей землі, здійсненні заходів із захисту земель та розміщених на них природних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності.

Встановлено, що на сьогодні відсутні заходи такого стимулювання. Інструментами економічного стимулювання можуть бути надання податкових і кредитних пільг; звільнення від плати за землю; компенсування затрат на підтримку і функціонування елементів екологічної мережі.

Ключові слова: економічне стимулювання, екологічна мережа, заходи стимулювання, компенсування, землевласники, землекористувачі

Актуальність.

Економічне стимулювання суб'єктів землеволодіння і землекористування до здійснення заходів щодо розвитку та підтримки екомережі є важливим засобом у її формуванні. Загальнодержавною програмою формування екомережі передбачалося прийняття відповідного закону. Однак, на сьогодні відсутній такий закон і відсутні норми, які б регулювали це питання. Екомережа є засобом збереження не лише біологічного і

ландшафтного різноманіття, а й засобом охорони земель. Заохоченням до раціонального і екологічно безпечного господарювання та невиснажливо-го використання природних ресурсів повинно бути економічне стимулювання. Оскільки відомо, що заходи економічного стимулювання є значно дієвішими ніж адміністративні заходи впливу. У земельному законодавстві визначаються заходи економічного стимулювання направлені на ефективне раціональне використання та охорону в більшості лише земель

сільськогосподарського призначення. У зв'язку з цим дослідження піднято-го у цій статті питання є важливим і актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження проблем економіко-правових заходів стимулювання суб'єктів землеволодіння і землекористування до здійснення заходів щодо розвитку та підтримки екомережі не піднімалися у наукових юридичних колах. Окремі аспекти економічного стимулювання до раціонального використання та охорони земель та інших природних ресурсів розглядали В.І. Андрейцев, О.А. Бакай, А.П. Гетьман, Г.А. Гурська, М.Н. Дмитрук, В.М. Єрмоленко, А.М. Мірошніченко, М.І. Максименко, П.Ф. Кулинич, Т.В. Лісова, С.В. Разметаєв, С.М. Романенко та інші.

Метою статті є дослідження економічного стимулювання власників земель та користувачів до формування екологічної мережі, зокрема включення належних ним земельних ділянок до територій та об'єктів екологічної мережі її розвитку і підтримання, та забезпечення зупинення втрат природних та напівприродних територій зайнятими рослинними і тваринними угрупованнями природного походження та комплексами, які зазнали антропогенних змін і в цілому розширення площі території екологічної мережі.

Результати.

Стаття 250 Земельного кодексу України (далі – ЗК України) визначає зміст «економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель». Під «економічним стимулю-

вання до раціонального використання та охорони земель» у доктринальних джерелах прийнято розуміти «комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості осіб, що здійснюють використання земель, у збереженні та відтворенні родючості ґрунтів, здійсненні заходів з захисту земельних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності людини» (Погрібний & Каракаш, 2009: 477; Мірошніченко & Марусенко, 2013: 497). Заходи такого стимулювання визначаються ст. 205 ЗК України. Умовно їх поділяють на дві групи: 1) заходи із захисту земель від негативного впливу (сюди відноситься надання податкових і кредитних пільг юридичним і фізичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель); 2) заходи із ліквідації негативного впливу на землю (сюди відноситься виділення коштів з бюджетів всіх рівнів для відновлення попереднього стану земель, порушеного не з вини громадян та юридичних осіб; звільнення від сплати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами; компенсацію з бюджетних коштів зменшення доходу власників та землекористувачів у зв'язку з тимчасовою консервацією малопродуктивних та деградованих земель, що стали такими не з їх вини) (Шульга & et al., 2013: 229).

Забезпечення економічного механізму стимулювання суб'єктів землеволодіння і землекористування до здійснення заходів щодо розвитку та підтримки екомережі потребує підготовки та затвердження відповідного

порядку, що встановлюватиме організаційні засади, умови, підстави та механізми такого стимулювання.

На сьогодні існує лише проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку економічного стимулювання використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів» («Про затвердження Порядку економічного стимулювання...»). Заходи передбачені в цьому проекті направлені на ефективне раціональне використання та охорону земель лише сільськогосподарського призначення, серед них: захист земель від ерозії, підвищення родючості ґрунтів; меліорація, рекультивація, консервація деградованих, не з вини власників землі і землекористувачів, в тому числі орендарів, сільськогосподарських угідь та інші роботи щодо охорони земель на період тимчасової консервації; належне утримання захисних лісових смуг; зниження забруднення земель агрохімікатами, відходами виробництва, радіоактивними речовинами, що підтверджується результатами агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення та ін.

Позитивним у цьому проекті є надання пріоритету економічного стимулювання за такі заходи на землях сільськогосподарського призначення включених до територій та об'єктів екомережі. Це може бути одним із стимулюючих факторів для власників і користувачів земельних ділянок сільськогосподарського призначення при погодженні їх включення до екомережі. Інструментами такого стимулювання є: надання податкових і кредитних пільг фізичним і юридичним особам; звільнення від плати за землю; компенсування недоодержаної частки доходу; застосування

прискореної амортизації основних фондів землеохоронного і природоохоронного призначення.

За прикладом Польщі, Програма активізації сільської місцевості, розпочата на передодні вступу Польщі до ЄС, передбачає, зокрема, компенсаційні доплати за заліснення сільськогосподарських земель та здійснення догляду за насадженнями. Отримувачами компенсації є сільськогосподарські виробники або їх групи, залісненню підлягає не менше 3 га. Оплата здійснюється одноразово з розрахунку: через рік – фінансова допомога на заліснення; за 5 років – премія за опіку; за 20 років – премія за заліснення (Власов, Онишук & Овсянніков, 2005: 121–122; Мірошніченко & Марусенко, 2013: 499).

На сьогодні в цілому відсутній механізм пільгового кредитування юридичних та фізичних осіб у цій сфері. Відповідно до ст. 283 Податкового кодексу України (далі – ПК України) звільняються від земельного податку сільськогосподарські угіддя зон радіоактивно забруднених територій, визначених відповідно до закону такими, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи та хімічно забруднених сільськогосподарських угідь, на які запроваджено обмеження щодо ведення сільського господарства (ст. 283.1.1); землі сільськогосподарських угідь, що перебувають у тимчасовій консервації або у стадії сільськогосподарського освоєння (ст. 283.1.2); та інші землі не пов'язані із виконанням природоохоронних функцій.

З аналізу вище зазначених положень видно, що економічне стимулювання хоча й дуже слабе, однак і те направлена лише на землі сільськогосподарського призначення.

Загалом, є проблемою для формування екомережі відсутність у національному законодавстві будь-яких податкових пільг за землі не сільськогосподарські, які виконують природоохоронні функції і включаються до екомережі.

Раніше, за первинною редакцією ПК України (2010 р.) звільнялися від сплати податків установи (юридичні особи) ПЗФ, за чинною редакцією вони вже теж не мають таких пільг (ст. 282 ПК України) («Податковий кодекс України», 2010). Як показує досвід, в різних сферах господарювання країни економічне стимулювання є значно дієвішим ніж адміністративні заходи впливу. Вирішальним стимулом для власників земель і землекористувачів екомережі можуть стати податкові пільги. Хоча економічне стимулювання і повинно проводитися не залежно від організаційно-правової форми господарювання та форм власності на землю, однак, враховуючи сферу нашого дослідження, вважаємо що в першу чергу потрібно встановити податкові пільги для землевласників приватної форми власності в межах земель екомережі (це може бути звільнення від земельного податку з обмеженим строком до 10 років). Такі пільги доречно передбачити у ПК України, і внести відповідні зміни у ст. 283 ПК України.

У ст. 205 ЗК України закріплено виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини («Земельний кодекс України», 2001). Умовою надання коштів є факт порушення земель, а цільовим їх призначенням – відновлення порушених земель. Справедливо зазначено в коментарі до цієї статті, що доцільніше було б

закріпити можливість стимулювання будь-якого поліпшення земель, у тому числі тих, стан яких не погіршувався (Мірошніченко & Марусенко, 2013: 498), і зокрема земель екологічної мережі. Доречно відмітити, що ця норма частково виконувалася. Так, у державному бюджеті на 2011 р. передбачалися видатки на «докорінне поліпшення земель» але тільки для «науково-дослідних господарств». З аналізу державного бюджету на останні роки можемо стверджувати, що загалом не передбачені видатки на такі заходи (див. державний бюджет на 2019 р.). Використання коштів на стимулювання визначається спільним наказом Мінагрополітики і Мінфіну «Про затвердження порядку використання коштів Державного бюджету України на оплату робіт з докорінного поліпшення земель» від 27 лютого 2002 р. № 58/136 («Про затвердження порядку використання коштів...», 2002). Коло суб'єктів на яких розповсюджується дія цього Порядку дуже обмежене, лише підприємства агропромислового комплексу та науково-дослідні господарства УААН. Скористатися такими коштами дані суб'єкти можуть на умовах конкурсу, проведення якого регулюється наказом Мінагрополітики «Про затвердження Положення про умови проведення конкурсу на надання коштів Державного бюджету України на оплату робіт з докорінного поліпшення земель» від 31 липня 2002 р. № 216 («Про затвердження Положення про умови...», 2002).

Тож, можемо стверджувати, що на сьогодні відсутні інструменти і механізми реалізації економічного стимулювання землевласників і землекористувачів до здійснення заходів щодо розвитку та підтримки екомережі.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про екомережу України» фінансове забезпечення заходів, пов'язаних з формуванням, збереженням та невиснажливим використанням екомережі включаючи роботи з проектування, проведення відповідних наукових досліджень, може здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, інших джерел, не заборонених законом.

Фактично у державних бюджетах України на формування екомережі України з 2002 по 2010 рр. було передбачено 89 мільйонів 326 гривень. З кожним наступним роком фінансування зменшувалося, або взагалі було відсутнє. Так, у зв'язку з відсутністю фінансування з Державного бюджету в 2014 р., науково-дослідні роботи за напрямками, передбаченими Програмою формування екомережі не виконувалися. Подібна ситуація з фінансуванням і на місцевому та регіональному рівні. Фінансування на місцевому рівні здійснювалося в основному за рахунок місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища і становило біля 9 % обсягу коштів місцевих фондів. Складна ситуація щодо фінансування заходів з розбудови і функціонування екомережі з місцевих бюджетів по різних роках спостерігалася у Житомирській, Луганській, Запорізькій, Івано-Франківській, Черкаській, Херсонській, Хмельницькій, Київській областях. За даними Київської обласної державної адміністрації з передбачених 774,0 тис. грн. на формування екомережі у 2014 р. кошти не виділялися («Інформація про виконання...»).

Сучасна фінансова ситуація в країні зумовлює знаходити інші шляхи вирішення цієї проблеми. Тут доречна думка М.І. Максименка, який за-

значає що «зарубіжний досвід доводить можливість проведення заходів щодо побудови екологічної мережі за рахунок фінансування міжнародних фондів» (Максименко, 2013: 12).

Прикладом фінансової допомоги інших країн є започаткований у 2008 р. проект і робоча програма про співпрацю між Нідерландами та Україною у рамках документа «Міжнародна політика щодо охорони біорізноманіття» з ініціативи міністерства природи, сільського господарства Нідерландів та Міністерства охорони навколишнього природного середовища України. У рамках цього проекту уряд Нідерландів виділив значні кошти для створення екологічних коридорів (близько 160 тисяч євро) у тому числі і на території України.

Законом закріплено, що власники і користувачі земель територій та об'єктів екомережі, беруть на себе зобов'язання щодо збереження природних ресурсів, їх екологічно-збалансованого та раціонального використання («Про екологічну мережу України», 2004). У цілому домогтися підтримки добровільного введення обмежень землекористування землевласниками й землекористувачами земель екомережі складно, оскільки держава не компенсує їм сільськогосподарські та інші збитки, зумовлені такими обмеженнями» (Кагало & et al., 2013: 91).

Висновки і перспективи.

На наш погляд, щоб стимулювати землевласників і землекористувачів до виконання цих зобов'язань, а також здійснення заходів щодо розвитку та підтримки екомережі, доречно передбачити в законі можливості компенсації затрат власникам і користувачам земель екомережі за ро-

боти з підтримки функціональності її елементів. Компенсація може виплачуватися з державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, фінансової допомоги з інших країн (міжнародних фондів) та інших джерел, не заборонених законом.

Пропонуємо внести відповідні зміни до ст. 19 Закону України «Про екомережу України» і доповнити ч. 3 наступного змісту: «власникам і користувачам земель територій та об'єктів екомережі, які є приватною власністю, компенсувати витрати за роботи з підтримки функціональності її елементів з джерел зазначених у ч. 1, 2». І відповідно прийняти «Порядок компенсації витрат за роботи з підтримки функціональності структурних елементів екологічної мережі». Це дасть змогу заохочувати землевласників і землекористувачів до проведення екологічних заходів, збереження земель та до формування екомережі і спрямовувати на ці цілі власні кошти.

Під економічним стимулюванням землевласників і землекористувачів до здійснення заходів щодо розвитку та підтримки екомережі пропонуємо визначати комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на підвищення зацікавленості суб'єктів землеволодіння і землекористування у збереженні екологічних цінностей природних і набутих якостей землі, здійсненні заходів із захисту земель та розміщених на них природних ресурсів від негативних наслідків господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Власов В.І., Онищук М.О., Овсянніков О.В. Сільське господарство Польщі після вступу до Європейського Союзу. Економіка АПК. 2005. № 12. С. 118–126.
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. Офіційний вісник України, 2001. № 46. Ст. 1.
3. Інформація про виконання Загальнодержавної програми формування національної екомережі на 2000–2015 рр. URL: <http://menr.gov.ua/docs/.../obl/Kievsk.doc>.
4. Кагало О.О., Бондарук Г.В., Проценко Л.Д., Артов А.М. Нормативно-правове забезпечення збереження біологічного різноманіття в лісовому секторі України: Аналіз та перспективи розвитку. Львів, 2013. 266 с.
5. Максименко М.І. Правове забезпечення оптимізації структури землекористування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 18 с.
6. Мірошніченко А.М., Марусенко Р.І. Науково-практичний коментар до Земельного кодексу України. Київ: Альтера, 2013. 544 с.
7. Погрібний О.О., Каракаш І.І. Земельне право України: підруч. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Істина. 2009. 600 с.
8. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Про екологічну мережу України: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1864-IV. Офіційний вісник України. 2004. № 29. Ст. 53.
10. Про затвердження Положення про умови проведення конкурсу на надання коштів Державного бюджету України на оплату робіт з докорінного поліпшення земель: наказ Міністерства аграрної політики України від 31 липня 2002 р. № 216. Офіційний вісник України. 2002. № 34. Ст. 310.
11. Про затвердження Порядку економічного стимулювання використання та охорони земель і підвищення родючості ґрунтів: проект постанови Кабінету Міністрів України. URL: <http://minagro.gov.ua/node/2493>.

12. Про затвердження Порядку використання коштів Державного бюджету України на оплату робіт з докорінного поліпшення земель : наказ Міністерства аграрної політики України та Міністерства фінансів України від 27 лютого 2002 р. №58/136. Офіційний вісник України. 2002. № 19. Ст.76.
13. Шульга М.В., Н.О. Багай, В.І. Гордєєв, І.І. Каракаш. Земельне право України: підруч. Харків: Право, 2013. 520 с.

References

1. Vlasov V.I., Onyshchuk, M.O. & Ovsyannikov, O.V. (2005). Silske gospodarstvo Polshhi pislya vstupu do Yevropejskogo Soyuzu [Poland's agriculture after joining the European Union]. *Ekonomika APK*, 12, 118–126.
2. Zemelnyi kodeks Ukrainy [The Land Code of Ukraine] (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 3–4, 27.
3. Informaciya pro vykonannya Zagalnodержavnoyi programu formuvannya nacionalnoyi ekomerezhi na 2000–2015 [Information on the implementation of the National Program for the Establishment of the National Ecological Network for the years 2000–2015] (2015). URL: <http://menr.gov.ua/docs/.../obl/Kievsk.doc>.
4. Kagalo, O.O., Bondaruk, G.V., Prochenko, L.D. & Artov, A.M. (2013). *Nomatyvno-pravove zabezpechennya zberezhennya biologichnogo riznomanittya v lisovomu sektori Ukrainy: Analiz ta perspektyvy rozvytku* [Nominal and legal support for the conservation of biological diversity in the forest sector of Ukraine: Analysis and prospects of development]. Lviv, 266.
5. Maksymenko, M.I. (2013). *Pravove zabezpechennya optymizatsiyi struktury zemlekorystuvannya v Ukraini* [Legal framework for optimizing the land use structure in Ukraine]. Kyiv, 18.
6. Miroshnichenko, A.M. & Marusenko, R.I. (2013). *Naukovo-praktychnyj komentar do Zemelnogo kodeksu Ukrainy* [Land Code of Ukraine: scientific and practical commentary]. Kyiv: Altera, 544.
7. Pogribnyj, O.O. & Karakash, I.I. (2009). *Zemelne pravo Ukrainy* [Land law of Ukraine]. Kyiv: Istyna, 600.
8. Podatkovyj kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] (2010). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Pro ekologichnu merezhu Ukrainy [On ecological network of Ukraine] (2004): *Zakon Ukrainy* 24.06.2004. № 1864-IV. *Official bulletin of Ukraine*, 23, 53.
10. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro umovy provedennya konkursu na nadannya koshtiv Derzhavnogo byudzhetu Ukrainy na oplatu robot z dokorinnogo polipshennya zemel [On Approval of the Regulation on the conditions for conducting a tender for the provision of funds from the State Budget of Ukraine for the payment of works on radical improvement of land] (2002): *nakaz Ministerstva agrarnoyi polityky Ukrainy* 31.07.2002. №216. *Official bulletin of Ukraine*, 34, 310.
11. Pro zatverdzhennya Poryadku ekonomichnogo stymulyuvannya vykorystannya ta oxorony zemel i pidvyshchennya rodyuchosti gruntiv [On Approval of the Procedure for Economic Stimulation of Land Use and Protection and Improvement of Soil Fertility]: *proekt postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy*. URL: <http://minagro.gov.ua/node/2493>.
12. Pro zatverdzhennya Poryadku vykorystannya koshtiv Derzhavnogo byudzhetu Ukrainy na oplatu robot z dokorinnogo polipshennya zemel [On approval of the procedure for using the funds of the State Budget of Ukraine to pay for radical improvement of land] (2002): *nakaz Ministerstva agrarnoyi polityky Ukrainy ta Ministerstva finansiv Ukrainy* 27.02.2002 № 58/136. *Official bulletin of Ukraine*, 19, 76.
13. Shulga, M.V., Bagaj, N.O., Gordyeyev, V.I. & Karakash, I.I. (2013). *Zemelne pravo Ukrainy* [Land law of Ukraine]. Kharkiv: Pravo, 520.

T.M. Kondratiuk (2019). Economic and legal measures to support the development of the ecological network. Law. Human. Environment, 10(3): 86-93.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.011>

Summary. In the paper the regulator-legal support of economic stimulation of subjects of land tenure and land use to implementation of actions for development and support of ecological network is analyzed.

By results of research it is offered to implementation of actions for development and support ecological network should understand the interconnected actions complex directed to increase in interest of subjects of land tenure and land use in preservation of ecological values natural as economic stimulation of land owners and land users and acquired qualities of the land, implementation of actions for protection of lands and natural resources located on them from negative consequences of economic activity.

It is established that for today there are no measures of such stimulation. Instruments of economic stimulation can be granting tax and credit benefits; exemption from payment for the land; compensations of support costs and elements ecological network functioning.

Keywords: economic stimulation, ecological network, measures of stimulation, compensation, land owners, land users

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 347.51

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.012>

ЕЛЕМЕНТИ ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ КОНВЕРГЕНЦІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

І. В. ГОРИСЛАВСЬКА, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: horislavska@ukr.net

Анотація. У статті проаналізовано окремі проблемні питання щодо реалізації механізму захисту цивільних прав та інтересів в умовах правової конвергенції. Аналізується стан та рівень їх здійснення і захисту у окремих правових системах в умовах глобалізації. Реалізація захисту цивільних прав та обов'язків здійснюється через застосування способів захисту, зокрема, відшкодування шкоди завданої неправомірними діями.

Встановлено, що в англо-американській системі права, роль делікту визначається як коректування збитків та їх остаточний розподіл. Основними задачами деліктного права у цій правовій системі є надання допомоги потерпілим сторонам за шкоду, заподіяну іншим, накладання відповідальності на осіб, відповідальних за шкоду, а також для утримання інших від вчинення шкідливих дій. Проаналізовано Принципи європейського деліктного права, сфера їх дії – захист економічних інтересів або договірних відносин.

Аналізується запровадження європейського цивільного процесуального права як нового комплексу правил судового провадження.

Ключові слова: захист цивільних прав, правова конвергенція, відповідальність, делікт, деліктна відповідальність, генеральний делікт, делікт з необережності

Актуальність.

Питання захисту цивільних прав та інтересів останнім часом стало дуже актуальним і набуло вагомого значення у розбудові української де-

мократичної правової держави. Рівень здійснення і захисту прав і свобод та інтересів є тим критерієм, за яким визначають стан громадянського суспільства. Ідея правової держави, для якої головною цінністю є людина,

отримала закріплення в Конституції України. У правовій системі держави закріплено весь перелік прав, зафіксованих у міжнародних пактах і угодах, які стали новацією для вітчизняного законодавства. Однак, світові процеси глобалізації в усіх її проявах та необхідність забезпечення соціальної, зокрема, і майнової справедливості серед учасників товарно-грошових відносин, ведуть до необхідності зближення різних правових систем.

Правова конвергенція є одним з проявів глобалізації. Аналіз проблеми конвергенції двох європейських правових сімей дає підстави дійти висновку, що вони не існують у відриві від інших систем – економічної, політичної, соціальної, а отже фактори, що заважають зближенню різних правових сімей, криються не лише у правовій, але й, і навіть передусім, у політичній, соціально-економічній сферах, а також закладених в них відповідних інтересах правлячої еліти, різноманітних соціальних груп і суспільства в цілому (Сидоренко, 2015: 235–236).

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання захисту цивільних прав та інтересів враховуючи європейський досвід досліджували у своїх працях такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як: М. М. Богуславський, В. В. Єршов, Н. І. Маришева, Ю. Д. Притика, П. М. Рабінович, С. Я. Фурса, С. О. Шевчук, М. Й. Штефан, А. Г. Ярема, Блекстоун В., Роулз Дж., Рі Е. та інших.

Мета статті полягає у дослідженні процесу конвергенції правових систем та її вплив на рівень та способи захисту захисту цивільних прав та інтересів.

Результати.

Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорування. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Відповідні положення закріплені у Цивільному кодексі України (ст.ст. 14,15) (Цивільний кодекс України, 2003).

Захист цивільних прав – це правомірна реакція учасників цивільних відносин, суспільства та держави на порушення, невизнання чи оспорування цивільного права з метою припинення порушення, поновлення чи визнання цивільного права або компенсації завданої уповноваженій особі шкоди (Харитонов, 2011). Цивільно-правовий захист прав ті інтересів є правовою категорією, що може розглядатися як правовий інститут цивільного та цивільно-процесуального права. А застосування терміну «право на захист» передбачає суб'єктивне право особи вимагати від уповноважених органів примусового застосування засобів реагування до порушників цивільних прав (Цивільне право України, 2017: 175).

Таким чином, суб'єктивне право на захист – це юридично закріплена можливість особи використати заходи правоохоронного характеру для відновлення порушеного права і припинення дій, які порушують таке право («Захист цивільних прав та інтересів судом...», 2014: 420).

Розвиток суспільних відносин зумовив появу певних порядків захисту порушених прав, які в науковій літературі дістали назву форми захисту цивільних прав. Форма захисту відображає, яким чином уповнова-

жена особа здійснюватиме належне їй право на захист – самостійно чи залучить до цього процесу певний уповноважений орган. Перша з двох наведених форм захисту одержала назву неюрисдикційної, друга – юрисдикційної форми захисту. При цьому спільною ознакою обох вказаних форм захисту є те, що здійснення права на захист у будь-якому разі ініціює саме носій порушеного суб'єктивного права (Янчук, 2016: 65–70).

Реалізація захисту цивільних прав та обов'язків здійснюється через застосування способів захисту, зокрема, відшкодування шкоди завданої неправомірними діями.

У англо-американській системі права, роль делікту – коректування збитків та їх остаточний розподіл. Деліктні зобов'язання встановлюються законом, не узгодженим між сторонами. Серед функцій – компенсація, стримування та освіта. Делікт – це дія чи бездіяльність, що спричиняє заподіяння шкоди чи шкоди іншій особі, є цивільним правопорушенням, за яке суди покладають відповідальність. У розумінні делікту – «заподіяння шкоди» - означає вторгнення у будь-яке законне право, а «шкода іншій особі» – витрати чи реальна шкода, яку понесла особа. «A tort is an act or omission that gives rise to injury or harm to another and amounts to a civil wrong for which courts impose liability. In the context of torts, «injury» describes the invasion of any legal right, whereas «harm» describes a loss or detriment in fact that an individual suffers» (Restatement (Second) of Torts § 7).

Основними задачами деліктного права у цій правовій системі є надання допомоги потерпілим сторонам за шкоду, заподіяну іншим, накладання відповідальності на осіб, відпові-

дальних за шкоду, а також для утримання інших від вчинення шкідливих дій. Делікти можуть перекласти тягар збитків з потерпілої сторони на сторону, яка винна або краще підходить для того, щоб нести такий тягар. Як правило, сторона, яка вимагає відшкодування через деліктне право, вимагатиме відшкодування у вигляді грошової компенсації. Менш поширені засоби правового захисту включають заборону та реституцію.

Делікти поділяються на три загальні категорії: навмисні делікти (наприклад, навмисне цькування особи «*hitting a person*»); «необережні» делікти (наприклад, не дотримання правил дорожнього руху); та «суворі» делікти (наприклад, відповідальність за виготовлення та продаж неякісних продуктів).

У національне законодавство нещодавно було введено поняття «цькування» («Про внесення змін до деяких законодавчих актів України...», 2018) як діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Очевидно, що подібні діяння можуть відбуватися не лише у межах освітнього процесу, а відповідальність не лише адміністративна. Можливо у подальшому з розвитком громадянського суспільства з'явиться потреба внести відповідні зміни і до § 2 Глави 82 Відшкодування шкоди Цивільного кодексу України, встановивши мож-

ливість застосування цивільної відповідальності навіть без факту заподіяння шкоди, а й її можливості.

Навмисні делікти – це помилки, про які підсудний знав або повинен був знати, до чого призведуть його дії чи бездіяльність. «Необережні» делікти, такі, за яких дії підсудного були необґрунтовано небезпечними. На відміну від навмисних та недбалих деліктів, суворі делікти не залежать від рівні недбалості чи необережності, яку використовував відповідач. У таких випадках суди зосереджуються на тому, чи присутній певний результат або шкода. Існують численні спеціальні делікти, включаючи зловживання, напади, забиття, недбалість, відповідальність за продукти та навмисне заподіяння емоційного стресу. Існують також окремі галузі деліктного права, включаючи порушення громадського порядку, наклеп, вторгнення в приватне життя та категорія економічних деліктів.

Відповідно до законодавства делікти визнаються цивільними правопорушеннями, що дозволяє потерпілим відшкодувати свої збитки. Потерпілі сторони можуть подати позов про відшкодування збитків у формі грошової компенсації або судової заборони, яка змушує сторону припинити діяльність. У деяких випадках суди присуджують каральні збитки на додаток до компенсаційних збитків для запобігання подальшим правопорушенням. У переважній більшості деліктних справ суд встановлює компенсаційні збитки потерпілій стороні, що успішно обґрунтувала свої вимоги. Компенсаційні збитки, як правило, дорівнюють грошовій вартості втрати потерпілої сторони, втрати майбутньої заробітної плати, болю і страждань, а також обґрунтованих

медичних витрат. Таким чином, суди можуть присуджувати відшкодування за понесені, а також очікувані збитки (Legal Information Institute).

У континентальній системі права діє принцип генерального делікту. Еталоном генерального делікту є ст. 1382 Цивільного кодексу Франції.

За цією нормою «будь-яке діяння особи, що завдало шкоди іншому, зобов'язує того, з чийої вини шкода виникла, її компенсувати» (Карнаух, 2012: 229–236).

Відповідно до Принципів європейського деліктного права (далі – Принципи) «Principles of European Tort Law» («Principles of european tort law...», 2008) «особа, щодо якої на законних підставах встановлено, що вона заподіяла шкоду іншій особі, зобов'язана відшкодувати цю шкоду».

Цікавою є позиція щодо того які інтереси захищається відповідно до Принципів – сфера дії захисту економічних інтересів або договірних відносин може бути більш обмеженою; у таких випадках належну увагу слід приділяти в першу чергу виявлення безпосереднього взаємозв'язку між заподіювачем шкоди і особою, якій така шкода заподіяна, або тому факту, що заподіювач був свідомий того, що завдасть шкоди, хоча його права об'єктивно менш значущі, ніж права потерпілого ((4) Art. 2:102).

Національна «позиція» щодо можливості застосувати деліктну відповідальність до договірних відносин відображена у постанові ВСУ у справі № 6-1575цс16 від 9 листопада 2016 р., – підставою для стягнення моральної шкоди є делікт, за порушення договору моральна шкода не стягується, в тому числі і при порушенні прав споживачів («Постанова Судової палати...», 2016).

Необережність чи недбалість є найпоширенішою і, можливо, найважливішою сферою деліктного права, оскільки вона керує більшістю діяльності сучасного суспільства. Делікт необережності має три елементи, які належить довести позивачеві: а) наявність у відповідача обов'язку обачності щодо позивача (*duty of care*); б) порушення цього обов'язку відповідачем (*breach of duty*); с) наявність шкоди, завданої порушенням обов'язку обачності, (*resulting damage*) (Карнаух, 2012: 236). Проте існують і більш «широкі» підходи до розумінні категорії делікт з необережності. Зокрема, «*duty of care*» вміщує в собі поняття – стандарт догляду та «розумну людину як ефірна концепція середньої людини та її поведінки, проти яких зважують дії іншого» (Duhaime, 2015).

До питання делікту з необережності також включають: стандарт догляду, обов'язок доказування, причинний зв'язок, «віддаленість» – функція концепції віддаленості полягає у доведенні «належної межі між додатковими наслідками, за які буде нести відповідальність особа, і тими, яких він уникне»; поведінка позивача (Lewis, 1991).

Реалізація цих положень здійснюється за допомогою цивільного процесу – як регламентованої законом діяльності судів щодо вирішення цивільних справ.

Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави згідно з ст. 2 ЦПК України (Цивільний процесуальний кодекс, 2004).

Цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, ЦПК України та Закону України «Про міжнародне приватне право». Міжнародний цивільний процес є формою реалізації цивільних прав та інтересів і одночасно може здійснюватись лише як публічні правовідносини.

Найбільш авторитетні в континентальній правовій системі цивільні процесуальні кодекси Німеччини та Франції. Цивільне процесуальне право Німеччини – це право, що регулює відносини між особистістю і державою, а обмеження впливу сторін і суду на процес – одне із завдань процесуального права (Мегрелізде, 2012: 51).

Відповідно до ЦПК Германії (від 30 січня 1877 р. з останніми змінами 2001 р.) цивільний процес поділяється на позовне (позовний процес є діяльність суду по встановленню вимог позивача. Теорія позову безе свій початок в римському праві, що була удосконалена німецькими юристами у сфері процесуального права, і в залежності від предмету позову чи від його змісту у німецькій процесуальній теорії розрізняють: позови про виконання зобов'язань чи позови про присудження; установлючі позови та позови про визнання, та перетворюючі позови, що направлені на зміну правовідносин через встановлення рішення суду) та особливе провадження (спрощений процес на основі письмових доказів та вексельний процес; провадження у сімейних справах: по справах про встановлення батьківства та аліментні правовідносини; провадження по спрощеному порядку розгляду справ про стягнення заборгованості без виклику відповідача в суд на підставі судового наказу провадження про арешт та тимчасове розпорядження (судова заборона).

У французькій цивільній процесуальній теорії під цивільним процесом розуміють як цивільне процесуальне право, так і цивільне судочинство. Цивільне процесуальне право в процесуальній теорії Франції визначається як сукупність норм позитивного права, що представляють організацію та юрисдикцію цивільних судів, що регулюють порядок звернення за судовим захистом, розгляду і вирішення цивільних справ.

Відповідно до ЦПК Франції (до 5 грудня 1975 р., коли був прийнятий нині діючий кодекс, існував ЦПК Франції 1806 р. як один із кодексів Наполеона, проте не самий вдалий оскільки містив у собі 1042 статті – реально діяли лише 326, а оснований був на Орданансі 1667 р.) цивільний процес включає три види цивільного судочинства: позовне провадження (складається з трьох етапів: порушення цивільної справи, судове розслідування та винесення рішення); судовий розгляд у відсутності когось із сторін та особливе провадження.

Оскарження судових постанов здійснюється в порядку апеляції та ревізії, а для Французького ЦПК – поряд з ревізією (виправлення фактичної не правової помилки) та апеляцією, є опозиція зі сторони осіб, що не приймали участі у справі, але їм заподіяна шкода (мета – перегляд та зміна судової постанови на їх користь) та касація (перевірка судового рішення на предмет відповідності правовим нормам). Отже, на основі вище зазначених положень, можна зробити висновок, що термін «міжнародний цивільний процес» має умовний характер, оскільки не існує міжнародної універсальної організації, яка повинна розглядати спори між суб'єктами різних держав. Міжнародний цивільний процес не є

сукупністю норм міжнародного цивільного процесу, а являє собою низку процесуальних проблем, специфіка яких полягає у зв'язку з міжнародним цивільним та торгівельним оборотом.

Проте, останнім часом мова йде про європейське цивільне процесуальне право як новий комплекс правил судового провадження. Причому мова йде не про єдиний цивільний процесуальний кодекс, а про загальноєвропейські інститути, серед яких – підсудність та виконання судових рішень, вручення судових документів, дослідження доказів, обмін правовою інформацією. До нормативно-правових актів такого роду можна віднести Конвенцію про юрисдикцію та виконання судових рішень у цивільних та комерційних справах, 1988 р., Регламент Ради ЄС «Стосовно юрисдикції, визнання та виконання судових рішень у сімейних справах і справах щодо батьківської відповідальності» від 27 листопада 2003 р.

Відповідно до Федеральна цивільна справа передбачає правовий спір між двома або більше сторонами. Цивільний позов починається тоді, коли сторона в спорі подає скаргу і сплачує податок за подання, що вимагається законом.

Цивільний процес у Сполучених штатах Америки здійснюється відповідно до Federal Rules of Civil Procedure (FRCP) (з поправками від 1 грудня 2018 р.), («Federal Rules of Civil Procedure...», 2018), а також кожен штат має свій окремий цивільний процес. Більше 90 % цивільно-правових спорів вирішуються до фактичного судового розгляду, через альтернативне вирішення спорів (ADR), наприклад, посередництво або арбітраж. Перш ніж розпочати судову справу, адвокат направить іншій стороні лист-запит, що вимагає позасудового вирішення

спору. Якщо це не вдається, сторона, яка бажає подати до суду, вирішить, чи слід ініціювати судовий розгляд або шукати арбітраж. Якщо позивач ініціює судовий позов: позови починаються з подання скарги до відповідного суду, чітко зазначаючи причину дії та характер позову; скарга повинна бути подана з обмеженим терміном, передбаченим строком давності; виклик в той час подається на відповідача; відповідач повинен подавати відповідь протягом 30 днів після вручення повістки та скарги на нього; відповідь може містити визнання відповідальності або заперечення фактів або іноді зустрічні позови.

Вибір журі – кожна сторона має право відповідно до Конституції просити суд присяжних. Є експертиза «voir dire»: адвокати ставлять під сумнів або розглядають майбутніх присяжних, щоб визначити, чи є вони придатними для присяжних. Подання справи позивача – адвокат позивача представляє факти справи та передбачувану роль обвинуваченого (l'arbitrage du défendeur) у заподіянні збитків позивача. По завершенню – виноситься вердикт, який може бути оскаржений протягом 30 днів до вищого суду (апеляція). Якщо сторони не передбачають іншого, вердикт має бути однаковим і повинен бути підтверджений присяжними, щонайменше, 6 членам (Rule 48. Number of Jurors; Verdict; Polling) («Federal Rules of Civil Procedure...», 2018). Сторони, які не задоволені рішенням апеляційного суду, можуть звернутися до Верховного суду США з проханням заслухати їхню справу. Для подальшого зближення двох правових систем існує Європейська група з питань деліктного права (раніше називалася «Тілбургська група») – це група вчених у сфері деліктного права, створена у 1992 р. До

її складу входять представники багатьох європейських країн та США. Ця організація має на меті сприяти посиленню та гармонізації деліктного права в Європі за допомогою правил, що передбачені її Принципами.

Висновки і перспективи.

Семасіологія категорій «генерального делікту» та «делікту з необережності» (tort of negligence) у межах сучасної юридичної компаративістики дає підстави стверджувати про конвергенцію цих двох правових систем. Відповідно рівень реалізації механізму захисту прав та законних інтересів громадян у національній правовій системі буде відповідати загальноєвропейським принципам.

Список використаних джерел

1. Duhaime Lloyd. Tort and Personal Injury Law. URL: <http://www.duhaime.org/LegalDictionary/R/ReasonableMan.aspx>.
2. Federal Rules of Civil Procedure The seare the Federal Rules of Civil Procedure, as amended to December 1, 2018. URL: <https://www.law.cornell.edu/rules/frcp>.
3. Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/wex/tort>.
4. Lewis N Klar. Recent Developments in Canadian Law: Tort Law, 1991 23-1 Ottawa Law Review 177, 1991 CanLII Docs 7. URL: <https://commentary.canlii.org>.
5. Principles of European Tort Law. Text and Commentary European Group on Tort Law 2005, XII, 282 p. URL: <http://www.egt1.org>.
6. Restatement (Second) of Torts § 7. URL: <https://heinonline.org>.
7. Захист цивільних прав та інтересів судом: окремі питання теорії та практики. За заг. ред. А.Г. Яреми. Київ: Істина, 2014. 420 с.
8. Карнаух Б.П. Генеральний делікт vs. делікт необережності: ми не такі різ-

- ні, як заведено вважати. Порівняльно-правові дослідження. 2012. № 1/2. С. 229–236. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1372>.
9. Мєрєлизде М.Р. Гражданский процесс зарубежных стран: учебно-методический комплекс дисциплины. Под. ред. Н.Е. Дарий, М. Р. Мєрєлизде. Москва: МГУТУ им. К.Г. Разумовского, 2012. С. 51.
10. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України № 6-1575цс16 від 09 листопада 2016 р. URL: <https://oda.court.gov.ua>.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18 грудня 2018 р. № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>.
12. Сидоренко О.О. Сучасні тенденції розвитку правової системи в умовах глобалізації. Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М.В. Яновського і В.С. Семенова (Харків, 27 листоп. 2015 р.): у 2 ч. Харків, 2015. Ч. 1. С. 235–236.
13. Харитонов Є.О. Цивільне право України: підручник. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, О.В. Старцев. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Істина, 2011. 808 с. URL: <http://pidruchniki.ws/1640011646170/pravo>.
14. Цивільне право України: підручник: У 2-х кн. За ред. О.В. Дзєри, Н.С. Кузєцової, Р.А. Майданіка. Київ: Юрінком Інтер, 2017. Кн. 1. С. 175.
15. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
16. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
17. Янчук А. Учасники захисту цивільних прав. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 65–70. URL: <http://nbuv.gov.ua>.
- ### References
1. Duhaime, Lloyd. Tort and Personal Injury Law. Available at: <http://www.duhaime.org/LegalDictionary/R/ReasonableMan.aspx>.
2. Federal Rules of Civil Procedure The seare the Federal Rules of Civil Procedure, as amended to December 1, 2018. Available at: <https://www.law.cornell.edu/rules/frcp>.
3. Legal Information Institute. Available at: <https://www.law.cornell.edu>.
4. Lewis N Klar. Recent Developments in Canadian Law: Tort Law, 1991 23-1 Ottawa Law Review 177, 1991 CanLII Docs 7. Available at: <https://commentary.canlii.org>.
5. Principles of European Tort Law. Text and Commentary European Group on Tort Law 2005, XII, 282 p. Available at: <http://www.egtl.org>.
6. Restatement (Second) of Torts § 7. Available at: <https://heinonline.org>.
7. Zakhyst tsyvilnykh prav ta interesiv sudom: okremi pytannia teorii ta praktyky [Protection of civil rights and interests by a court: separate questions of theory and practice] (2014). Za zah. red. A.H., Yaremy. Kyiv: Istyna, 420.
8. Karnaukh, B.P. (2012). Heneralnyi delikt vs. delikt neoberezhnosti: my ne taki rizni, yak zavedeno vvažaty [General tort vs. The act of negligence: we are not as different as it is thought]. Porivnialno-pravovi doslidzhennia, 1/2: 229–236. Available at: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1372>.
9. Mehrelyzde, M.R. (2012). Hrazhdanskyi protsess zarubezhnykh stran [Civil process of foreign countries]. Pod. red. N.E., Daryi, M.R., Mehrelyzde. Moskva: MHUTU ym. K.H., Razumovskoho, 51.
10. Postanova Sudovoi palaty u tsyvilnykh spravakh Verkhovnoho Sudu Ukrainy [Decree of the Chamber of Civil Cases of the Supreme Court of Ukraine] № 6-1575ts16 09.11.2016. Available at: <https://oda.court.gov.ua>.
11. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydyi

- bulinhu (tskuvanniu) [On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine on Combating Bullying] (2018): Zakon Ukrainy 18.12.2018, № 2657-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>.
12. Sydorenko, O.O. (2015). Suchasni tendentsii rozvytku pravovoi systemy v umovakh hlobalizatsii [Contemporary trends in the development of the legal system in a globalized world]. Aktualni problemy suchasnoho mizhnarodnoho prava, 1: 235–236.
13. Kharytonov, Ye.O. (2011). Tsyvilne pravo Ukrainy [Civil law of Ukraine]. Kyiv: Istyna, 808. Available at: <http://pidruchniki.ws/1640011646170/pravo>.
14. Tsyvilne pravo Ukrainy [Civil law of Ukraine] (2017). Za red. O.V., Dzery, N.S., Kuzietsovoi, R.A., Maidanyka. Kyiv: Yurinkom Inter, 1: 175.
15. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine] (2003): Zakon Ukrainy 16.01.2003, № 435-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua>.
16. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedural Code of Ukraine] (2004): Zakon Ukrainy 18.03.2004, № 618-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
17. Yanchuk, A. (2016). Uchasnyky zakhystu tsyvilnykh prav [Participants in the protection of civil rights]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, 3: 65–70. Available at: <http://nbuv.gov.ua>.

I.V. Horislavska (2019). Elements of tort liability in the process of convergence of legal systems. Law. Human. Environment, 10(3):94-102.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.012>

Summary. The article analyzes selected issues of implementation of the mechanism for the protection of civil rights and interests in the context of legal convergence. The state and level of their implementation and protection in certain legal systems in the context of globalization are analyzed. The implementation of the protection of civil rights and obligations is carried out by applying methods of protection, in particular, compensation for harm caused by illegal actions.

It is established that in the Anglo-American system of law, the role of tort is defined as the adjustment of losses and their final distribution. The main tasks of tort law in this legal system are to assist the injured parties for the harm caused to others, the imposition of responsibility on the persons responsible for the harm, as well as to prevent others from committing malicious actions. The principles of European tort law are analyzed; their scope of action is the protection of economic interests or contractual relations.

The introduction of European civil procedural law as a newest of rules of judicial proceedings is analyzed.

Keywords: protection of civil rights, legal convergence, liability, tort, tort liability, general tort, tort of negligence

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНТСТВО З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВІЙ СТАТУС

В. В. БАШКАТОВА, кандидат юридичних наук,
керівник Управління документального забезпечення та контролю,
Національне агентство з питань запобігання корупції
О. П. СВІТЛИЧНИЙ, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
E-mail: a.svetlichnyj@ukr.net

Анотація. У статті розглядається стан адміністративно-правового регулювання та загальна характеристика органів виконавчої влади, а також правова природа адміністративно-правового статусу Національного агентства з питань запобігання корупції.

Ключові слова: статус, правовий статус, адміністративно-правовий статус, Національне агентство, держава, повноваження, діяльність, регулювання

Актуальність.

Конституція України закріплює принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову, закріпило за органами виконавчої влади відповідні сфери державної управлінської діяльності. Однією із сфер діяльності органів виконавчої влади в нашій державі є боротьба із корупцією. Ключовими інституційними елементами комплексного реформування вітчизняної системи запобігання корупції у відповідності до міжнародних стандартів, порядку

застосування превентивних антикорупційних механізмів стало створення спеціалізованих антикорупційних органів. Ними є органи виконавчої влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання діяльності органів виконавчої влади привертає свою увагу майже всіх вчених-адміністративістів. Серед українських вчених заслуговують на увагу праці В.Б. Авер'янова, В.В. Галунька, В.М. Гаращука, Т.О. Ко-

ломосць, В.К. Колпакова, О.Д. Крупчана, В.І. Курила, В.А. Ліпкана, С.Г. Стеценка та ін. Утім робіт, безпосередньо присвячених дослідженню адміністративно-правовому статусу Національного агентства з питань запобігання корупції поки не існує.

На сучасному етапі розвитку України як демократичної, правової держави неабиякого значення набуває дослідження органів, покликаних як забезпечувати формування та реалізацію державної антикорупційної політики, так і попереджувати, виявляти, припиняти, розслідувати та розкривати корупційні правопорушення. На відміну від спеціальних та правоохоронних органів, які виявляють та розслідують корупційні порушення, головна функція Національного агентства, як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом – запобігти їх вчиненню.

Метою статті є дослідження особливостей та найповніше розкриття адміністративно-правового статусу Національного агентства з питань запобігання корупції.

Результати.

В юридичній літературі існують різні визначення поняття: «статус»; «правовий статус»; «адміністративно-правовий статус». З метою з'ясування адміністративно-правового статусу Національного агентства з питань запобігання корупції, проаналізуємо вказані категорії. У теоретичному аспекті статус визначається (лат. *status* – становище), або сукупність прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб (Великий Енциклопедичний Юридичний Словник, 2003: 44).

Більшість наукових праць щодо з'ясування суті правового статусу на-

лежить представникам теорії права, серед яких найбільш сприятливими є визначення надане О.В. Зайчуком та Н.М. Оніщенко, на думку яких, правовий статус – це система законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів та обов'язків суб'єкта суспільних відносин. Характерними ознаками правового статусу вони вважають:

1) універсальність (він поширюється на всіх суб'єктів);

2) індивідуальність (він відображає індивідуальні особливості людини та її реальне становище у суспільних відносинах);

3) взаємозв'язок із іншими компонентами;

4) системність. Найбільш доцільною вважається класифікація за двома критеріями – характером правового статусу (загальний, галузевий, спеціальний, індивідуальний) та суб'єктом (Теорія Держави і Права, 2008: 366).

З приводу адміністративно-правового статусу, слід пам'ятати, що адміністративне право наділяє правосуб'єктністю велике коло учасників суспільних відносин: громадян; юридичні особи (публічного та приватного права); колективні та індивідуальні суб'єкти; громадські утворення тощо, які можуть бути носієм певних суб'єктивних прав і обов'язків.

Суб'єктивні права будь-якої особи – це надана і гарантована державою шляхом закріплення в правових нормах міра можливої (дозволеної) поведінки цієї особи. Протилежністю суб'єктивних прав є суб'єктивні обов'язки (точніше, юридичні обов'язки). Суб'єктивні обов'язки – це покладена державою і закріплена в правових нормах міра належної поведінки будь-якої особи. У сфері адміністративно-правового Суб'єктивні

права обов'язки мають як спільні, так і відмінні ознаки. Об'єднує їх спільна адміністративно-правова природа, існування в адміністративно-правових відносинах, наявність меж у поведінці, належність особам, які мають адміністративну правоздатність та адміністративну дієздатність, наявність державних гарантій (Адміністративне Право України, 2007: 185–186).

Серед численних наукових підходів до складових адміністративно-правового статусу особи, нам імпонує визначення надане І.П. Голосніченком, який вказує, що зміст адміністративно-правового статусу особи становить комплекс її прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права, реалізація яких забезпечується певними гарантіями. Основою цього статусу є адміністративна правоздатність – здатність мати права і виконувати обов'язки адміністративно-правового характеру (Адміністративне Право України, 2004: 198).

Отже, сучасне адміністративне право регулює широке коло суспільних відносин, нерозривно пов'язане із інститутами публічної влади та публічного управління. Норми адміністративного права наділяють правосуб'єктністю широке коло суб'єктів адміністративно-правових відносин, правове становище яких у сфері публічного управління визначається характером і обсягом повноважень. Така діяльність обумовлює наявність значної кількості суб'єктів публічного управління, які наділені різними юридичними властивостями і повноваженнями (Світличний, 2017: 205).

Повертаючись до адміністративно-правового статусу, зазначимо, що діяльність органу виконавчої влади не можлива без адміністративної правоздатності, яка виникає з момен-

ту появи особи. Національне агентство виникло з моменту створення, тобто, з моменту прийняття Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р., яким утворено Національне агентство з питань запобігання корупції («Про запобігання корупції», 2014).

Національне агентство має права і обов'язки, що визначні як в законі, так і в «Положенні про Національне агентство з питань запобігання корупції», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 р. № 500. Зокрема, це право: приймати з питань, що належать до його компетенції, обов'язкові для виконання нормативно-правові акти; вносити приписи про порушення вимог законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, інших вимог та обмежень; складати протоколи про адміністративні правопорушення, віднесені законом до компетенції Національного агентства, застосовувати передбачені законом заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення та інші права, а також обов'язки, зокрема, щодо розголошування інформації з обмеженим доступом, отриману у зв'язку із виконанням службових обов'язків, крім випадків, встановлених законом; готування щорічного звіту про свою діяльність; вживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів; не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів та інші обов'язки («Положення про Національне агентство...», 2014).

З метою реалізації наданих Національному агентству прав і виконання покладених обов'язків цей орган володіє адміністративною дієздатністю.

Як приклад, згідно з абзацем четвертим частини другої ст. 13 Закону України «Про запобігання корупції», посадові особи мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення у справах, що належать до компетенції Національного агентства («Про запобігання корупції», 2014). Це означає, що реалізуючи надані посадовим особам агентства права і виконуючи покладені на них обов'язки у сфері адміністративно-правового регулювання, вони самостійними, вольовими діями приймають рішення щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення.

Складовою адміністративної праводієздатності є адміністративна деліктоздатність, яка полягає у здатності особи нести юридичну (як правило, адміністративну відповідальність за порушення норм Кодексу України про адміністративні правопорушення («Кодекс України про адміністративні правопорушення», 1984).

Відповідно до «Порядку оформлення протоколів про адміністративні правопорушення та внесення приписів Національним агентством з питань запобігання корупції», підставами для складання протоколу про адміністративне правопорушення є: порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4); порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5); порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6); порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7); незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8); невиконання заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9); неви-

конання законних вимог (приписів) Національного агентства (ст.188-46); порушення порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії, порушення порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності політичної партії, порушення порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної агітації або агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму (ст. 212-15); порушення порядку подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (ст. 212-21) («Порядок оформлення протоколів про адміністративні правопорушення...», 2016).

У даному випадку посадові особи в межах адміністративно-правових відносин реалізують надані державою владно-розпорядчі функції шляхом оформлення протоколів про адміністративні правопорушення та внесення відповідних приписів. Державно-владні повноваження посадових осіб Національного агентства виражаються в компетенції і практично реалізуються у прийнятих ними владних рішеннях, шляхом внесення приписів про порушення вимог законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, інших вимог та обмежень, передбачених Законом України «Про запобігання корупції» («Про запобігання корупції», 2014).

Отже, характеризуючи адміністративно-правовий статус Національного агентства, варто зазначити, що діяльність цього органу зумовлена його соціальним призначенням і особливим організаційним та право-

вим становищем у системі органів виконавчої влади, суб'єктивні права і обов'язки якого закріплені нормами адміністративного права. Тобто, необхідною ознакою набуття особою адміністративно-правового статусу є наявність у неї суб'єктивних прав і обов'язків, які реалізуються даною особою як в адміністративних правовідносинах, так і поза ними (Адміністративне Право України, 2007: 188).

Отже, роблячи проміжний висновок зазначимо, що адміністративно-правовий статус Національного агентства з питань запобігання корупції, реалізується головним чином під час виконання завдань держави. Саме з метою виконання цих завдань Національне агентство наділено функційними повноваженнями, наданих законами та іншими нормативно-правовими актами.

Характеризуючи статус Національного агентства, варто підкреслити його ієрархічну підпорядкованість. Цей орган, у межах, визначених законами, є відповідальним перед Верховною Радою України і підконтрольним їй та підзвітний Кабінету Міністрів України, яким і утворений («Про запобігання корупції», 2014).

У зв'язку з цим слід звернути увагу, що діяльність Національної поліції України, Антимонопольного комітету України, Державного бюро розслідувань та Національного агентства з питань запобігання корупції, крім інших нормативно-правових актів – регламентується спеціальними законодавчими актами. Окрім того, на діяльність Національного агентства розповсюджується дія Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність органів виконавчої влади.

До Національного агентства, його членів, службовців та працівників його апарату, а також до його повноважень стосовно уповноважених підрозділів застосовуються норми Закону України «Про державну службу» у частині, що не суперечить Закону України «Про запобігання корупції» («Про запобігання корупції», 2014).

Отже, саме правовий статус відображає головні особливості органу, його місце у системі державних органів влади, мету, завдання, функції, повноваження, компетенцію, відповідальність (Мандичев, 2010: 118).

Особливість правового статусу Національного агентства полягає і в тому, що агентство є колегіальним органом, до складу якого входить п'ять членів. Згідно з частиною п'ятою ст. 4 Закону України «Про запобігання корупції» агентство є правомочним з моменту призначення більше половини його загального кількісного складу («Про запобігання корупції», 2014). Це означає, що Національне агентство є правомочним з моменту призначення більше половини його загального кількісного складу, означає, що формально воно може розпочати роботу за умови призначення трьох його членів. Його члени призначаються на посаду Кабінетом Міністрів України строком на чотири роки за результатами конкурсу. Одна і та сама особа не може обіймати цю посаду понад два строки підряд. Основною формою роботи агентства є засідання.

Висновки і перспективи.

У результаті проведеного нами аналізу теоретичних доробок вчених-адміністративістів права можна зробити висновки, що Національне агентство з питань запобігання ко-

рупції має визначальні правові ознаки, які відрізняють цей орган від інших органів виконавчої влади; має певну компетенцію, яка відрізняється від компетенції інших державних органів; спеціальний порядок формування складу; обмежений термін займання посади члена Національного агентства; має певну структуру та ієрархічну підпорядкованість; способи прийняття владних рішень; володіє специфічними методами роботи.

Під «адміністративно-правовим статусом Національного агентства з питань запобігання корупції», слід розуміти сукупність закріплених нормами адміністративного права кола повноважень для виконання покладених на нього завдань держави у сфері запобігання корупції в Україні.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у двох томах. Т.1. Загальна частина. Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). Київ: Вид-во «Юридична думка», 2007. 592 с.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у двох томах. Т. 1. Загальна частина. Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова). Київ: Юридична думка, 2004. 584 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник. За ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2003. Т. 5. 992 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. № 51. Ст. 1122.
5. Мандичев Д.В. Поняття адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади. Право і суспільство. 2010. № 5. С. 117–121.

6. Положення про Національне агентство з питань запобігання корупції: постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 р. № 500. URL: [https:// zakon. rada. gov. ua/ laws/ show/ 500- 2014- p](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/500-2014-p).
7. Порядок оформлення протоколів про адміністративні правопорушення та внесення приписів Національним агентством з питань запобігання корупції: рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 09 червня 2016 р. № 5. URL: [https:// zakon. rada. gov. ua/ laws/ show/ z1019- 16# n75](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1019-16#n75).
8. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.
9. Світличний О.П. Суб'єкти публічної адміністрації: сучасний вимір. Службове право: витоки, сучасність та перспективи розвитку: колективна монографія. За заг. ред. Т.О. Коломєць, В.К. Колпакова. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 205–217.
10. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

References

1. Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs [Administrative law of Ukraine. Academic course] (2007). T.1. Zahalna chastyna. Red. kolehiia: V.B., Aver'ianov (holova). Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 592.
2. Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs [Administrative law of Ukraine. Academic course] (2004). T.1. Zahalna chastyna. Red. kolehiia: V.B., Aver'ianov (holova). Kyiv: Vyd-vo «Iurydychna dumka», 584.
3. Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk [The Great Encyclopedic Legal Dictionary] (2003). Za red. Yu.S., Shemshuchenka. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «Iurydychna dumka», 5, 992.

4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses] (1984): Zakon Ukrainy 07.12.1984, № 8073-Kh. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR, 51, 1122.
5. Mandychiev, D.V. (2010). Poniattia administratyvno-pravovoho statusu orhanu vykonavchoi vlady [The concept of administrative and legal status of the executive body]. *Pravo i suspilstvo*, 5, 117–121.
6. Polozhennia pro Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii [Regulations on the National Agency for the Prevention of Corruption] (2014): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 01.10.2014, № 500. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/500-2014-p>.
7. Poriadok oformlennia protokoliv pro administratyvni pravoporushennia ta vnesennia prypysiv Natsionalnym ahentstvom z pytan zapobihannia koruptsii [Procedure for the preparation of protocols on administrative violations and making regulations by the National Agency for the Prevention of Corruption] (2016): rishennia Natsionalnoho ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii vid 09.06.2016, № 5. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1019-16#n75>.
8. Pro zapobihannia koruptsii [On Prevention of Corruption] (2014): Zakon Ukrainy 14.10.2014, № 1700-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 49, 2056.
9. Svitlychnyi, O.P. (2017). Sub'iekty publichnoi administratsii: suchasnyi vymir. Sluzhbove pravo: vytoky, suchasnist ta perspektyvy rozvytku [The subjects of public administration: modern dimension. Professional Law: Origins, Contemporary and Developmental Perspectives]. Za zah. red. T.O., Kolomoiets & V.K., Kolpakova. Zaporizhzhia: Vydavnychy dim «Helvetyka», 205–217.
10. Teoriia derzhavy i prava. Akademichnyi kurs [The theory of state and law. Academic course] (2008). O.V., Zaichuk & N.M., Onishchenko. Kyiv: Yurinkom Inter, 688.

V.V. Bashkatova & O.P. Svitlychnyi (2019). National agency for prevention of corruption: administrative and right status. *Law. Human. Environment*, 10(3): 103-109. <https://doi.org/10.31548/law2019.03.013>

Summary. The article examines the state of administrative-legal regulation and the general description of executive bodies, as well as the legal nature of the administrative and legal status of the National agency for the prevention of corruption.

Keywords: status, legal status, administrative-legal status, national agency, state, powers, activity, regulation

КОНФІСКАЦІЯ ЯК ЗАХІД ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

О. П. СВІТЛИЧНИЙ, доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: a.svetlichnyj@ukr.net

Анотація. У статті розкриваються окремі аспекти ролі конфіскації у захисті суб'єктивних прав суб'єктів права інтелектуальної власності. Наголошується, що виявлення порушень прав інтелектуальної власності та вчасне накладання адміністративних стягнень, а також застосування конфіскації – як спеціального карального заходу з боку держави, виступає ефективним захистом у сфері охорони суб'єктивних прав власників суб'єктів права інтелектуальної власності.

Ключові слова: конфіскація, законодавство, правопорушення, об'єкти, суб'єкти права інтелектуальної власності

Актуальність.

У практичній діяльності виникають певні проблеми з визначенням підсудності справ про адміністративне правопорушення, коли санкцією правової норми за порушення прав інтелектуальної власності передбачено застосуванням декількох адміністративних стягнень (зокрема, конфіскації та штрафу). Однак, адміністративне законодавство допускає конфіскацію лише конкретного майна: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, і грошей, одержаних в результаті вчинення такого правопорушення, що й обумовлює актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Нормативне закріплення видів адміністративних стягнень, основних і додаткових встановлено нормами статей КУпАП є дослідженим у науці адміністративного права і висвітлюється у працях: Ю.П. Битяка, В.В. Галунька, Е.Ф. Демського, О.В. Кузьменко, В.І. Курила, В.К. Колпакова, Т.О. Коломоець, С.Г. Стеценка та ін. Проте, з огляду на предмет нашого дослідження, питання конфіскації, яка відіграє значну роль у захисті прав інтелектуальної власності є недостатньо висвітленою в юридичній науці, що і обумовлює актуальність цієї статті.

Метою цієї статті є дослідження ролі конфіскації у захисті прав ін-

телектуальної власності, а також аналіз взаємозв'язку впливу норм різних галузей права на захист прав власників та законних користувачів об'єктів права інтелектуальної власності.

Результати.

Відповідно до адміністративного законодавства санкції у вигляді конфіскаційних заходів можуть мати як основний так і додатковий характер і можуть накладатися лише тоді, коли їх застосування прямо передбачено законом. Перед тим, як розглядати питання конфіскації – як виду захисту прав інтелектуальної власності в адміністративному законодавстві, передусім розглянемо норми чинного законодавства, які регулюють ці питання. На сьогодні в чинних законодавчих актах конфіскація передбачена нормами цивільного, господарського, кримінального, міжнародного, спеціального, митного та адміністративного законодавства. Згідно зі ст. 354 ЦК конфіскація виступає як санкція за вчинення правопорушення і до особи може бути застосовано безоплатне вилучення певного предмета, частини майна чи всього майна та звернення їх у власність держави за рішенням суду («Цивільний кодекс України», 2003). Встановлення чинним законодавством конфіскації як виду стягнення у повній мірі відповідає вимогам ст. 46 Угоди TRIPS, відповідно якої судові органи країн-членів СОТ мають право видавати судові накази, відповідно до яких матеріали і засоби виробництва, які головним чином використовувались при виробництві контрафактних товарів, без всякої компенсації були вилучені із каналів руху товарів з метою, щоб звести до мінімуму ризику нових по-

рушень («Угода про торговельні аспекти ... (TRIPS)).

ГК регламентовано застосування адміністративно-господарських санкцій та відповідальність суб'єктів господарювання, в тому числі й за порушення прав інтелектуальної власності. Безпосередньо ст. 254 ГК прямо пов'язана із захистом об'єктів права інтелектуальної власності. У разі встановлення факту неправомірного використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки або факту копіювання виробів, передбачених ст. 33 ГК, заінтересовані особи можуть звернутися до АМКУ, його територіальних відділень із заявою про вилучення в судовому порядку товарів з неправомірно використаним позначенням або копій виробів іншого суб'єкта господарювання як у виробника, так і у продавця. Вилучення товарів із неправомірно використаним позначенням та копій виробів іншого суб'єкта господарювання застосовується у разі якщо можливість змішування з діяльністю іншого суб'єкта господарювання не може бути усунена іншим шляхом («Господарський кодекс України», 2003).

Детально конфіскація досліджена у кримінальному законодавстві. Водночас, виступаючи як вид додаткового кримінального покарання, передбачений нормами КК, конфіскація має свої особливості, на що звертає увагу М.І. Хавронюк. Він зазначає, що санкції окремих статей (санкції частин статей) Особливої частини Кримінального кодексу передбачають конфіскацію окремих видів майна... Така «спеціальна конфіскація» відповідно до чинного законодавства є не кримінальним покаранням у виді конфіскації майна (оскільки застосо-

ується не лише за тяжкі та особливо тяжкі злочини і не завжди стосовно майна, яке є власністю засудженого), а здійснюється як кримінально-процесуальний примусовий захід (ст. 81 КПК), обов'язковість застосування якого підкреслюється в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК (Науково-Практичний Коментар Кримінального кодексу України, 2004: 289).

Кримінальним кодексом України передбачена конфіскація у сфері захисту прав інтелектуальної власності за злочини, передбачені нормами ст.ст. 176, 177, 229.

Зв'язок кримінального захисту прав інтелектуальної власності прямо просліджується і в ст. 2 Закону України «Про авторське право і суміжні права» («Про авторське право і суміжні права», 1993), в якому зазначено, що за наявності достатніх даних про вчинення порушення авторського права і (або) суміжних прав, за яке відповідно до закону передбачена кримінальна відповідальність, орган дізнання, слідства або суд зобов'язані вжити заходів для забезпечення розшуку і накладення арешту на: примірники творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань, фонограм, відеогам, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, а також засоби обходження технічних засобів захисту; матеріали й обладнання, призначені для їх виготовлення і відтворення; документи, рахунки та інші предмети, що можуть бути доказом вчинення протиправних дій.

Зв'язок кримінальної конфіскації простежується із вимогами міжнародного законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Ці вимоги обґрунтовані ст. 61 TRIPS – «члени повинні забезпечити застосування кримінальних процедур та штрафів принаймні у випадках навмисної фальсифікації товарного знака або з порушенням авторських прав у комерційних масштабах. Заходи покарання повинні включати увезення та/або грошові штрафи, достатні для того, щоб служити засобом стримування відповідно до рівня покарання, який застосовується у випадках злочинів відповідної тяжкості. У відповідних випадках заходи покарання повинні також включати накладення арешту, конфіскацію та знищення товарів, що порушують право, та будь-яких матеріалів або обладнання, які значною мірою були використані при вчиненні порушення...» («Угода про торговельні аспекти ... (TRIPS)).

Поняття «конфіскація» також дається і в міжнародних правових актах, зокрема, у ст. 1 «Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом», конфіскація розглядається як вид покарання або захід, призначені судом після розгляду справи стосовно кримінального злочину чи кримінальних злочинів, результатом якого є остаточне позбавлення власності («Про ратифікацію Конвенції про відмивання... 1990», 1997).

Відповідно до норм спеціального законодавства, за рішенням суду до особи теж може застосовуватися конфіскація. Згідно зі ст. 52 Закону України «Про авторське право і суміжні права» за захистом свого авторського права і (або) суміжних прав суб'єкти авторського права та суміжних прав мають право звертатися в установленому порядку до суду та інших органів відповідно до їх компетенції, а

також вимагати прийняття інших передбачених законодавством заходів, пов'язаних із захистом авторського права та суміжних прав («Про авторське право і суміжні права», 1993).

Вищезазначений підхід законодавця до вилучення чи/або конфіскації, говорить про те, що згідно з норм ст. 52 вищезазначеного Закону суд може постановити рішення про вилучення чи конфіскацію всіх контрафактних примірників творів, фонограм, відеограм чи програм мовлення, щодо яких встановлено, що вони були виготовлені або розповсюджені з порушенням авторського права і (або) суміжних прав, а також засобів обходу технічних засобів захисту. У такому випадку, суддя, згідно частини третьої ст. 53 того ж Закону, у дводенний строк з дня подання заяви власника та за його участю може прийняти рішення щодо захисту його прав. Зокрема, у разі, якщо відповідач по справі порушення авторського права і (або) суміжних прав відмовляє у доступі до необхідної інформації чи не забезпечує її надання у прийнятний строк, робить перешкоди у здійсненні судових процедур, або з метою збереження відповідних доказів щодо інкримінованого порушення, особливо у випадку, коли будь-яке відстрочення може завдати непоправної шкоди особі, яка має авторське право і (або) суміжні права, або коли є очевидний ризик того, що доказ буде знищено, суд або суддя одноособово мають право за заявою заявника застосувати тимчасові заходи до пред'явлення позову або до початку розгляду справи за участю іншої сторони (відповідача) шляхом: винесення ухвали про огляд приміщень, в яких, як припускається, відбуваються дії, пов'язані з порушенням авторського права і (або) суміжних прав; накладення арешту і вилучення

всіх примірників творів (у тому числі комп'ютерних програм і баз даних), записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, засобів обходження технічних засобів захисту, а також матеріалів і обладнання, що використовуються для їх виготовлення і відтворення; накладення арешту і вилучення рахунків та інших документів, які можуть бути доказом вчинення дій, що порушують або створюють загрозу порушення (чи підтверджують наміри вчинення порушення) авторського права і (або) суміжних прав («Про авторське право і суміжні права», 1993).

Наведені норми спеціального закону говорять про те, що з метою захисту прав інтелектуальної власності, судом до винної особи у випадках передбачених законами можуть застосовуватись спеціальні заходи у вигляді конфіскації, яка є каральним заходом з боку держави за вчинене правопорушення. Проте, слід звернути увагу, що на відміну від норм Закону України «Про авторське право і суміжні права», законодавець, в нормах інших спеціальних законів у сфері захисту прав інтелектуальної власності не встановив вищезазначений підхід до вилучення чи/або конфіскації.

Особливістю адміністративної конфіскації є те, що конфіскується не все майно і не будь-які предмети, а тільки речі безпосередньо пов'язані з адміністративним правопорушенням і прямо вказані в правовій нормі. При цьому слід зазначити, що норми спеціального законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності вилучення чи/або конфіскацію не слід ототожнювати з оплатним вилученням предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом

адміністративного правопорушення і здійснюється у порядку ст. 29 КУпАП («Кодекс України про адміністративні правопорушення», 1984).

В адміністративно-правовій науці конфіскацію розглядають як адміністративне стягнення, яке не пов'язана з відшкодуванням завданих громадянам майнових збитків, за винятком випадків скасування відповідної постанови органу адміністративної юрисдикції з закриттям справи про адміністративні правопорушення, коли особа має право вимагати повернення незаконно відчуженого майна або сплати його вартості. Оцінка конфіскованого майна проводиться спеціальною комісією за спеціально встановленими правилами (Адміністративне право України, 2012: 210).

При цьому слід мати на увазі, що головна мета адміністративних стягнень полягає у вихованні порушника щодо дотримання вимог закону та інших нормативно-правових актів щодо для недопущення в подальшому порушень, а також запобігання суспільно небезпечним діям (Світличний, 2018: 299).

Адміністративним законодавством конфіскація, як вид адміністративного стягнення за порушення майнових прав інтелектуальної власності, передбачена ст.ст. 51–2, 164–3, 164–6, 164–9 КУпАП. Конфіскації підлягає незаконно виготовлена продукція та обладнання і матеріали, які призначені для її виготовлення («Кодекс України про адміністративні правопорушення», 1984). Згідно зі ст. 476 Митного кодексу України, у разі ввезення на митну територію України або вивезення за межі цієї території товарів, призначених для виробничої або іншої підприємницької діяльності, з порушенням охоронюваних законом прав інтелектуальної власності, до винної особи може бути застосо-

вана конфіскація, як адміністративне стягнення («Митний кодекс України», 2012). Проте норми МК в частині конфіскації дещо відрізняється від конфіскації встановленого КУпАП. Так, у разі коли неможливо конфіскувати товари, що є безпосередніми предметами порушення митних правил, або товари із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю, транспортні засоби, що використовувалися для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України, з осіб, які вчинили порушення митних правил, стягується вартість зазначених товарів, транспортних засобів у порядку, встановленому законодавством України. Детальний порядок застосування спеціальних заходів адміністративного припинення регламентується «Положенням про порядок реєстрації та переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності», затвердженого постановою КМУ № 412 від 28 квітня 2001 р. («Про затвердження Положення про порядок реєстрації ...», 2001).

При цьому зауважимо, що відповідно до Постанови ВСУ «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» акцентується увага, що у постановах в адміністративних справах про порушення митних правил суддя повинен зазначати, які саме правила порушені винною особою, які товари, транспортні засоби були безпосереднім об'єктом правопорушення, їхню вартість. Якщо особу визнано винною у вчиненні правопорушення, але зазначені товари чи транспортні засоби відсутні, суддя вправі вирішити у постанові питання

про стягнення їхньої вартості («Про судову практику...», 2005).

Згідно зі ст.ст. 313–315 КУпАП конфісковані предмети підлягають примусовій безоплатній їх передачі у власність держави з подальшою їх реалізацією. Враховуючи, що постанову про конфіскацію виносить тільки суд, така постанова виконується державним виконавцем, де виконавче провадження виступає як завершальна стадія судового провадження.

Висновки і перспективи.

Підсумовуючи вищенаведене, можна дійти висновку, що виявлення правопорушень прав інтелектуальної власності та вчасне накладання адміністративних стягнень, а також застосування конфіскації – як спеціального карального заходу з боку держави, який застосовується у судовому порядку, сприяє профілактиці й усуненню причин та умов, які сприяють вчиненню проступків і виступає ефективним захистом у сфері охорони суб'єктивних прав власників та законних користувачів об'єктів права інтелектуальної власності. З цією метою законодавцю необхідно передбачити застосування конфіскації – як спеціального карального заходу з боку держави і в інших спеціальних законодавчих актах покликаних забезпечити належну охорону прав інтелектуальної власності.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право України: підручник. Вид. 2, змін. і доп. За заг. ред. Т.О. Коломосьць. Київ: Істина, 2012. 528 с.
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради України. 1984. № 51. Ст. 1112.
4. Митний кодекс України: Закон України від 03 березня 2012 р. № 4495-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44–45, 46–47, 48. Ст. 552.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., перероб. та доповн. За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавранюка. Київ: Атіка, 2003. 1056 с.
6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64.
7. Про затвердження Положення про порядок реєстрації та переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності: постанова Кабінету Міністрів України № 412 від 28 квітня 2001 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/412-2001>.
8. Про ратифікацію Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р.: Закон України від 17 грудня 1997 р. № 738/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 16. Ст. 72.
9. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил: Постанова Пленуму Верховного Суду України 08 березня 2005 р. № 8. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-05>.
10. Світличний О.П. Адміністративне право України. Повний курс. Галунько В., Демський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
11. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

References

1. Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative Law of Ukraine] (2012). Vyd. 2, zmin. i dop. za zah. red. T.O., Kolomoiets. Kyiv: Istyna, 528.
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine] (2003): Zakon Ukrainy 16.01.2003 № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 18, 19–20, 21–22, 144.
3. Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses] (1984): Zakon Ukrainy 07.12.1984 № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 51, 1112.
4. Mytnyi kodeks Ukrainy [Customs Code of Ukraine] (2012): Zakon Ukrainy 03.03.2012 № 4495-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 44–45, 46–47, 48, 552.
5. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and Practical Commentary of the Criminal Code of Ukraine] (2003). 3-tie vyd., pererob. ta dopovn. Za red. M.I., Melnyka & M.I., Khavraniuka. Kyiv: Atika, 1056.
6. Pro avtorske pravo i sumizhni prava [About copyright and related rights] (1993): Zakon Ukrainy 23.12.1993 № 3792-KhII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 13, 64.
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok reiestratsii ta peremishchennia cherez mytnyi kordon Ukrainy tovariv, shcho mistiat ob'iekty intelektualnoi vlasnosti [On approval of the Regulation on the procedure for registration and transfer of goods containing intellectual property objects through the customs border of Ukraine] (2001): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 412 28.04.2001. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/412-2001>.
8. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro vidmyvannia, poshuk, aresht ta konfiskatsiiu dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, 1990 [On ratification of the Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime, 1990] (1997): Zakon Ukrainy 17.12.1997 № 738/97-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 16, 72.
9. Pro sudovu praktyku u spravakh pro kontrabandu ta porushennia mytnykh pravyl [On judicial practice in cases of smuggling and violation of customs rules] (2005): Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy 08.03.2005 № 8. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-05>.
10. Svitlychnyi, O.P. (2018). Administratyvne pravo Ukrainy. Povnyi kurs [Administrative Law of Ukraine. Full course]. Halunko, V., Demskyi, P., Kuzmenko, O., Stetsenko, S. et al. Kherson: OLDI-PLIuS, 446.
11. Uhoda pro torhovelni aspekty prav intelektualnoi vlasnosti (TRIPS) [Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
12. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine] (2003): Zakon Ukrainy 16.01.2003 № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 40–44, 356.

O.P. Svitlychnyi (2019). The role of confiscation in protection of intellectual property rights. *Law. Human. Environment*, 10(3): 110-116.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.014>

Summary. The article describes some aspects of the role of confiscation in the protection of subjective rights of subjects of intellectual property rights. It is noted that the detection of violations of intellectual property rights and the timely imposition of administrative sanctions and application of confiscation – as a special punitive measures from the state, acts as an effective protection in the field of protection of subjective rights of owners of intellectual property rights.

Keywords: confiscation, legislation, offences, objects, subjects of intellectual property rights

ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ: ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ

М. М. ВАСЮК, аспірант кафедри цивільного та господарського права
(науковий керівник – доктор юридичних наук, доцент О. П. Світличний),
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: nick.vasyuk44@gmail.com

Анотація. У статті здійснено аналіз теоретичних підходів до розкриття змісту поняття «публічні послуги». Розглянуто ознаки та класифікації публічних послуг (державні, адміністративні, муніципальні, соціальні, управлінські, інформаційні), що дозволило зробити висновок про їх диференційність із позиції юридичної значущості послуг, сферою та суб'єктами їх надання. За результатами дослідження надано авторське визначення поняття «публічні послуги» та визначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: публічні послуги, ознаки, поняття, класифікація, процедури, суб'єкти публічної адміністрації

Актуальність.

Важливість розгляду питання публічних послуг зумовлена практичною необхідністю їхнього ефективного надання фізичним та юридичним особам у процесі діяльності суб'єктів публічної адміністрації та потребою визначення сутнісних ознак цих послуг та їх класифікації. Нині у юридичній літературі, незважаючи на значну кількість досліджень з питань публічних послуг, теоретичні аспекти публічних послуг (види, зміст, ознаки тощо) є недостатньо дослідженими, а також не вироблено єдиного підходу до класифікації вказаних послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Публічні послуги є складним феноменом, що постійно привертає ува-

гу науковців. Вагомий внесок у доктринальне дослідження проблемних питань надання публічних послуг різноманітними суб'єктами публічної адміністрації здійснили В.Б. Авер'янов, І.Б. Коліушко, Г.М. Писаренко, М.В. Рябенко, О.П. Світличний, В.М. Сороко, В.П. Тимошук та ін.

Метою статті є аналіз теоретичних підходів дослідження змісту та класифікації публічних послуг та висвітлення важливості акцентування уваги надання різноманітних публічних послуг суб'єктами публічної адміністрації.

Результати.

Нині послугами, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування є: публічні, державні, управлінські,

адміністративні, громадські та платні. Часто ці послуги у чинному законодавстві вживаються як синоніми. Отже, щоб з'ясувати, які послуги відносяться до публічних, розкриємо їхні ознаки. Зокрема, С.А. Кірсанов, А.Т. Ошурков, А.М. Сергієнко переконані, що ознаками публічної послуги є: індивідуальний, адресний аспект; заявний характер надання (здійснюються за зверненням заявника послуги в орган державної влади, державну установу, орган місцевого самоврядування); недискримінаційний характер (послуга повинна бути надана за наявності встановлених у нормативно-правових актах підстав будь-якому користувачеві послуги, який звернувся за її наданням, на всій території держави, у визначений термін та належної якості); надання послуги – безоплатне, або здійснюється за цінами, які регулюються органами державної влади (Кірсанов, Ошурков & Сергеев, 2007: 107).

Д.М. Щекин розкриває публічні послуги через їх характеристики: суспільно-значущу діяльність; наявність спеціального суб'єкта (державного органу влади; муніципального органу влади; державної або муніципальної установи чи підприємства); індивідуальний характер послуги для її споживача; наявність спеціального інтересу в споживача послуги в такій діяльності; добровільне отримання споживачем публічних послуг (Щекин, 2007: 9).

Поняття «публічні послуги» також трактується як:

- 1) діяльність державного апарату, що служить платникам податків;
- 2) послуги, що характеризують лише ту галузь діяльності держави, в якій організовується життєзабезпечення населення (містобудування, транспортне сполучення, ка-

налізація, водопостачання, освіта, охорона здоров'я тощо);

- 3) послуги, що уособлюють позитивне державне управління. Отже наслідки, на досягнення яких спрямований суб'єкт надання послуг, є для нього важливими;

4) функції державних органів. Суб'єктом надання таких послуг є лише органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, державні та муніципальні установи;

- 5) спосіб обслуговування громадян, що передбачає безпосередню взаємодію з громадянами при їхньому зверненні та прийомі (Кірсанов та ін., 2007: 32).

До ознак публічної послуги як складника поняття спеціального суб'єкта злочинів, передбачених ст.ст. 365-2 та 368-4 КК України М.В. Рябенко відносить: спрямованість на задоволення суспільно корисного інтересу; урегульованість нормами публічного права; публічний характер надання послуг; надання публічним суб'єктом, тобто органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями державної та комунальної форми власності, інколи приватним сектором; надання за рахунок публічних коштів державного і місцевих бюджетів; є способом реалізації особою прав та законних інтересів або способом реалізації покладеного на неї обов'язку (Рябенко, 2014: 68).

С.І. Чаусовська виокремлює такі основні ознаки публічної послуги: скерована діяльність на задоволення фізичних чи юридичних осіб; здійснюється за зверненням фізичних чи юридичних осіб; надається безпосередньо під час особистого контакту із заявником; має матеріальний характер та чіт-

ку адресну спрямованість; є невід'ємною від суб'єктів надання послуг; характеризує суб'єкт надання послуг; має соціальну значимість; забезпечена фінансовими ресурсами від будь-яких типів публічних інституцій; зумовлена публічним інтересом; принципи і процедури надання публічних послуг закріплені у нормативно-правових актах (Чаусовська, 2017: 105). У цілому погоджуючись із думкою, зауважимо, що публічна послуга не завжди носить матеріальний характер.

До ознак публічних послуг варто також додати такі: спрямованість послуг на реалізацію суспільних інтересів; необмежене коло користувачів (Талапина & Тихомиров, 2002: 5).

З позиції юридичної значущості держаних послуг розрізняють: послуги, що виражаються через вчинення юридичних дій (державна реєстрація суб'єктів, об'єктів, фактів, дій, ліцензування, атестація, акредитація, видача дозволів тощо); послуги, що виражаються через вчинення фактичних дій (консультування, надання медичної допомоги, надання інформації з інформаційних баз даних тощо) (Публичные Услуги и Право, 2007: 13).

С.В. Сороковська пропонує розрізняти публічні послуги, що надаються за ініціативою фізичних та юридичних осіб, і послуги, обов'язковість яких встановлена законодавством (Сороковська).

З позиції інтересу публічні послуги класифікує І.В. Венедіктова на:

- публічні послуги, що надаються хоч і на вимогу приватного інтересу, проте мають соціальне призначення, розглядаються суспільством позитивно і гарантовані кожному;
- публічні послуги, потреба в яких викликана поєднанням приват-

ного і публічного інтересів через обов'язки громадянина вчиняти певні дії для власного блага;

- публічні послуги, пов'язані з суто публічним інтересом або державними функціями, що спрямовані на задоволення приватного інтересу (Венедіктова, 2009: 55).

В.М. Сороко публічні послуги розподіляє за сферами їхнього здійснення на:

- захист: життя, власності, довкілля, інтелектуальної власності тощо;
- соціальний захист: дітей, літніх людей та з особливими потребами, безробітних;
- реєстрація, ліцензування: зміна громадського стану, стану суб'єктів і об'єктів; утворення громад, організацій; певних видів діяльності;
- повсякденна діяльність: охорона здоров'я; забезпечення комунальною, побутовою сферами; аграрні питання;
- комунікація: пошта, телекомунікації, Інтернет, транспорт, засоби масової інформації;
- духовне та культурне самовираження: відпочинок, культурно-масові заходи, фізична культура і спорт (Сороко, 2008: 18–19)

Отже, В.М. Сороко виокремлює також і інформаційні послуги, які безпосередньо відображено у Законі України «Про житлово-комунальні послуги» («Про житлово-комунальні послуги», 2017), а також розрізняє послуги державні та муніципальні. У свою чергу І.Б. Каліушко та В.П. Тимошук за ознаками суб'єкта, що надає публічні послуги, розрізняють державні (адміністративні, неадміністративні) та муніципальні/комунальні (адміністративні, неадміністративні) послуги (Адміністративна Процедура та Адміністративні Послуги, 2003: 16–17). Поділяючи

погляди І. Коліушка та Г. Писаренка, С.І. Чаусовська вказує на система поняття, пов'язаних із терміном «публічні послуги» охоплює такі: державні, муніципальні, адміністративні, комунальні, соціальні тощо (Чаусовська, 2017: 106). Водночас І.Б. Коліушко переконаний, що поняття «публічні послуги» включає і соціальні послуги (комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих ситуаціях та потребують сторонньої допомоги з метою поліпшення або відтворення їхньої життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя) (Центри Надання Адміністративних Послуг, 2011: 117).

Ми поділяємо думку І.Б. Коліушка, адже соціальні послуги мають усі ознаки публічних послуг. Водночас наголосимо, що критерієм їх поділу (на відміну від державних послуг) є не суб'єкти, що їх надають, а галузь, у якій вони здійснюються. Отже, соціальні послуги поряд із державними є публічними послугами та надаються водночас як державними та муніципальними організаціями, так і недержавними організаціями.

На думку Г.М. Писаренко, за ознаками суб'єкта, що надає публічні послуги, варто розрізняти:

- державні послуги, що надаються органами державної влади та державними підприємствами, установами та організаціями. До державних послуг також належать послуги, які надаються недержавними організаціями в порядку виконання делегованих ним повноважень. У цьому випадку на перше місце для визначення природи послуги ставиться не безпосередній

суб'єкт її надання, а суб'єкт, який несе відповідальність за надання цієї послуги, та джерело фінансування надання цього виду послуг, тобто вид бюджету;

- управлінські послуги – це послуги, що надаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в межах відповідних повноважень; зміст функціональної діяльності державного органу стосовно вироблення і реалізації державної політики з регулювання певного сектору економіки чи соціального життя;
- муніципальні послуги – послуги, що надаються органами місцевого самоврядування, комунальними підприємствами, установами та організаціями. Зауважимо, що в українському законодавстві, зокрема у Конституції України, Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» для означення діяльності самоврядних інституцій застосовується поняття «комунальні». Проте, термін «муніципальні» є більш вдалим, оскільки охоплює не лише сферу «комунальних послуг», що асоціюються з послугами водо- та теплозабезпечення, але і стосується таких аспектів діяльності органів місцевого самоврядування, як розгляд звернень громадян, управління об'єктами комунальної власності та інфраструктури тощо;
- адміністративні послуги – це та частина публічних послуг, які надаються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування і надання яких пов'язане з реалізацією владних повноважень. Прикметник «адміністративні» вказує на суб'єкта, який надає послуги (адміністрацію) та владну (адміністративну) природу діяльності

щодо надання цих послуг; дія органу чи його апарату із забезпечення інтересів і свобод фізичних та юридичних осіб відповідно до законодавчо визначених процедур реалізації своїх повноважень, що конкретизовані нормативно-правовими актами, зареєстрованими в законодавчо визначеному порядку (Писаренко, 2005: 164).

Крім того, ми вважаємо, що в час розвитку інформаційного суспільства, важливе значення відіграє інформаційна діяльність як публічні послуги, так і суб'єктів їх надання. Тому слід погодитися з думкою О.П. Світличного, який стверджує, що особливо важливого значення інформаційна діяльність набуває для органів публічної влади, забезпечуючи їх раціональність і ефективність. Інформація тут виступає як сукупність різних повідомлень, даних про відповідні предмети, явища, процеси, відносини. Ці факти, зібрані та систематизовані в придатну для використання форму, відіграють в управлінні виключно цінну роль (Світличний, 2011: 347).

Висновки і перспективи.

Отже, не зважаючи на значну увагу до дослідження феномену публічних послуг, у сучасній науці адміністративного права бракує наукових розвідок щодо єдиної класифікації публічних послуг.

Розглянуті класифікації публічних послуг дозволяють зробити висновок про те, що науковці диференціюють їх із позиції юридичної значущості держаних послуг; із позиції інтересу; за сферами їхнього здійснення; за ініціативою фізичних та юридичних осіб, і послуги, обов'язковість яких встановлена законодавством тощо. Проте най-

частіше публічні послуги поділяють за ознаками суб'єкта, що їх надає: державні послуги, управлінські послуги, муніципальні послуги, адміністративні послуги, комунальні послуги, що передбачає подальше дослідження особливостей надання публічних послуг суб'єктами публічної адміністрації.

З огляду на суспільну значущість публічних послуг, взявши за основу доктринальні підходи та нормативне визначення, надаємо авторське визначення поняття «публічні послуги», під якими слід розуміти суспільно значущу та законодавчо врегульовану діяльність уповноважених суб'єктів публічної адміністрації спрямовану на реалізацію прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Список використаних джерел

1. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. І.Б. Коліушко (відп. ред.), В.П. Тимошук (авт.-упоряд.) Київ, 2003. 496 с.
2. Венедіктова І.В. Юридична природа публічних послуг. Вісник Харківського нац. ун-ту. Серія: Право. 2009. № 841. С. 88–91.
3. Кирсанов С.А., Ошурков А.Т., Сергеенко А.М. Проблемы правового регулирования государственных и муниципальных услуг в Российской Федерации. Публичные услуги: правовое регулирование (российский и зарубежный опыт): сборник. Под. общ. ред. Н.А. Шевелевой. Москва: Волтерс Клувер, 2007. С. 104–120.
4. Писаренко Г.М. Адміністративні послуги в Україні. Актуальні проблеми держави і права. 2005. № 26. С. 160–165.
5. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09 листопада 2017 р. № 2189-VII. Відомості Верховної Ради. 2018. №1. Ст. 1.
6. Публичные услуги и право: науч.-практ.

- пособ. Под ред. Ю.А. Тихомирова. Москва: Норма, 2007. 234 с.
7. Рябенко М.В. Публічні послуги як складова поняття спеціального суб'єкта злочинів, передбачених статтями 365-2 та 368-4 Кримінального кодексу України. Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія: Право. 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 66–69.
 8. Світличний О.П. Адміністративні правовідносини у сфері земельних ресурсів України: проблеми теорії та практики правозастосування : монографія. Донецьк: Державне видавництво «Донбас», 2011. 410 с.
 9. Сороко В.М. Надання публічних послуг органами державної влади та оцінка їх якості: навч. посіб. Київ: НАДУ, 2008. 104 с.
 10. Сороковська С.В. Проблематика надання послуг органами місцевого самоврядування. С. 385–397. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_upravl_2013_1_51.
 11. Талапина Э., Тихомиров Ю. Публичные функции в экономике. Право и экономика. 2002. № 6. С. 5–10.
 12. Центри надання адміністративних послуг: створення та організація діяльності: практ. посіб. Вид. 2-ге, доп. і доопрац. І.І. Бригілевич, С.І. Ванько, В.А. Загайний, І.Б. Коліушко та ін.; за заг. ред. В.П. Тимощука. Київ: СПД Москаленко О.М., 2011. 432 с.
 13. Чаусовська С.І. Поняття публічних послуг та їх класифікація. Держава і регіони. Серія: Державне управління. 2017. № 1 (57). С. 102–108.
 14. Щекин Д.М. О коммерциализации деятельности российского государства. Публичные услуги: правовое регулирование (российский и зарубежный опыт): сборник. Под. общ. ред. Н.А. Шевелевой. Москва: Волтерс Клувер, 2007. С. 86–94.
 - Foreign experience and suggestions for Ukraine] (2003). I.B., Koliushko & V.P., Tymoshchuk. Kiev, 496.
 2. Venediktova, I.V. (2009). Yurydychna pryroda publichnykh posluh [The legal nature of public services]. Bulletin of the Kharkiv National University, 841, 88–91.
 3. Kysanov, S.A., Oshurkov, A.T. & Serheenko, A.M. (2007). Problemu pravovoho rehulyrovannya hosudarstvennykh y munitsypalnykh usluh v Rosyiskoi Federatsyy. Publichnye usluhy: pravovoe rehulyrovanye (rossyiskiy y zarubezhnyy opyt) [Problems of legal regulation of state and municipal services in the Russian Federation. Public services: legal regulation (Russian and foreign experience)]. Moskva, 104–120.
 4. Pysarenko, H.M. (2005). Administratyvni posluhy v Ukraini [The problem of providing services by local governments]. Actual problems of state and law, 26, 160–165.
 5. Pro zhytlovo-komunalni posluhy [The Housing and Communal Services] (2004): Zakon Ukrainy 24.06.2004, № 1875-IV. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 47, 514.
 6. Publichnye usluhy y pravo [Public services and law] (2007). Pod red. Yu.A., Tykhomyrova. Moskva, 234.
 7. Riabenko, M.V. (2014). Publichni posluhy yak skladova poniattia spetsialnogo sub'iektu zlochiniv, peredbachenykh statyami 365-2 ta 368-4 kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Public services as a component of the concept of a special subject of crimes provided for in Articles 365-2 and 368-4 of the Criminal Code of Ukraine]. Scientific herald of Uzhgorod National University, 27 (3), 66–69.
 8. Svitlychnyi, O.P. (2011). Administratyvni pravovidnosyny u sferi zemelnykh resursiv Ukrainy: problemy teorii ta praktyky pravozastosuvannya [Administrative legal relations in the field of land resources of Ukraine: problems of the theory and practice of law enforcement]. Donetsk, 410.
 9. Soroko, V.M. (2008). Nadannya publichnykh posluh orhanamy derzhavnoi vlady ta ot-

References

1. Administratyvna protsedura ta administratyvni posluhy. Zarubizhnyi dosvid i propozyitsii dlia Ukrainy [Administrative procedure and administrative services.
9. Soroko, V.M. (2008). Nadannya publichnykh posluh orhanamy derzhavnoi vlady ta ot-

- sinka yikh yakosti [Provision of public services by public authorities and assessing their quality]. Kiev, 104.
10. Sorokovska, S.V. (2013). Problematyka nadання posluh orhanamy mistsevoho samovriaduvann [The problem of providing services by local government bodies]. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_upravl_2013_1_51.
11. Talapyna, E. & Tykhomyrov, Yu. (2002). Publychnye funktsyy v ekonomyke [Public functions in the economy]. Law and Economics, 6, 5–10.
12. Bryhilevych, I.I., Vanko, S.I., Zahainyi, V.A., Koliushko, I.B. et al. (2011). Tsentry nadання administratyvnykh posluh: stvorennia ta orhanizatsiia diialnosti [Centers for the provision of administrative services: creation and organization of activities]. Za zah. red. V.P., Tymoshchuka. Kyiv, 432.
13. Chausovska, S.I. (2017). Poniattia publychnykh posluh ta yikh klasyfikatsiia [The concept of public services and their classification]. State and regions, 1 (57), 102–108.
14. Shchekyn, D.M. (2007). O kommertsyalizatsyy deiatelnosti rossyiskoho gosudarstva. Publychnue usluhy: pravovoe rehulyrovanye (rossyiskyy y zarubezhnui opyt) [On the commercialization of the activities of the Russian state. Public services: legal regulation (Russian and foreign experience)]. Moskva, 86–94.
-

M.M. Vasiuk (2019). Public services: legal types and classifications. Law. Human. Environment, 10(3): 117-123. <https://doi.org/10.31548/law2019.03.015>

Summary. In article it is analyzed the theoretical approaches to the disclosure of the content of the concept of «public services». The features and classifications of public services (state, administrative, municipal, social, managerial, informational) were considered, which made it possible to conclude that they differ from the position of legal significance of services, sphere and subjects of their provision. According to the results of the research, the authors have defined the concept of «public services» and defined the prospects for further research.

Keywords: public services, signs, concept, classification, procedures, subjects of public administration

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КРИТИЧНИХ ОБ'ЄКТІВ ІНФРАСТРУКТУРИ СТРАТЕГІЧНОГО ЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Н. О. КІДАЛОВА, асистент

кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства,
Національний університету біоресурсів і природокористування України
E-mail: yurdinasty@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблематики нормативної неврегульованості критичних об'єктів стратегічного значення для країни. Особлива увага приділена спорідненості змістовного характеру різних за назвою категоріальності об'єктів.

У статтейному дослідженні встановлено, що в країні створено потужний «кількісно-паперовий» потенціал нормативної бази без якісного регулювання і за відсутності систематизованої однакової термінологічної прив'язки понятійного фактору.

Також визначено, що уразливість об'єктів відіграє головну роль у процесі аналізу загроз і доречним є обмін інформацією про можливі загрози й наслідки їх реалізації. І тому усвідомлюється необхідність створення системи інформаційної мережі попередження за аналогом створення Європейською Комісією – CIWIN. Основним завданням мережі повинно бути створення способів для координації дій та інформаційного обміну щодо критичної інфраструктури та/або об'єктів стратегічного значення (відсутність понятійного характеру категоріальності об'єктів).

За загальним висновком в результаті дослідження вочевидь, стикаємось з безліччю непотрібних «паперів» без фактичної їх реалізації, з додатковими фінансовими витратами, завантаженням зайвою роботою виконавців, замість належного удосконалення вже створеного законодавства для реалістичного виконання законів.

Ключові слова: критичні об'єкти інфраструктури, об'єкти що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, Концепція створення державної системи захисту критичної інфраструктури

Актуальність.

Останнім часом все частіше спостерігаються збройні конфлікти, катастрофи техногенного та природного характеру, тяжкі злочини та інші надзвичайні події. І це все нас не

торкається коли це не стосується нас особисто або близьких нам людей. Вплив цих негативних наслідків які можуть настати в разі не якісного регулювання і за відсутності систематизованої однакової термінологічної прив'язки понятійного фактору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням правових проблем захисту критичної інфраструктури в Україні займається Д.С. Бірюков.

Мета статті полягає у дослідженні проблематики нормативної не врегульованості критичних об'єктів стратегічного значення для країни, особлива увага приділена спорідненості змістовного характеру різних за назвою категоріальності об'єктів.

Результати.

В Україні на сьогодні існує нормативна база, в якій міститься інформація щодо дії об'єктів що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, зокрема: постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 999 «Про визначення критеріїв віднесення об'єктів державної власності до таких, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави»; наказ Мінекономрозвитку від 3 грудня 2010 р. № 1546 «Про затвердження Порядку подання та розгляду пропозицій щодо формування переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави»; Перелік об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2015 р. № 83, Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»; Закон України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації»; Закон України «Про управління об'єктами державної власності», тощо.

У той же час Уряд схвалив Концепцію створення державної системи захисту критичної інфраструктури, що затверджена розпорядженням Кабміну від 6 грудня 2017 р. № 1009-р. Метою Концепції є визначення основних напрямів, механізмів і строків комплексного правового врегулювання питання захисту критичної інфраструктури та створення системи державного управління в цій сфері («Концепція створення державної системи захисту...», 2017). Реалізація Концепції розрахована на десятирічний строк (з 2017 р. до 2027 р.) та передбачає короткострокові, середньострокові, довгострокові завдання. Так, передбачено категоризацію об'єктів інфраструктури, що відносяться до державної системи захисту критичної інфраструктури.

Крім того, Мінекономрозвитку на виконання зазначеної вище Концепції спільно із зацікавленими центральними органами виконавчої влади, іншими держорганами і установами, розроблено проект Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист». Законопроект повинен визначити держоргани, відповідальні за забезпечення здійснення заходів відносно пріоритетних секторів критичної інфраструктури, у тому числі паливно-енергетичного комплексу, транспорту, мережі життєзабезпечення, телекомунікації і зв'язку, хімічної промисловості, харчової промисловості та агропромислового комплексу, фінансово-банківського сектору (Проект Закону України «Про критичну інфраструктуру...»).

Понятійний зміст стратегічних об'єктів на законодавчому рівні не розкрито, однак створюється новий термін критична інфраструктура, який фактично розкриває понятійний зміст

стратегічних об'єктів. Так, критична інфраструктура це сукупність об'єктів, які є стратегічно важливими для економіки і безпеки держави, суспільства, населення та порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам України. Підприємства та установи (незалежно від форми власності) таких промислових галузей, як енергетика, хімічна промисловість, транспорт, банки та фінанси, інформаційні технології та телекомунікації (електронні комунікації), продовольство, охорона здоров'я, комунальне господарство є стратегічно важливими для функціонування економіки і безпеки держави, суспільства та населення, виведення з ладу або руйнування яких може мати вплив на національну безпеку і оборону, природне середовище, призвести до значних матеріальних та фінансових збитків, людських жертв («Порядок формування переліку...», 2016).

Із середини 90-х рр. XX ст. поняття «критична інфраструктура» було введено в нормативно-правові документи і практику міжнародного спілкування на дипломатичному рівні, в науковому й діловому колах. Його значення у кожній із країн дещо відрізняється, проте ці відмінності не є суттєвими. Зокрема, згідно з чинним законодавчим актом Сполучених Штатів під критичною інфраструктурою розуміються «системи та об'єкти, фізичні чи віртуальні, настільки життєво важливі для держави, що недієздатність або знищення таких систем або об'єктів підриває національну безпеку, економіку, здоров'я або безпеку населення, або має своїм результатом будь-яку комбінацію з перерахованого вище» («Uniting and strengthening America...», 2001).

Європейський Союз визначає критичну інфраструктуру як системи, які мають важливе значення для підтримки життєво важливих соціальних функцій. Пошкодження критичної інфраструктури, її руйнування або порушення в результаті стихійних лих, тероризму, злочинної діяльності або зловмисного поведінки, може істотно негативно вплинути на безпеку ЄС і добробут громадян («European Programme...»; «European Council Directive...»).

Д.С. Бірюков зазначає, що було б неправильно стверджувати, що в Україні не приділяється увага захисту важливих об'єктів, систем і ресурсів, які зазвичай належать до критичної інфраструктури. Навпаки, в Україні діє низка законодавчих актів, що визначають особливості забезпечення захисту вказаної інфраструктури. Проте в державі досі відсутній загальний механізм управління захистом і безпекою названих об'єктів, спостерігаються непоодинокі випадки дублювання функцій і ресурсів, відсутність спільних підходів та узгодженості дій стосовно проблем національного масштабу. До того ж загрози таким об'єктам розглядаються в суто відомчому розрізі. Усе це підтверджує необхідність упровадження низки суттєвих заходів на державному, регіональному й галузевому рівнях із правового й організаційно-методичного забезпечення, координації та консолідованого забезпечення ресурсами систем безпеки, спільного використання засобів безпеки, що знаходяться в підпорядкуванні окремих відомств (Бірюков & Кондратов, 2012).

За умов наявності різнотермінових розумінь однієї сфери регулювання, неможливо злагоджено побудувати публічний контроль за об'єктами від роботи яких залежить безпека, економіка держави і соціальний розвиток суспільства.

За цих умов неможливо уникнути, з одного боку, дублювання функцій і розпорошення ресурсів, а з іншого – прогалин у розподілі відповідальності за захист об’єктів і систем, критично важливих для існування держави, захисту національних інтересів, забезпечення безпеки населення й довкілля. Це також спричиняє слабкість і недостатність існуючих механізмів координації зусиль міністерств і відомств щодо забезпечення захисту об’єктів, які у світі зазвичай відносять до критичної інфраструктури. У законодавстві України є низка окремих термінів, переліків об’єктів, що визначають особливо важливий статус об’єктів і систем з погляду захисту національних інтересів, стабільного функціонування держави в цілому. Усі вони за характеристиками категорії об’єктів «критичної інфраструктури» тією чи іншою мірою відповідають світовому досвіду. До цієї категорії, очевидно, варто віднести:

- підприємства, що мають стратегічне значення для економіки й безпеки держави («Про затвердження переліку підприємств...», 2004);
- об’єкти, що підлягають обов’язковій охороні підрозділами Державної служби охорони за договорами («Про заходи щодо вдосконалення...», 1993);
- об’єкти, включені до державних реєстрів потенційно небезпечних об’єктів («Про затвердження Положення...», 2002) та об’єктів підвищеної безпеки («Про об’єкти підвищеної безпеки», 2001) (у т.ч. внесені до Переліку особливо небезпечних підприємств, припинення діяльності яких потребує проведення спеціальних заходів щодо запобігання заподіяння шкоди життю та здоров’ю громадян, майну, спорудам, навколишньому

середовищу («Перелік особливо небезпечних підприємств...»);

- важливі державні об’єкти («Про затвердження єдиної державної системи...», 2007);
- об’єкти, що підлягають охороні та обороні в умовах надзвичайних ситуацій і в особливий період («Щодо затвердження переліку об’єктів...», 1999);
- нерухомі об’єкти культурної спадщини;
- особливо важливі об’єкти електроенергетики («Про електроенергетику», 1997);
- особливо важливі об’єкти нафтогазової галузі («Про затвердження переліку особливо...», 2009).

Постановою Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 1734 було затверджено перелік підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. До нього увійшли великі промислові об’єкти, комбінати, заводи, науково-дослідні установи, науково-виробничі об’єднання, конструкторські бюро тощо. Цей перелік систематично оновлюється міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади та подається щороку до Мінекономрозвитку України для зведення пропозицій з обґрунтуваннями за кожним об’єктом задля прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про внесення змін до зазначеного переліку. Основною метою вказаної Постанови є, напевно, обмеження щодо приватизації таких підприємств і установ. У ній, зокрема, зазначається, що Фонду державного майна у планах розміщення акцій підприємств, які не увійшли до даного переліку підприємств, не передбачати залишення акцій у державній власності, крім випадків, визначених законодавством (Бірюков & Кондратов, 2012).

Таким чином, важливість об'єкта визначається органом управління якому певне підприємство (об'єкт) підпорядковується.

Висновки і перспективи.

Для здобуття країною розвиненої фінансової, промислової, просвітницької та інших сфер, необхідно мати потужний потенціал енергетичних і транспортно-магістральних мереж, нафто- й газопроводів, морських портів, водо- й теплопостачання, утилізації відходів, високотехнологічні підприємства і підприємства військової інфраструктури.

Рекомендованим є необхідність запровадження державою якісного механізму управління будь-то критичними об'єктами інфраструктури чи об'єктами стратегічного значення і не за рахунок безлічі новостворених безсистемних нормативних документів які одні між одним хоч опосередковано і несуть смислове навантаження, однак не розкривають сутність вирішення нагальних проблем і тому не забезпечують захист об'єктів від загроз техногенного, природного, політичного і соціального характеру.

intercept and obstruct terrorism: USA PATRIOT ACT. 2001. URL: <http://frwebgate.access.gpo.gov>.

4. Бірюков Д.С., Кондратов С.І. Захист критичної інфраструктури: проблеми та перспективи впровадження в Україні. Київ: НІСД, 2012. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Sots_zahust-86178.pdf
5. Концепція створення державної системи захисту критичної інфраструктури: розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 1009-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-2017-%D1%80>
6. Перелік особливо небезпечних підприємств, припинення діяльності яких потребує проведення спеціальних заходів щодо запобігання заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, майну, спорудам, навколишньому природному середовищу. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=765-2000-%EF>
7. Порядок формування переліку інформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави: постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 563. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-2016-%D0%BF>
8. Про електроенергетику: Закон України від 16 жовтня 1997 р. № 575/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>; Про затвердження переліку особливо важливих об'єктів електроенергетики, які підлягають охороні відомчою воєнізованою охороною у взаємодії зі спеціалізованими підрозділами інших центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1170. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1170-2003-%D0%BF>
9. Про затвердження єдиної державної системи запобігання, реагування та припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2007 р. № 1051 (для службового ко-

Список використаних джерел

1. European Council Directive 2008/114/EC of 8 December 2008 on the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:345:0075:0082:EN:PDF>
2. European Programme for Critical Infrastructure Protection (EPCIP). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:I33260>.
3. Uniting and strengthening America by providing appropriate tools required to

- пистування). URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1136.1049.0>
10. Про затвердження переліку особливо важливих об'єктів нафтогазової галузі: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 травня 2009 р. № 578-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/578-2009-%D1%80>
11. Про затвердження переліку підприємств, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави: постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 1734. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1734-2004-%D0%BF>
12. Про затвердження Положення про Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів: постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1288. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1288-2002-%D0%BF>
13. Про заходи щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності (зі змінами): постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1993 р. № 615. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
14. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2245-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>.
15. Проект Закону України «Про критичну інфраструктуру та її захист». URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial>.
16. Щодо затвердження переліку об'єктів, які підлягають охороні і обороні в умовах надзвичайних ситуацій і в особливий період: постанова Кабінету Міністрів України від 24 квітня 1999 р. № 675-019.
- infrastructures and the assessment of the need to improve their protection. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:345:0075:0082:EN:PD>
2. European Programme for Critical Infrastructure Protection (EPCIP). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT>
3. Uniting and strengthening America by providing appropriate tools required to intercept and obstruct terrorism: USA PATRIOT ACT. 2001. Available at: <http://frwebgate.access.gpo.gov>
4. Biriukov, D.S. & Kondratov, S.I. (2012). Zakhyst krytychnoi infrastruktury: problemy ta perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini [Critical Infrastructure Protection: Problems and Prospects for Implementation in Ukraine]. Available at: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Sots_zahust-86178.pdf
5. Kontseptsiiia stvorennia derzhavnoi systemy zakhystu krytychnoi infrastruktury [Concept of creation of the state system of protection of critical infrastructure] (2017): rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy 06.12.2017 № 1009-r. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-2017-%D1%80>
6. Perelik osoblyvo nebezpechnykh pidpryemstv, prypynennia diialnosti yakykh potrebuie provedennia spetsialnykh zakhodiv shchodo zapobihannia zapodianniu shkody zhyttiu ta zdoroviu hromadian, mainu, sporudam, navkolyshnomu pryrodnomu seredovysshchu [The list of particularly dangerous enterprises, whose termination of activities requires special measures to prevent the damage to life and health of citizens, property, buildings, the environment]. Available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=765-2000-%EF>.
7. Poriadok formuvannia pereliku informatsiino-telekomunikatsiinykh system ob'ektiv krytychnoi infrastruktury derzhavy [The

References

1. European Council Directive 2008/114/EC of 8 December 2008 on the identification and designation of European critical
7. Poriadok formuvannia pereliku informatsiino-telekomunikatsiinykh system ob'ektiv krytychnoi infrastruktury derzhavy [The

- order of formation of the list of information and telecommunication systems of critical infrastructure objects of the state]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 23.08.2016 № 563. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-2016-%D0%BF>
8. Pro elektroenerhetyku [About electric power] (1997): zakon Ukrainy 16.10.1997 № 575/97-VR. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>; Pro zatverdzhennia pereliku osoblyvo vazhlyvykh obektiv elektroenerhetyky, yaki pidliahaiut okhoroni vidomchoiu voienizovanoi okhoronoiu u vzaiemodii zi spetsializovanyimi pidrozdilamy inshykh tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady [On approving the list of especially important objects of the electric power industry, which are subject to protection by departmental paramilitary protection in cooperation with specialized units of other central executive authorities] (2003): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 28.07.2003 № 1170. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1170-2003-%D0%BF>.
 9. Pro zatverdzhennia yedynoi derzhavnoi systemy zapobihannia, reahuvannia ta pry-pynennia terorystychnykh aktiv ta minimi-zatsii yikh naslidkiv [On Approval of the Unified State System for Prevention, Response and Termination of Terrorist Acts and Minimizing their Consequences] (2007): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 15.08.2007 № 1051 (dlia sluzhbovoho ko-rystuvannia). Available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1136.1049.0>.
 10. Pro zatverdzhennia pereliku osoblyvo vazhlyvykh obektiv naftohazovoi haluzi [On approving the list of especially important objects of the oil and gas industry] (2009): rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy 27.05.2009 № 578-r. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/578-2009-%D1%80>.
 11. Pro zatverdzhennia pereliku pidprijemstv, yaki maiut stratehichne znachennia dlia ekonomiky ta bezpeky derzhavy [On approving the list of enterprises that are of strategic importance to the economy and security of the state] (2004): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 23.12.2004 № 1734. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1734-2004-%D0%BF>
 12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnyi reiestr potentsiino nebezpechnykh obektiv [On Approval of the Regulation on the State Register of Potentially Hazardous Objects] (2002): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 29.08.2002 № 1288. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1288-2002-%D0%BF>.
 13. Pro zakhody shchodo vdoskonalennia okhorony obektiv derzhavnoi ta inshykh form vlasnosti (zi zminamy) [On measures to improve the protection of objects of state and other forms of ownership (as amended)] (1993): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 10.08.1993 № 615. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
 14. Pro obiekty pidvyshchenoi nebezpeky [About high-risk objects] (2001): zakon Ukrainy 18.01.2001 № 2245-III. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>.
 15. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro krytychnu infrastrukturu ta yii zakhyst» [Draft Law of Ukraine «On Critical Infrastructure and its Protection»]. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial>.
 16. Shchodo zatverdzhennia pereliku obektiv, yaki pidliahaiut okhoroni i oboroni v umovakh nadzvychainykh sytuatsii i v osoblyvyi period [Concerning the approval of the list of objects that are subject to protection and defense in the event of emergencies and in a special period] (1999): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 24.04.1999 № 675-019.

N.O. Kidalova (2019). Legal problems of protection of critical objects of infrastructure of strategic value in Ukraine. *Law. Human. Environment*, 10(3): 105-112.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.016>

Summary. The article is devoted to the study of problems of normative irregularity of critical objects of strategic importance for the country. Particular attention is paid to the affinity of the content of the various by the category of categorical objects.

In the article, it was established that the country has created a powerful «quantitative and paper» potential of the normative base without qualitative regulation and in the absence of a systematic uniform terminological binding of the conceptual factor.

It is also determined that the vulnerability of objects plays a major role in the process of threat analysis and it is appropriate to exchange information about possible threats and the consequences of their implementation. That is why it is realized the need to create an information network warning network by analogy with the creation of the European Commission – CIWIN. The main task of the network should be to create ways to coordinate actions and information exchange on critical infrastructure and/or objects of strategic importance (lack of conceptual nature of categorical objects).

As a general conclusion, as a result of the study, it is obvious that we face a multitude of useless «papers» without their actual implementation, with additional financial costs, the loading of superfluous work by the executors, instead of proper improvement of the already established legislation for the realistic implementation of the laws.

Keywords: critical infrastructure objects, objects of strategic importance to the economy and state security, the concept of the creation of a state system for the protection of critical infrastructure

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 343.148

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.017>

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Г. В. МУЛЯР, кандидат історичних наук, доцент
кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Академія праці, соціальних відносин і туризму
E-mail: Vox0007@meta.ua

О. С. ХОВПУН, кандидат юридичних наук, завідувач
кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Академія праці, соціальних відносин і туризму
E-mail: Khovpun3322@gmail.com

Анотація. У науковій статті розглядається питання збирання, використання та застосування доказів під час доказування злочинів, які вчиняються через мережу Інтернет (кіберзлочинів). Особлива увага приділяється проведенню всебічного, повного, об'єктивного та швидкого досудового розслідування по кримінальним провадженням щодо вчинення кіберзлочинів, збір та закріплення усіх необхідних доказів, збереження юридичних властивостей доказів та в подальшому встановлення наявності або відсутності вини особи. Розглядається поетапно процес доказування (збирання, перевірка та оцінка доказів) кіберзлочинів та можливі труднощі, з якими може зіштовхнутись слідчий/прокурор, під час розслідування. Встановлюються необхідність проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, проведення експертиз, залучення експертів та спеціалістів до консультацій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження та налагодження міжнародного співробітництва з метою притягнення винних до кримінальної відповідальності за кіберзлочини. Особлива увага надається особам, які вчиняють кіберзлочини, оскільки останні мають досить високий інтелектуальний рівень та володіють знаннями та навичками у користуванні комп'ютерними технологіями та програмами.

Ключові слова: докази, процес доказування, кіберзлочини, кіберзлочинність, розслідування, кримінальне провадження

Актуальність.

Боротьба з кіберзлочинами займає важливе місце серед інших злочинів, оскільки кіберзлочини носять більш латентний характер та постійно вдосконалюють механізм їх вчинення. У зв'язку із розвитком комп'ютерних систем та технологій, злочини у вказаній сфері розвиваються досить швидко, а процес доказування становить окремий механізм, який необхідно постійно вдосконалювати та вносити корективи, відповідно до змін та доповнень законодавства. Сфера кіберзлочинності посягає в певній мірі на права та свободи людини у інформаційному просторі, а інформація та комп'ютерна техніка можуть виступати предметом злочинних посягань.

Процес доказування складається із стадій, які нерозривно пов'язані та являє собою збирання доказів, їх оцінку та вірне закріплення, являючись при цьому важливим етапом при розслідуванні кримінальних проваджень у сфері кіберзлочинності. Докази кіберзлочинів досить важко отримати, оскільки інформаційний простір є масштабним полем для діяльності осіб, які посягають на кібер-свободу громадян.

Під час розслідування кіберзлочинів актуальним залишається питання проведення всебічного та швидкого досудового розслідування по вказаних кримінальних провадженнях, збір та закріплення усіх необхідних доказів, збереження юридичних властивостей доказів та в подальшому встановлення наявності або відсутності вини особи. Високу увагу під час проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні займають особливості доказування кіберзлочинів, встановлення механізму доказування та визначення джерел доказів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Основою даної статті стали праці таких українських науковців як: Р.С. Белкіна, Т.В. Варфаломєєвої, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнка, І.Л. Петрухіна, О.Р. Ратінова, В.М. Тертишника, Л.Д. Удалової, В.Ю. Шепітька, а також інших науковців, які зробили вагомий внесок у дослідження проблематики розслідування кіберзлочинів, проведенні досудового розслідування з метою притягнення винних осіб до відповідальності за вказаний різновид злочинів. Незважаючи на це, вищевказане питання залишається актуальним та необхідним для дослідження. Саме тому окремі аспекти потребують більш детального вивчення.

Метою статті є дослідження питання особливостей доказування кіберзлочинів за допомогою використання належним чином зібраних доказів. Розглядаються особливості механізму процесу доказування та доведення або спростування вини особи. Важливим завданням є встановлення необхідності у швидкому реагуванні на вчинення кіберзлочинів, володіння особи, яка проводить досудове розслідування, знаннями та навичками у зазначеній сфері незаконної діяльності особи. Особливу увагу необхідно приділити способам збирання доказів при розслідуванні кіберзлочинів та вірного визначення особи, яка вчинила злочин.

Результати.

Конвенцією про кіберзлочинність (прийняту Радою Європи у 2001 р.) надано визначення терміну «кіберзлочинність» та отримано уявлення про це явище як злочинність у кіберпросторі. Конвенція Ради Європи поділяє

кіберзлочини на наступні групи: 1) злочини проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (незаконний доступ, незаконне перехоплення, втручання в дані, втручання в систему); 2) злочини, пов'язані з використанням комп'ютера як засобу скоєння злочинів, а саме – для маніпуляції з інформацією (комп'ютерне шахрайство та комп'ютерне підроблення); 3) злочини, пов'язані з контентом (змістом даних); 4) злочини, пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав; 5) акти расизму та ксенофобії, вчинені за допомогою комп'ютерних мереж («Конвенцією про кіберзлочинність», 2005).

Кабінет Міністрів України запропонував розмежувати підслідність кіберзлочинів, вчинених у сфері використання комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж, мереж електрозв'язку, державних інформаційних ресурсів і об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, істотно підвищивши при цьому відповідальність за втручання в їх роботу. Законопроектом передбачається збільшення санкцій за кіберзлочини (несанкціоноване втручання в роботу об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, створення, розповсюдження та збут шкідливих програм, несанкціонований збут або розповсюдження створеної та захищеної відповідно до чинного законодавства інформації з обмеженим доступом, яка обробляється на об'єктах критичної інформаційної інфраструктури) («Кабмін пропонує...»).

Важливим документом у сфері протидії кіберзлочинам визначається Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 р. (далі – Стратегія), яка в тому числі містить позицію щодо виявлення кіберзлочинів та притягнення винних

до кримінальної відповідальності за вказаний різновид злочинів. Основною метою Стратегії є створення безпечного середовища для існування та розвитку вільного суспільства через формування та реалізацію державної політики у сфері внутрішніх справ, зміцнення довіри до органів системи МВС з боку суспільства, продовження розвитку України як безпечної європейської держави, в основі якої лежать інтереси її громадян та висока ефективність усіх складових системи МВС. Реалізація скрадатиметься з послідовних кроків на основі оптимальних рішень, які враховують позитивний досвід і кращі практики провідних країн світу.

До 2020 р. Стратегією визначено основні пріоритети діяльності: безпечне середовище, протидія злочинності, дотримання та забезпечення прав людини органами системи МВС, ефективне інтегроване управління кордонами і збалансована міграційна політика, якість і доступність послуг, ефективне врядування, прозорість і підзвітність, розвиток кадрового потенціалу та соціальний захист працівників. Зазначимо, що протидія кіберзлочинам має зовсім індивідуальну позицію щодо їх попередження та припинення («Стратегія розвитку системи...»).

Одним із способів вчинення протиправних діянь є глобальна мережа Інтернет, за допомогою якої вчиняються не один злочин, передбачений Кримінальним кодексом України (далі – КК України). У КК України Розділ XVI «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж» присвячений питанню кіберзлочинів, фактично притягненню до відповідальності осіб, які вчинили даний різновид кримінальних правопорушень (злочинів) («Кримінальний кодекс України...», 2016).

Розслідування кіберзлочинів розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про факт виявлення такого порушення та закінчується складанням обвинувального акту відносно винної особи та направлення до суду, або відповідно закриття кримінального провадження. Під час проведення досудового розслідування слідчий/прокурор застосовують усі необхідні заходи щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за кіберзлочини шляхом проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, експертиз, міжнародного співробітництва тощо.

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому Кримінально-процесуальному кодексі України, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ст. 84 ч. 1). Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ст. 91 ч. 2) («Кримінальний процесуальний кодекс України...», 2018).

Метою доказування у кримінальному провадженні є отримання достовірних знань щодо події кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого. Доказування має кримінальне-правову та кримінальне-процесуальне значення. Кримінальне-правове значення доказування полягає в тому, що: завдяки доказуванню встановлюється, чи мало місце кримінальне правопорушення та якою є його кваліфікація; доказування гарантує реалізацію кримінальної відповідальності. Кримінально-процесуальне значення доказування полягає в тому, що: пра-

вильне його здійснення дає змогу забезпечити реалізацію прав та законних інтересів усіх учасників кримінального процесу; усі питання, що виникають під час кримінального провадження, можна вирішити лише на підставі достовірно встановлених під час доказування обставин; участь заінтересованих суб'єктів у доказуванні є гарантією реалізації засад кримінального процесу (змагальності, забезпечення права на захист); докази є підставою для прийняття всіх процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Процес доказування – це шлях відтворення реальної картини події кримінального правопорушення, з'ясування її сутності та вироблення на підставі цього відповідних процесуальних рішень. Цей процес формує комплекс процесуальних дій і відносин, які можна згрупувати в окремі відносно самостійні елементи, які є єдиними для всіх кримінальних проваджень («Теорія судових доказів...», 2018: 43).

Особливу увагу під час проведення розслідування кіберзлочинів приділяють збиранню доказів. Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом: проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок; здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження; проведення інших дій, передбачених КПК України.

Першочерговим завданням слідчого на початковому етапі розслідування кіберзлочинів є аналіз інформаційного середовища вчинення злочину: визначення типу електронно-обчислюваль-

ної машини (носія), де зберігалася або оброблялася комп'ютерна інформація, до якої здійснено неправомірний доступ (Web-сервер, персональний комп'ютер, мобільний телефон, електронна кредитна карта), що визначить напрямок всього подальшого розслідування; встановлення типу операційної системи комп'ютера (сервера), до якого здійснено неправомірний доступ (Unix, Linux, Netware, Windows), а також використаного для вчинення злочину програмного забезпечення, що значною мірою допоможе звужити коло можливих підозрюваних; визначення апаратного та програмного забезпечення, яке піддалося впливу під час неправомірного доступу, а також інформації про засоби і знаряддя вчинення такого доступу, що дозволить скласти об'єктивну картину слідів злочину (Бурбело, 2013: 179).

Кіберзлочини вчиняються підготовленими особами, які мають високий інтелектуальний рівень та відмінні знання у сфері використання комп'ютерних технологій. Важливо для розслідування таких злочинів залучати експертів та спеціалістів у вказаній галузі, які зможуть провести експертизу. Висновком експерта можна вважати докладний опис проведеного дослідження та зробленого висновку уповноваженим суб'єктом. Такою особою є експерт, який володіє спеціальними знаннями у галузі, відповідно до якої призначається експертиза. Експертиза є різновидом доказів, а тому займає особливе місце в процесі доказування кіберзлочинів.

Розслідування кіберзлочинів встановлює необхідність проведення гласних та негласних слідчих (розшукових) дій з метою отримання доказів з різноманітних джерел. Допит заявника, потерпілої особи (у разі наявності) та свідків становить необхідний процес отримання доказів через показання.

Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження («Заходи забезпечення...», 2018: 98).

Необхідною дією при розслідуванні кіберзлочинів можна вважати проведення тимчасового доступу до речей та документів як заходу забезпечення кримінального провадження (у разі необхідності вилучення документів). Під тимчасовим доступом до речей і документів розуміється надання особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості стороні кримінального провадження ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (провести виїмку). Проведення вказаного заходу забезпечує отримання речей або документів, які можна використати в якості доказів, встановивши їх причетність до кіберзлочину.

Потрібно зазначити про можливість проведення таких дій як огляд приміщення, житла тощо або його обшук. Зазначені слідчі (розшукові) дії проводяться з метою відшукування знарядь та засобів вчинення кіберзлочину (комп'ютерної техніки) або особи, яка вчинила злочин. Тільки проведення усіх заходів в сукупності допоможе особі, яка проводить досудове розслідування притягти винних до кримінальної відповідальності за кіберзлочини, відшкодувати шкоду, заподіяну злочинном.

Висновки і перспективи.

Кіберзлочини займають особливе становище у системі інших злочинів та набувають суспільного резонансу у

зв'язку із швидким розвитком комп'ютерних технологій та мережі Інтернет. Конвенція Ради Європи поділяє кіберзлочини на наступні групи: 1) злочини проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (незаконний доступ, незаконне перехоплення, втручання в дані, втручання в систему); 2) злочини, пов'язані з використанням комп'ютера як засобу скоєння злочинів, а саме – для маніпуляції з інформацією (комп'ютерне шахрайство та комп'ютерне підроблення); 3) злочини, пов'язані з контентом (змістом даних); 4) злочини, пов'язані з порушенням авторського права і суміжних прав; 5) акти расизму та ксенофобії, вчинені за допомогою комп'ютерних мереж.

Процес доказування становить собою шлях відтворення реальної картини події кримінального правопорушення, з'ясування її сутності та вироблення на підставі цього відповідних процесуальних рішень. Саме налагодження механізму розслідування кіберзлочинів необхідно для вчинення їх активної протидії. Доказування на етапі збирання доказів здійснюється шляхом: проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок; здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження; проведення інших дій, передбачених КПК України.

Можемо зазначити, що кіберзлочини носять латентний характер, а тому їх виявлення та розслідування становить

цілу програму поетапно здійснених заходів, передбачених кримінально-процесуальним законодавством. З однієї сторони є особа, яка володіє знаннями та навичками у сфері ІТ-технологій, а з іншого боку – уповноважена службова особа (слідчий, прокурор), які можуть і не знати тонкощі розслідування таких злочинів. Важливим є залучення експертів та спеціалістів на стадії досудового розслідування з метою отримання консультацій, а в подальшому проведення експертиз та складання висновків.

Список використаних джерел

1. Бурбело Б.А. Криміналістичні основи протидії кіберзлочинності. Актуальні питання розслідування кіберзлочинів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 10 грудня 2013 р.). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2013. С. 179–182.
2. Заходи забезпечення кримінального провадження. Зразки та бланки процесуальних документів: практичний посібник-коментар. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 160 с.
3. Кабмін пропонує посилити відповідальність за кіберзлочини у сфері критичної інформаційної інфраструктури. URL: <https://ua.interfax.com.ua>.
4. Конвенція про кіберзлочинність: Закон України від 07 вересня 2005 р. 2824-IV (ратифікація). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
5. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповненнями на 18 лютого 2016 р.: офіц. текст. Київ: Алерта, 2016. 202 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 6 липня 2018 р. Харків: Право, 2018. 366 с.
7. Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 р. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/strategy-2020>.

8. Теорія судових доказів в питаннях та відповідях: навчальний посібник. Л.Д. Удалова, Д.П. Письменний, Ю.І. Азаров та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2018. 104 с.
4. Konventsia pro kiberzlochynnist [Convention on Cybercrime] (2005): Zakon Ukrainy 07.09.2005 2824-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: chynne zakonodavstvo iz zminamy ta dopovnenniamy na 18.02.2016 [The Criminal Code of Ukraine: current legislation with amendments and supplements. on February 18, 2016] (2016). Kyiv: Alerta, 202.
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Procedural Code of Ukraine] (2018): stanom na 06.07.2018. Kharkiv: Pravo, 366.
7. Stratehiia rozvytku systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy do 2020 [Strategy of development of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine up to 2020]. Available at: <https://cyberpolice.gov.ua/strategy-2020>.
8. Teoriia sudovykh dokaziv v pytanniakh ta vidpovidakh [Theory of evidence in questions and answers] (2018). L.D., Udalova, D.P., Pysmennyi, Yu.I., Azarov ta in. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury», 104.

References

1. Burbelo, B.A. (2013). Kryminalistychni osnovy protydii kiberzlochynnosti. Aktualni pytannia rozsliduvannia kiberzlochyniv [Forensic Foundations for Countering Cybercrime. Current Issues in the Investigation of Cybercrime]. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav, 179–182.
2. Zakhody zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia. Zrazky ta blanky protsesualnykh dokumentiv [Measures to ensure criminal proceedings. Samples and forms of procedural documents] (2018). Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury», 160.
3. Kabmin proponuie posylyty vidpovidalnist za kiberzlochyny u sferi krytychnoi informatsiinoi infrastruktury [The Cabinet of Ministers proposes to strengthen responsibility for cybercrime in the field of critical information infrastructure]. Available at: <https://ua.interfax.com.ua>.

G.V. Muliar & O.S. Khovpun (2019). Features of evidence of cybercrime. Law.

Human. Environment, 10(3): 132-138. <https://doi.org/10.31548/law2019.03.017>

Summary. The article deals with the issue of collecting, using and using evidence in proving crimes committed through the Internet (cybercrime). Particular attention is paid to carrying out a comprehensive, complete, objective and prompt pre-trial investigation into criminal proceedings for committing cybercrime, collecting and securing all necessary evidence, preserving the legal properties of evidence, and subsequently establishing the presence or absence of a person's fault. The stage of the process of proof (collection, verification and evaluation of evidence) of cybercrime and the possible difficulties that the investigator / prosecutor may face during the investigation is considered in stages. Establishing the necessity of carrying out investigative (search) actions and secret investigative (search) actions, carrying out of expert assessments, involving experts and specialists for consultations, application of measures for ensuring criminal proceedings and establishing international cooperation aimed at bringing the perpetrators to criminal responsibility for cybercrime. Particular attention is given to persons who commit cybercrime, since the latter have a rather high intellectual level and possess knowledge and skills in the use of computer technologies and programs.

Keywords: evidence, proofing process, cybercrime, cybercrime, investigation, criminal proceedings

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИННІ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ОРГАНІВ АБО ТКАНИН ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Л. В. ГБУР, асистент

кафедри адміністративного та фінансового права
(науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент О. С. Яра),
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: liusiagbur@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена дослідженню складу злочину, передбаченого ст. 143 Кримінального кодексу України, а також розкрито проблематику пов'язану із законодавством щодо трансплантології в Україні. Детально проаналізовано наукові публікації вітчизняних вчених і вже на власних висновках, в статті запропоновані шляхи вирішення проблем цієї сфери.

Ключові слова: трансплантація, незаконна трансплантація, порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, кримінальна відповідальність

Актуальність.

Сьогодні актуальною проблемою є недоліки в законодавстві, які пов'язані з регулюванням правових наслідків у медицині такого наукового напрямку як трансплантологія. З початку свого формування як науки трансплантологія поставила низку питань біологічного та правового характеру. Це пов'язано з тим, що нові можливості призвели не тільки до покращення надання медичної допомоги, а й до нових способів вчинення злочинів. Одним із нових методів лікування на сьогоднішній день є трансплантація органів і тканин людини. Поряд з тим, що даний метод дозволяє врятувати життя, та без належ-

ного правового регулювання він стає новим способом вчинення злочину проти життя та здоров'я особи.

Зловживання, які спостерігаються у сфері трансплантації органів та тканин, спричиняють суспільно небезпечні наслідки, що полягають у необґрунтованому вилученні органів і тканин у людини шляхом примушування або обману, торгівлю органами або тканинами та ін. Все це свідчить про те, що злочини у цій сфері мають підвищений ступінь суспільної небезпеки, оскільки посягають на вищі блага людини – життя і здоров'я.

Торгівля органами і тканинами людини заборонена майже у всіх країнах, в тому числі і в Україні, проте є ознаки, які вказують на розширення «чор-

ного» ринку органів і тканин людини у деяких країнах світу. Недоліки у законодавстві, яким регулюється пересадка органів, і пов'язані з цим комерційні інтереси, корупція і шахрайство створюють підґрунтя для розвитку незаконної торгівлі органами людини. Такі злочини вже вийшли за рамки національних меж, тому боротьба з ними вимагає скоординованих зусиль світової спільноти (Мусієнко, 2010: 3).

Метою дослідження є правовий аналіз такого явища як порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини, за що передбачено кримінальну відповідальність ст. 143 КК України «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини» та ст.144 КК України «Насильницьке донорство».

Результати.

17 травня 2018 р. прийнятий Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини». До 2019 р. ця сфера суспільних відносин була врегульована Законом України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», прийнятим ще у 1999 р., який визначав умови і порядок застосування трансплантації як спеціального методу лікування. Цей Закон також був покликаний забезпечувати додержання в Україні прав людини та захист людської гідності при застосуванні трансплантації та здійсненні іншої, пов'язаної з нею діяльності.

Трансплантація як метод лікування застосовується виключно за наявності медичних показань та згоди об'єктивно інформованого дієздатного реципієнта лише у випадках, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я реципієнта

іншими методами лікування неможливе. Наявність у реципієнта медичних показань для застосування трансплантації встановлює консилиум лікарів відповідного закладу охорони здоров'я чи наукової установи («Про трансплантацію органів...», 1999).

На підставі аналізу чинного законодавства можна виділити такі види трансплантації:

- 1) ауто трансплантація – можливість пересадки власних органів або тканин одного організму, наприклад пересадки власної шкіри з однієї поверхні тіла на іншу у випадках отримання опіків, або використання частин власних кісток для пластичних операцій;
- 2) ізотрансплантація – пересадку анатомічних матеріалів між генетично близькими організмами (наприклад пересадку органів або тканин між близькими генетично-спорідненими родичами);
- 3) гомотрансплантація (аллотрансплантація) – пересадка органів або тканин між організмами, які належать одному виду, з використанням анатомічних матеріалів тваринного походження;
- 4) ксенотрансплантація – пересадка анатомічних матеріалів та взяття анатомічних матеріалів тваринного походження;
- 5) трансплантація фетальних матеріалів та взяття анатомічних матеріалів у померлих осіб (Анікіна, 2010: 69).

Аналіз досвіду зарубіжних країн щодо трансплантації органів і тканин людини дає можливість виділити дві моделі регулювання донорства органів і тканин від померлих осіб, так звана «презумпція згоди» та «презумпція незгоди».

«Презумпція згоди» стосується осіб, що померли, відповідно до неї вилучення і використання органів від

померлого здійснюється у випадку, якщо померлий за життя не висловлював заперечень проти цього або якщо заперечення не висловлюють його родичі чи законні представники.

Що ж до другої моделі, а саме «презумпції незгоди» то вона означає, якщо до своєї смерті померлий явно не заявляв про свою згоду на вилучення органу (органів) або члени його сім'ї чітко виражають незгоду на такі дії у тому випадку, коли померлий не залишив подібної заяви. У таких випадках відсутність згоди розглядається як відмова від трансплантації (Гринчак, 2010: 134). На сьогоднішній день в Україні діє саме «презумпція незгоди», яка передбачена ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини». Відносно цього виникає питання щодо переліку осіб, які можуть давати згоду на трансплантацію органів від померлої особи, оскільки для того, щоб пересадити орган достатньо згода одного з родичів, не залежно від того чи будуть інші проти цього. Таким чином доцільно ввести уточнення до ст. 16 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини», з приводу осіб які можуть давати згоду на те, щоб після смерті донора його органи передавалися реципієнту, а саме в контексті привілейованості серед родичів, тобто хто має першочергове право і рішення якого з родичів повинен надаватися пріоритет (Дунаєвська & Лушпінко, 2012: 207).

Відповідно до вище зазначеного Закону України, наявність у реципієнта медичних показань для застосування трансплантації встановлює консилиум лікарів відповідного закладу охорони здоров'я чи наукової установи, а також консилиум встановлює факт смерті потенційного донора («Про трансплантацію органів...», 1999). У даному Законі не має визначення

поняття «консилиуму лікарів», його складу та вимог до таких лікарів. Тому доцільним було б удосконалити норми Закону, які б регулювали це питання.

У чинному законодавстві треба закріпити ще й межі припустимості трансплантації, чітко визначити момент настання смерті й час, із настанням якого можна вилучити трансплантат, установити перелік осіб, котрі можуть бути донорами та реципієнтами, врегулювати відносини між ними та лікарем, установити умови правомірності отримання трансплантата та низку інших питань (Мусієнко, 2012: 55).

Незаконна трансплантація завжди вчинюється відносно донора або реципієнта.

Залежно від адресата, щодо якого порушується порядок трансплантації, доцільно вирізнити такі окремі групи кримінально караних діянь:

Перша група – порушення порядку трансплантації, вчинені відносно реципієнта:

- 1) здійснення трансплантації без наявності медичних показань консилиумом лікарів;
- 2) здійснення трансплантації без попереднього надання реципієнтові повної, об'єктивної інформації про майбутнє оперативне втручання;
- 3) здійснення трансплантації без попереднього отримання від реципієнта згоди на таке оперативне втручання;
- 4) здійснення трансплантації анатомічних матеріалів людини в закладах охорони здоров'я, наукових установах чи інших організаціях, які не мають права проводити такі оперативні втручання;
- 5) проведення трансплантації за участі медичного працівника, який не має права брати участь у такому оперативному втручанні;

- 6) трансплантація реципієнтові органів або тканин, які заборонено пересаджувати та ін.

Друга група – порушення порядку трансплантації органів або тканин людини, які вчинені відносно донора (де донором є тіло померлої особи). Такими діями є:

- 1) вилучення органів або тканин донора без отримання згоди на такі дії;
- 2) вилучення у донора органів або тканин, які заборонено вилучати;
- 3) порушення принципу колегіальності в констатації смерті, вилученні органів або тканин у донора;
- 4) вилучення анатомічних матеріалів у донора особою, яка перебувала у складі консилиуму лікарів із констатації факту смерті цього донора та ін.

Третя група – порушення порядку трансплантації органів або тканин людини, вчинені відносно донора (де донором є жива людина). До них необхідно віднести такі дії, як:

- 1) вилучення органів або тканин у живого донора без попереднього надання йому об'єктивної інформації, яка стосується вилучення фрагментів людського організму;
- 2) вилучення органів або тканин у живого донора без попередньої згоди на таке вилучення;
- 3) вилучення трансплантатів без висновку консилиуму лікарів;

До четвертої групи відносяться вилучення у донора органів або тканин, які заборонено вилучати;

П'ята група – вилучення органів або тканин у осіб, у яких заборонено їх вилучати, та ін. (Пунда, 2003: 91).

Основним безпосереднім об'єктом злочинів у сфері трансплантації органів та тканин є здоров'я особи, а його додатковим обов'язковим об'єктом – залежно від конкретної форми цього злочину – порядок проведення

трансплантації органів чи тканин людини або торгівлі органами або тканинами людини як складових порядку забезпечення здоров'я населення.

Об'єктивна сторона злочину може проявитися у таких формах:

- 1) порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ч. 1 ст. 143);
- 2) вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин (ч. 2 ст. 143);
- 3) незаконна торгівля органами або тканинами людини (ч. 4 ст. 143);
- 4) участь у транснаціональних організаціях, які займаються:
 - а) вилученням у людини шляхом примушування або обману її органів чи тканин з метою їх трансплантації або
 - б) незаконною торгівлею органами або тканинами людини (ч. 5 ст. 143) («Кримінальний кодекс України», 2001).

У кримінальному праві не зовсім чітко визначено кримінальну відповідальність за вилучення у померлої особи імплантованих при її житті штучних замінників органів або матеріалів замінників тканин, наприклад, кардіостимуляторів, замінників кісток або кісткової тканини. У такому випадку вилучені матеріали можуть бути використані з метою реімплантації в організм іншої особи.

На сьогоднішній день наслідком невдало проведеної операції трансплантації для лікаря може бути притягнення його до кримінальної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків унаслідок недбалого до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого. Це в першу чергу стосується лікарів, які бе-

руться за проведення операції з трансплантації, не маючи на те відповідної кваліфікації, знань та умінь, а також без належної матеріально-технічної бази, обладнання тощо (Тищенко).

Таким чином, у законодавстві існують певні проблеми, які стримують розвиток трансплантології як з точки зору правового характеру, так і з точки зору медицини, а саме: перенесення терміну введення у дію законопроекту від 9 листопада 2018 р. № 9284 «Про внесення змін до Розділу VII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Цим документом запропоновано перенести введення в дію закону про трансплантацію на 1 січня 2020 р. (Устінов, 2018).

На сьогоднішній день назріла необхідність більш диференційованого підходу до суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із трансплантацією. Чітко і повно сформульовані правові норми здатні безпосередньо впливати на діяльність медичних працівників і бути засобом забезпечення дотримання прав і свобод людини у сфері медичного обслуговування, полегшуючи вихід із складних ситуацій і запобігаючи вчиненню злочинів лікарями та іншими особами медичного персоналу.

Висновки і перспективи.

Врахування зазначених зауважень може сприяти підвищенню ефективності правозастосування норм кримінального законодавства у сфері права на донорство та трансплантацію, що, в свою чергу, сприятиме і захисту порушених майнових і особистих немайнових прав осіб – учасників кримінального судочинства.

Отже, проведений правовий аналіз дозволяє зробити висновок, що лише піс-

ля зваженої та цілеспрямованої політики держави щодо вдосконалення або оновлення законодавства у сфері здоров'я, можна зменшити до мінімуму злочинні дії осіб, які пов'язані з незаконною трансплантацією органів і тканин людини.

Список використаних джерел

1. Анікіна Г. Особливості правового регулювання трансплантації органів від померлого донора. Юридична Україна. 2010. № 10. С. 68–75.
2. Гринчак С.В. Незаконна трансплантація: аналіз складу злочину. Сучасне українське медичне право: монографія. За заг. ред. С.Г. Стеценка. Київ: Атіка, 2010. С. 130–153.
3. Дунаєвська Л.Г., Лушпінєнко В.М. Трансплантація органів і тканин людини: правовий та криміналістичний аналіз. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць. 2012. № 3 (15). С. 206–209.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. 2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Мусієнко А. Особливості формування системи заходів запобігання торгівлі органами та тканинами людини. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні Науки. 2012. № 91. С. 53–56.
6. Мусієнко А.В. Запобігання злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.
7. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: Закон України від 16 липня 1999 р. 1007-XIV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>.
8. Пунда О. Правове регулювання донорства та трансплантації в Україні. Юридический Вестник «Проблеми и суждения». 2003. №4. С. 90–94.
9. Пустовіт А. Трансплантологія в Україні: недоліки законодавства та рекомендації з його розвитку. Юридична газета. URL: <http://www.elawyer.com.ua>.

10. Тищенко К. Правове регулювання трансплантації органів або тканин людини в Україні. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2936>.
11. Устінов О.В. Укр. мед. часопис, 2018, 3 грудня. URL: <https://www.umj.com.ua>.

References

1. Anikina, H. (2010). Osoblyvosti pravovoho rehulyuvannya transplantatsiyi orhaniv vid pomerloho donora [Features of legal regulation of transplantation of organs from a deceased donor]. Yurydychna Ukrayina, 10, 68–75.
2. Hrynychak, S.V. (2010). Nezakonna transplantatsiya [Illegal transplantation: analysis of the crime]. Kyiv: Atika, 130–153.
3. Dunayevska, L.H. & Lushpiyenko, V.M. (2012). Transplantatsiya orhaniv it kanyyn lyudyny: pravovyy ta kryminalistychnyy analiz [Transplantation of human organs and tissues: legal and forensic analysis]. Visnyk NTUU «KPI». Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo: zbirnyk naukovykh prats, 3 (15), 206–209.
4. Kryminalnyy kodeks [Ukrainian Criminal code of Ukraine] (2001): Zakon Ukrainy 05.04.2001 № 2341-III. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
5. Musiyenko, A. (2012). Osoblyvosti formuvannya systemy zakhodiv zapobihannya torhivli orhanamy ta tkanynamy lyudyny [Features of the formation of a system of measures to prevent the trafficking of human organs and tissues]. Visnyk Kyivsko-ho natsionalno universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni Nauky, 91, 53–56.
6. Musiyenko, A.V. (2010). Zapobihannya zlochynam u sferi transplantatsiyi orhaniv abo tkanyn lyudyny [Prevention of crimes in the field of transplantation of human organs or tissues]. Kyiv, 20.
7. Pro transplantatsiyu orhaniv ta inshykh anatomichnykh materialiv lyudyny [About transplantation of organs and other anatomical materials of man] (1999): Zakon Ukrainy 16.07.1999 № 1007-XIV. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
8. Punda, O. (2003). Pravove rehulyuvannya donorstva ta transplantatsiyi v Ukraini [Legal regulation of donation and transplantation in Ukraine]. Yurydychesky Vestnyk «Problemy y suzhdenyya», 4, 90–94.
9. Pustovit, A. Transplantolohiya v Ukraini: nedoliky zakonodavstva ta rekomendatsiyi z yoho rozvytku [Transplantology in Ukraine: shortcomings of legislation and recommendations for its development]. Yurydychna hazeta. Available at: <http://www.elawyer.com.ua>.
10. Tyshchenko, K. Pravovoye rehulyuvannya transplantatsiyi orhaniv abo tkanyn lyudyny v Ukraini [Legal regulation of transplantation of human organs or tissues in Ukraine]. Available at: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2936>.
11. Ustinov, O.V. (2018). Ukr. med. chasopys, 2018, 3 hrudnya [Ukrainian medical journal, 03.12.2018]. Available at: <https://www.umj.com.ua>.

L.V. Hbur (2019). Criminal responsibility for criminal violations of organ

or transplantation procedures or human tissues: problems and ways of their solution.

Law. Human. Environment, 10(3): 139-144. <https://doi.org/10.31548/law2019.03.018>

Summary. The article is devoted to the investigation of the crime, stipulated by Art. 143 of the Criminal Code of Ukraine, as well as issues related to transplantology legislation in Ukraine. The scientific publications of domestic scientists are analyzed in detail and already on own conclusions, in the article the ways of solving problems of this sphere are offered.

Keywords: transplantation, illegal transplantation, violation of the procedure for transplantation of organs or tissues of a person established by law, criminal liability

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

В. В. ЧЕСАК, аспірант

*кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
(науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В. В. Ладиченко),
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: bezpalavika94@ukr.net*

Анотація. Досліджуються організаційно-правові засади діяльності суду присяжних як елемента судового управління. Проаналізовано нормативне закріплення судового управління щодо забезпечення діяльності суду присяжних, встановлено та систематизовано напрями організаційного забезпечення суб'єктами судового адміністрування діяльності суду присяжних, а також визначено наявні проблеми та шляхи вирішення їх.

Ключові слова: *судове управління, суд присяжних, Державна судова адміністрація України (ДСАУ), організаційне забезпечення діяльності присяжних, апарат суду*

Актуальність.

Конституція України передбачає, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних (п. 4 ст. 124); правосуддя в Україні здійснюють професійні судді та у визначених законом випадках за участю присяжних (ч. 1 ст. 127), а також – судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ч. 2 ст. 129) («Конституція України», 1996). Таким чином, Основний Закон України створив правові підстави для запровадження в Україні суду присяжних, доцільність та оптимальна модель якого відразу стали та й досі залишаються предметом широкої наукової дискусії.

Суперечки з приводу суду присяжних за кілька століть його існування у всіх країнах світу перетворилися на своєрідний дискусійний фон, який давно став звичним і як би іманентним самій ідеї суду присяжних (Тарасов, 2007: 226). Аналізуючи проблеми судочинства, В.В. Городовенко правильно відзначає, що участь народу у здійсненні правосуддя є однією з форм соціального контролю за діяльністю суду (Городовенко, 2007: 183). На думку М.В. Оніщука, діяльність суду присяжних підвищить довіру до судової гілки влади серед народу, що є вельми актуальним для вітчизняної Феміди, індекс сприйняття якої є традиційно низьким. Цей інститут служить індикатором суспільного ставлення не лише до судової влади, а й до чинного законодавства і

права у цілому, а тому участь народу у здійсненні правосуддя є критерієм оцінки легітимності правової системи. З цієї точки зору суд присяжних виконує роль гарантії забезпечення принципу відкритості й прозорості судової влади. Ефект від участі у прийнятті рішення судом так званої соціальної думки має ще одну вагому особливість. Суддя, приймаючи рішення на основі внутрішнього переконання, в резонансній справі мимоволі відчуває, що його рішення може бути непопулярним у суспільстві. За наявності суду присяжних, суддя, вже приймаючи рішення, зважає на думку суспільства (Козлов, 2005).

Запровадження такого нового правового інституту як суд присяжних обумовлено необхідністю забезпечення соціальної стабільності. Фактично він представляє собою представницький орган суспільства у сфері правосуддя і відіграє важливу роль у формуванні громадянського суспільства. Подібне представництво ґрунтується на принципі народного суверенітету й належності влади народу, і виконує декілька процесуальних функцій: а) забезпечення легітимності судових рішень шляхом привнесення в судовий процес суспільної свідомості; б) громадський контроль за судом; в) підсилення принципів змагальності, справедливості, прозорості й незалежності судової влади; г) викорінення «обвинувального» ухилу суду (Городовенко, 2012: 391). До цього також необхідно додати й те, що суд присяжних забезпечує реалізацію презумпції невинуватості як основи дійсного правосуддя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В Україні організаційні та процесуальні аспекти суду присяжних

розглядалися у роботах А.Б. Войнарович, Ю.М. Грошевого, І.В. Гловок, С.О. Іваницького, О.В. Капліної, Р.П. Качур, Р.О. Куйбіди, О.П. Кучинської, Л.М. Лобойка, А.Г. Маланюка, В.Т. Маляренка, В.Т. Нора, Т.С. Нешик, В.О. Попелюшка, С.В. Прилуцького, О.Б. Прокопенка, І.О. Русанової, А.А. Солодкова, В.І. Теремецького, В.М. Тернавської, В.М. Тertiшника, С.Г. Штогуна, В.М. Щерби, О.Г. Яновської та ін. Водночас проблеми судового управління в аспекті організаційного забезпечення суду присяжних досі не отримали всебічного аналізу, а тому вирішення їх залишається поза увагою як дослідників, так і практиків.

Метою та завданням цього дослідження є визначення засад організаційного забезпечення інституту присяжних як елемента судового управління.

Результати.

Під організацією суду присяжних слід розуміти діяльність і процедури, відповідно до яких, по-перше, здійснюється відбір громадян для виконання функцій присяжних; по-друге, перевіряється відповідність цих осіб вимогам, встановленим у законі щодо присяжних; по-третє, присяжні викликаються для відправлення правосуддя. Крім того, у це поняття включаються всі інші організаційно-правові аспекти, що виникають у період виконання ними своїх обов'язків (надання послуг і приміщення для присяжних, використання часу присяжних, компенсація витрат присяжним, забезпечення безпеки присяжних).

Конституцією України передбачено, що правосуддя здійснюють судді, а у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних. Присяжним є особа, яка

вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя.

Основними завданнями процесу відбору присяжних, для включення їх у списки, є: надання максимальної можливості у виконанні обов'язків присяжного всім громадянам, чії кандидатури включені до загального і запасного списків; виключення осіб, які не відповідають вимогам, що ставляться до присяжних; встановлення порядку ознайомлення громадян із списками кандидатів у присяжні і форми повідомлення про участь у відборі; інформування населення з організаційних та процесуальних питань відправлення правосуддя за участю присяжних.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідної місцевої ради, що формує і затверджує у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, відповідають вимогам цього Закону і дали згоду бути присяжними. У разі неприйняття місцевою радою протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради (Кримінальний Процесуальний Кодекс України: коментар, 2012: 168).

Успішне функціонування суду присяжних передусім залежить від механізму відбору осіб для формування списків (складу) присяжних.

Для того, щоб забезпечити формування якісного складу присяжних в суді

Державна судова адміністрація України має приділяти підвищену увагу складу кандидатів у присяжні ще на першому етапі – під час відбору кандидатів і складання списків, які затверджуються на три роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України. Після затвердження списку присяжних, список передається до відповідного окружного суду.

Вимоги до присяжного передбачено ч. 1 ст. 65 Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Так, присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом.

Важливим є і рівень освіти присяжних. З одного боку, законодавець наділив присяжного на час здійснення правосуддя гарантіями професійних суддів, а з іншого, не передбачено жодної вимоги щодо рівня освіти для представника народу, який буде вирішувати долю обвинуваченої особи. У зв'язку з цим не виглядає риторичним питання фахівців щодо можливості людини, яка не має навіть середньої (повної) загальної освіти, розібратися в суті справи, усвідомити сенс складених відповідно до офіційно-ділового стилю процесуальних документів і зрозуміти зміст експертного висновку, витриманого в науковому стилі викладу. Для того, щоб запобігти зазначених проблемних ситуацій потрібно, щоб кандидати у присяжні проходили тестування або співбесіду за участю лікарів-спеціалістів: психіатра, психолога, нарколога та інших спеціалістів, які б виявляли ступінь готовності потенційного присяжного та його здат-

ність до прийняття обґрунтованого й справедливого рішення.

Присяжним за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, розрахована виходячи з посадового окладу судді окружного суду з урахуванням фактично відпрацьованого часу. Присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються за рахунок коштів бюджетної програми на здійснення правосуддя територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України.

Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

Суд залучає присяжних до здійснення правосуддя у порядку черговості на строк не більше одного місяця на рік, крім випадків, коли продовження цього строку зумовлено необхідністю закінчити розгляд справи, розпочатий за їхньою участю. Добір осіб для запрошення до участі у здійсненні правосуддя як присяжних у конкретній справі здійснюється за допомогою автоматизованої системи.

Ще однією складовою організаційного забезпечення діяльності присяжних апаратами окружних судів є їхнє належне матеріально-технічне забезпечення. Окружні суди України майже не пристосовані для відправлення правосуддя присяжними. Зрозуміло, що вирішення значної частини проблем щодо матеріально-технічного забезпечення судів є функцією ДСАУ та її територіальних управлінь, однак саме це й передбачає активну взаємодію з ними апаратів окружних судів.

Як уявляється, матеріально-технічне забезпечення діяльності присяжних має полягати в такому:

- виконанні технічних вимог щодо складу допоміжних приміщень залів судових засідань через виділення окремих приміщень у будинку суду для знаходження присяжних до початку судового засідання, що виключає позасудові контакти сторін судового провадження із присяжними;
- пристосуванні залу судового засідання відповідно до технічних вимог для розгляду справи судом присяжних або із залученням присяжних. Зазначене передбачає наявність у процесуальній зоні залу судових засідань відокремленої підзони для присяжних, обладнаної моніторами та мікрофонами;
- пристосуванні нарадчої кімнати для прийняття судового рішення присяжними разом із професійним суддею (суддями), яка повинна примикати до залу судових засідань і мати окремий вхід з боку підзони для присяжних;
- забезпечення присяжних канцелярським предметами (ручками та блокнотами);
- забезпечення присяжних відповідними бейджами або іншими ідентифікаційними позначками на час судового засідання («Про затвердження Положення...», 2012).

Як зазначають самі присяжні, суттєвою проблемою для підтвердження повноважень присяжного є також відсутність відповідних посвідчень. Зазначені документи мають видаватися апаратом окружних судів на весь період судового розгляду справи та вилучатися після закінчення судового розгляду справи в межах функції організаційного супроводу діяльності при-

сяжних відповідно до Положення про порядок виготовлення, обліку, видачі, заміни та знищення посвідчень («Про затвердження Положення...», 2012).

Однією з форм самоорганізації присяжних може бути Рада присяжних окружного суду як консультативно-дорадчий орган при голові суду.

Висновки і перспективи.

Відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. («Стратегія реформування...», 2015) передбачено поступове розширення застосування суду присяжних та його інституційний розвиток. На розгляді Верховної Ради України також перебувають декілька законопроектів щодо вдосконалення інституту присяжних.

Сьогодні нам не потрібно боятися суду присяжних, а треба виховувати самих присяжних. Необхідно, щоб в суспільну свідомість знову поверталась повага до правопорядку, законності, загальнолюдських цінностей. Потрібно сприяти зростанню правової культури населення, роз'яснювати важливість народної участі у здійсненні правосуддя, залучати до роботи цього інституту широкі верстви добропорядних громадян нашої країни. Виконання обов'язків присяжного повинно з небажаного тягаря перетворитися на по-справжньому почесну роботу, належне виконання якої всіляко заохочується державою і суспільством.

Список використаних джерел

1. Городовенко В.В. Принципи судової влади: монографія. Харків: Право, 2012. 447 с.
2. Городовенко В.В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні: монографія. Київ: Фенікс, 2007. 223 с.

3. Козлов Д. Судді права і судді факту, або Дещо про суд присяжних таможливості запровадження цього інституту в Україні. Юридичний журнал. 2005. № 3. С. 90–94.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2. За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. 664 с.
6. Про затвердження Положення про порядок одержання, обліку, видачі, заміни, повернення та списання мантий і нагрудних знаків суддів місцевих та апеляційних судів загальної юрисдикції: наказ Державної судової адміністрації від 2 липня 2012 р. № 72. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
7. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.: Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
8. Тарасов А.А. О современных попытках «модернизации» суда присяжных. Право на судебную защиту в уголовном процессе: европейские стандарты и российская практика: сб. ст. по материалам междунар.науч.-практ. конф. (г. Томск, 20–22 сентября 2007 г.). Томск: Изд-во Том. ун-та, 2007. С. 226–223..

References

1. Horodovenko, V.V. (2012). *Pryntsyry sudovoi vlady* [Principles of judicial power]. Kharkiv: Pravo, 447.
2. Horodovenko, V.V. (2007). *Problemy stanovlennia nezalezhnoi sudovoi vlady v Ukraini* [Problems of the establishment of an independent judiciary in Ukraine]. Kyiv: Pheniks, 223.

3. Kozlov, D. (2005). Suddi prava i suddi faktu, abo Deshcho pro sud prysiaznykh ta mozhlyvosti zaprovadzhennia tsoho instytutu v Ukraini [The judge's rights and the fact of the judge, or Some what about the jury and the possibility of introducing this institute in Ukraine]. Yurydychnyi zhurnal, 3, 90–94.
4. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] (1996): Zakon Ukrainy 28.06.1996 No. 254k/96-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Procedural Code of Ukraine] (2012): nauko-vo-praktychnyi komentar: u 2 t. T. 2. Za zah. red. V.Ya., Tatsiia, V.P., Pshonky & A.V., Portnova. Kharkiv: Pravo, 664.
6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok oderzhannia, obliku, vydachi, zaminy, povernennia ta spysannia mantii i nahrudnykh znakov suddiv mistsevykh ta apeliatsiinykh sudiv zahalnoi yurysdyktsii [On Approval of the Regulation on the Procedure for Receiving, Registering, Issuing, Replacing, Returning and Writing Mantles and Badges of Judges of Local and Appellate Courts of General Jurisdiction] (2012): nakaz Derzhavnoi sudovoi administratsii 02.07.2012 № 72. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
7. Stratehiia reformuvannia sudoustroiu, sudochynstva ta sumizhnykh pravovykh instytutiv na 2015–2020 [Strategy for reforming the judiciary, legal proceedings and related legal institutes for the period of 2015–2020] (2015): Ukaz Prezydenta Ukrainy 20.05.2015 № 276/2015. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
8. Tarasov, A.A. (2007). O sovremennykh popytakh «modernizatsyy» suda prysiaznykh [On modern attempts to «modernize» the jury]. Pravo na sudebnuiu zashchytu v uholovnom protsesse: evropeiskye standarty y rossiyskaia praktyka. Tomsk: Yzd-vo Tom. un-ta, 226–223.

V.V. Chesak (2019). To the question of development of organizational and legal provision jury activity in Ukraine. Law. Human. Environment, 10(3): 145-150.

<https://doi.org/10.31548/law2019.03.019>

Summary. The article deals with the organizational and supporting principles of the activity of the jury as the component of judicial control. The normative acts on the judicial management in the ensuring of the activity of the jury is analyzed, the directions of organizational support of the jury activity provided by the subjects of judicial management are revealed and systematized, as well as the existing issues and ways of their solution are determined.

Keywords: judicial management, the jury, State Court Administration of Ukraine, organizational support of the jury's activity, court apparatus

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ДІЯНЬ ЗГІДНО З КОНВЕНЦІЄЮ ООН ПРОТИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ 2000 р.

В. В. ПОПКО, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри порівняльного і європейського права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
E-mail: vadympopko@gmail.com

Анотація. У статті висвітлюються питання криміналізації транснаціональних злочинних діянь, що вимагається міжнародно-правовими актами, у першу чергу Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. та протоколами до неї. Транснаціональна злочинність, яка ігнорує державні кордони й усі норми міжнародного права, викликає особливу занепокоєність в усьому світі. Боротьба з нею неможлива силами навіть крупних країн і вимагає спільних зусиль більшості держав. У статті зазначається, що більшість транснаціональних злочинів мають інтернаціональний (транснаціональний) характер, кримінально-правова заборона таких злочинів визначена в національному законодавстві, що визначає головну складність співробітництва в боротьбі з ними. Транснаціональні злочини (тероризм, ядерний тероризм, бомбовий тероризм, захоплення заручників, наркобізнес, торгівля людьми, корупція, відмивання коштів, здобутих незаконним шляхом, кіберзлочини, морське піратство, захоплення повітряних суден, екоцид, незаконне виготовлення і обіг вогнепальної зброї тощо) становлять групу особливо небезпечних, винних, шкідливих злочинів, за які передбачені суворі міри покарання, проте в національних законодавствах існують й розбіжності щодо їх криміналізації, визначення понять, міри покарання, екстрадиції, окремих структурних елементів тощо, що ускладнює розвиток співробітництва та взаємодії. Дається визначення поняття криміналізації та пеналізації. Криміналізація визначається як процес, який охоплює результат визнання певних видів діянь злочинними та кримінально карними, елементом чого є й пеналізація (встановлення кримінального покарання за діяння, вже визнані злочинними), а також диференціація кримінальної відповідальності.

Автор приділяє особливу увагу поняттю транснаціонального злочину, міжнародно-правовій криміналізації окремих видів транснаціональних злочинів, визначених Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (участь в злочинній організованій групі, відмивання доходів від злочинної діяльності, корупція, перешкоджання здійсненню правосуддя) та інших міжнародно-правових актів.

Ключові слова: транснаціональний злочин, конвенція, криміналізація, пеналізація, злочинність діяння, караність

Актуальність.

Глобальні проблеми, що постали перед світовою спільнотою у зв'язку з необхідністю протидії зростаючій кримінальній активності транснаціональних злочинних спільнот, вимагають вирішення. Це означає, що такі проблеми становлять інтерес для всіх країн світу, проте ні одна з них не в змозі вирішити їх самостійно. Особливу стурбованість викликають: виникнення нових форм активізації діяльності транснаціональних союзів злочинних об'єднань, удосконалення методів приведення в дію кримінальних механізмів планування і підготовки, реалізації, конспірації і отримання результатів злочинних операцій і акцій кримінальних спільнот різних країн. Такі проблеми ставлять перед державами низку необхідних завдань, у числі яких криміналізація злочинних діянь згідно з нормами транснаціонального кримінального права. Численні конвенції, що ухвалюються у сфері співробітництва держав у боротьбі з транснаціональною злочинністю, визначають механізми здійснення криміналізації конкретних злочинів, зокрема Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 р., Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17 грудня 1979 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням

тероризму від 9 грудня 1999 р., Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 р., Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. та інші, проте найбільш значущою у цій сфері є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. В усіх цих міжнародно-правових актах відзначається необхідність криміналізації транснаціональних злочинних діянь перед загрозою поширення міжнародної злочинності глобального масштабу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Потреба комплексного дослідження такого явища як транснаціональна злочинність особливо посилилась у зв'язку з процесами глобалізації, у результаті яких з'явилися численні нові види злочинів, ускладнились механізми здійснення вже відомих системі кримінального правосуддя злочинів, виникла необхідність розробки більш сучасних, ефективних й уніфікованих стратегій як із проблем попередження транснаціональної злочинності, так і з питань правового регулювання, а також співробітництва держав у цій сфері. Теоретичною й методологічною основою вивчення окремих питань транснаціонального кримінального права є класичні праці визнаних світовою спіль-

нотою вчених у сфері міжнародного кримінального права, зокрема М. Бассіоуні, І. Билищенка, Н. Бойстера, М. Буроменського, В. Буткевича, Г. Верле, М. Гілберта, В. Денисова, А. Кассезе, В. Кудрявцева, І. Лукашука, А. Наумова, О. Римарука, Ф. Сєндс, У. Шабаса та інших. Важливе значення для дослідження питань транснаціонального кримінального права мають праці вітчизняних вчених Ю. Бауліна, І. Гальперина, Н. Зелінської, Н. Дрьоміної, Т. Сиройд, П. Біленчука, В. Антипенка, М. Вербенського, О. Пашенко, О. Солоненка, О. Козаченко, Н. Кльован, та ін. У працях кримінологів (В. Капустин, В. Кудрявцев, Ю. Лисенков, О. Римарук, С. Синянський, О. Яковлев) досліджуються питання закономірностей формування і функціонування кримінально-правових заборон, теоретичні основи оголошення діяння в якості злочинного (криміналізація), підстави кримінально-правових заборон, системно-правові принципи криміналізації, поняття кримінальної політики і форми її реалізації тощо. Разом із тим, слід зазначити, що питання криміналізації транснаціональних діянь як явища транснаціонального кримінального права спеціально не досліджувалися, що вимагає вивчення з метою посилення співробітництва та взаємодії держав у сфері боротьби з міжнародною злочинністю.

Метою статті є вивчення явища криміналізації злочинних діянь у транснаціональному кримінальному праві на підставі міжнародно-правових актів й національного законодавства.

Методи дослідження.

Дослідження даної теми веде́ться автором протягом декількох років із використанням національних та іноземних джерел, вивченням норм міжнародного та національного законодавства різних країн із даного пи-

тання. Серед методів, що використовуються автором, загальнонаукові, формально-логічні, як-от аналіз, синтез, узагальнення та аналогія.

Результати.

У світовому масштабі особливу стурбованість викликає транснаціональна злочинність, яка ігнорує державні кордони й всі норми міжнародного права. Транснаціональні злочини мають інтернаціональний (транснаціональний) характер, кримінально-правова заборона таких злочинів визначена в національному законодавстві, що визначає головну складність співробітництва у боротьбі з ними. Слід зазначити, що в багатьох країнах внутрішньодержавне законодавство містить схожі норми стосовно більшості транснаціональних злочинів (тероризм, ядерний тероризм, бомбовий тероризм, захоплення заручників, наркобізнес, торгівля людьми, корупція, відмивання коштів, здобутих незаконним шляхом, кіберзлочини, морське піратство, захоплення повітряних суден, екоцид, незаконне виготовлення і обіг вогнепальної зброї тощо). Вони становлять групу особливо небезпечних, винних, шкідливих злочинів, за які передбачені суворі міри покарання, проте у національних законодавствах існують й розбіжності щодо їх криміналізації, визначення понять, міри покарання, екстрадиції, окремих структурних елементів тощо, що ускладнює розвиток співробітництва та взаємодії.

Криміналізація є одним із методів кримінальної політики й визначає підставу кримінально-правових заборон, допустимість, можливість і доцільність визнання суспільно небезпечного діяння злочинним і караним (Орлеан, 2003: 16). Криміналізація (лат. *criminalis* – злочинний) – віднесення тих чи ін-

ших дій (бездіяльності) до злочинних, якщо раніше вони такими не вважалися, із визначенням в особливій частині кримінального законодавства (нормі) конструктивних ознак складу злочину та можливого покарання за його вчинення. Іноді поняттям «криміналізація» позначають загальне посилення репресій у вигляді підвищення санкцій, запровадження додаткових покарань та обмежень, наприклад, умов звільнення від покарання та ін. (Резолюція A/RES/53/111, 392–393). Найважливішими критеріями криміналізації є: 1) оцінка поведінки особи як суспільно небезпечної; 2) визнання поведінки такою, що суперечить моралі та засуджується більшістю громадян; 3) констатація факту, що боротьба з такою поведінкою можлива лише шляхом застосування кримінального покарання і вжиття інших заходів примусу та що заходів переконання для цього недостатньо; 4) встановлення факту, що зазначене покарання здатне забезпечити загальну і спеціальну превенцію. Криміналізація зумовлюється: підвищенням суспільної небезпечності певних діянь; необхідністю усунення прогалин у законодавстві; встановленням нових суспільних відносин, що потребують охорони за допомогою норм кримінального права.

Криміналізація – це процес, який охоплює результат визнання певних видів діянь злочинними та кримінально карними, елементом чого є й пеналізація (встановлення кримінального покарання за діяння, вже визнані злочинними), а також диференціація кримінальної відповідальності. Іноді виокремлюють пеналізацію як хоча й тісно пов'язаний з криміналізацією, але все-таки відносно самостійний напрям кримінальної політики, що залежить від низки факторів (Святун, 2009). Такими факторами є підстави й умови, і в цьому відношенні

підстави криміналізації і підстави пеналізації неідентичні. Підстави криміналізації – це, насамперед, суспільна небезпека конкретних діянь. Найбільш загальна підстава пеналізації – це криміналізація, тобто нормативне закріплення конкретних юридичних ознак суспільно небезпечних діянь. Залежно від характеру джерела такого закріплення можна виділити національні (у рамках кримінальних кодексів та інших кримінальних законів) та міжнародні підстави (конвенції, угоди). Наявність конкретного діяння як «конвенційного» за участі держави у відповідній конвенції (чи іншому міжнародному акті – пакті, угоді) є підставою пеналізації на національному рівні. В окремих випадках відповідні міжнародні конвенції приписують, хоча й у загальній формі, встановлювати ті чи інші покарання. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. («Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу...», 1988) зобов'язує кожну країну-учасницю Конвенції (ст. 3) встановлювати за передбачені нею правопорушення такі санкції, як тюремне ув'язнення чи інші види позбавлення волі, штраф чи конфіскація. Чільне місце серед джерел міжнародного кримінального права займають рекомендаційні акти, що стимулюють розширення альтернатив реальному позбавленню волі, у тому числі шляхом закріплення системи рекомендованих до законодавчого закріплення і правозастосування санкцій, серед яких і поширене застосування мас як «конфіскація чи постановлення про позбавлення права власності на майно». Схожа санкція передбачена в багатьох інших міжнародних актах, у тому числі про відповідальність за корупцію, про боротьбу з незаконним обігом наркотиків. Конфіскація як «остаточне позбавлення майна за постановою суду чи

іншого компетентного органу» (ст. 2) закріплена і в Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. («Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності», 2000).

У внутрішньодержавному законодавстві, як правило, встановлюються перелік діянь, які розглядаються як злочинні, і передбачаються санкції за їх вчинення, у чому виявляється принцип національного суверенітету. Серед численних загальнокримінальних злочинів виділимо групу транснаціональних, до яких можуть належати злочини, обов'язковим компонентом яких є перетин кордонів злочинцями, або прояв результатів їх протиправної діяльності за межами країни – місця їх вчинення.

Відповідно до п. 2 ст. 3 транснаціональний злочин розглядається як діяння, вчинене більш ніж в одній державі; або злочин, вчинений в одній державі, але суттєва частина його підготовки, планування, керівництва чи контролю має місце в іншій державі; або воно вчинено в одній державі, але за участі організованої злочинної групи, яка вчиняє злочинну діяльність у більш ніж одній державі; або воно вчинено в одній державі, але його суттєві наслідки мають місце в іншій державі. Щодо цього професор Г. Верле зазначає: «Діяння підпадає під вплив транснаціонального кримінального права, якщо воно відповідає трьом умовам. По-перше, воно повинно тягнути за собою індивідуальну відповідальність і бути карним. По-друге, норма, що встановлює таку відповідальність, повинна входити в систему міжнародного права. По-третє, діяння повинно бути караним незалежно від того, чи включено воно в національне право чи ні» (Верле, 2011: 38–39).

Поняття «транснаціональний злочин» не має в юриспруденції переконливого концептуального обґрунтування й однозначного тлумачення: його вивчають з різних аспектів і в різних відносинах, на що вказують майже всі його дослідники (Дж. Альбанезе, А. Боссард, Н. Бойстер, Н. Дрьоміна, Н. Зелінська, А. Князькіна, Дж. Мюллер). Найбільш поширеним визнається підхід, сформульований у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. Транснаціональний злочин – це діяння (дія чи бездіяльність), здійснене суб'єктом злочину з «іноземним елементом» (діяння скоєне на іноземній території, є іноземці-співучасники тощо), яке ставить під загрозу важливі суспільні відносини (життя і здоров'я людини, безпеку, свободу, природу, майно, кошти тощо), або завдає шкоди цим відносинам. При цьому слід враховувати, що злочинні наслідки, як правило, настають більш ніж для однієї держави. Конвенція ООН 2000 р. дає перелік ознак, що характеризують «іноземний елемент» транснаціонального злочину (ст. 3 п. 2).

Криміналізація транснаціональних злочинів, до яких належать численні конвенційні злочини, відбувається на підставі міжнародних та регіональних конвенцій шляхом прийняття державами обов'язкових або настійливо рекомендованих стандартів криміналізації транснаціонально-небезпечних діянь.

Міжнародні конвенції охоплюють ті види злочинів, які викликають особливу стурбованість міжнародної спільноти. Вони збільшують можливість взаємодії держав у стримуванні таких злочинів: розширюють засоби судової допомоги, розглядають питання юрисдикції і екстрадиції тощо, а також встановлюють зобов'язання держав у

криміналізації правопорушень, і в загальних рисах формулюють їх склади.

Транснаціональні злочини як складові міжнародної злочинності є національними за формальними ознаками, оскільки включають в себе протиправні діяння, заборонені й карані національним правом. Ідентифікація їх як злочинів, судовий розгляд та покарання злочинців здійснюється конкретною державою. Таким чином, під впливом міжнародного права у процесі криміналізації транснаціональних злочинів відбувається уніфікація національного законодавства, адже тільки внутрішньодержавне право здатне криміналізувати діяння, що не є підставою міжнародної кримінальної відповідальності й не підпадає під міжнародну кримінальну юрисдикцію.

Перелік транснаціональних діянь, що вимагають криміналізації у внутрішньодержавному праві, передбачені Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000) та двох додаткових протоколів до неї – проти незаконного ввезення мігрантів по суші, морю і повітрю та про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми. Слід зазначити, що цей перелік не є вичерпним, будь-який злочин з ознаками транснаціональності вимагає криміналізації в національному законодавстві, згідно зі ст. 2 цієї Конвенції. Також існує застереження, коли законодавство держав-учасниць містить перелік конкретних основних правопорушень, до нього включається, як мінімум, «всеосяжне коло злочинів, пов'язаних із діяльністю організованих злочинних груп».

Згідно з Конвенцією ООН 2000 р. криміналізації потребує: а) участь в організованій злочинній групі, у тому числі причетність до злочинної групи, а також участь у змові (ст. 5); б) від-

мивання доходів від злочинів (ст. 6); в) злочин корупції (ст. 8); г) перешкоджання здійсненню правосуддя (ст. 23).

Конвенція ООН 2000 р. встановлює, що основні правопорушення включають злочини, вчинені як в межах, так і за межами юрисдикції відповідної держави-учасниці. Проте злочини, вчинені за межами юрисдикції будь-якої держави-учасниці, являють собою основні правопорушення тільки за умови, що відповідне діяння є кримінально караним відповідно до внутрішнього законодавства держави, в якій воно вчинене, і було б кримінально караним відповідно до внутрішнього законодавства держави-учасниці, в якій здійснюється або застосовується ця стаття.

Таким чином, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. зобов'язує держави-учасниці криміналізувати транснаціональні злочини, що найбільш характеризують злочинну діяльність організованих груп, по-перше, участь в організованій злочинності, відмивання коштів, корупція, а також перешкоджання правосуддю. Інші антикримінальні конвенції зобов'язують держави діяти аналогічним чином і щодо інших транснаціональних злочинів.

Висновки і перспективи.

Для транснаціональних злочинів характерним є поєднання множинної («подвійної» чи більше) кримінальності, що вимагає зусиль багатьох держав у криміналізації злочинних діянь у внутрішньодержавному законодавстві. Криміналізація – процес, який охоплює результат визнання певних видів діянь злочинними та кримінально карними, елементом чого є й пеналізація (встановлення кримінального покарання за діяння, вже визнані

злочинними), а також диференціація кримінальної відповідальності.

Криміналізація транснаціональних злочинів, до яких належать численні конвенційні злочини, відбувається на підставі міжнародних та регіональних конвенцій шляхом прийняття державами обов'язкових або наполегливо рекомендованих стандартів криміналізації транснаціонально-небезпечних діянь. Серед міжнародно-правових актів, що стосуються криміналізації транснаціональних злочинних діянь, важливе місце посідає Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., в якій визначаються особливо небезпечні злочини, що вимагають криміналізації, такі, як участь в організованій злочинній групі, відмивання доходів від злочинної діяльності, корупція, перешкоджання здійсненню правосуддя.

Необхідність встановлення кримінально-правової заборони в конкретних випадках, а також необхідність гармонізувати національне законодавство у цій частині потребує удосконалення міжнародно-правових стандартів криміналізації злочинних діянь транснаціонального характеру.

Список використаних джерел

1. Верле Г. Принципы международного уголовного права: учебник. Пер. с англ. С.В. Саяпина. Одеса: Фенікс; Москва: Транслит, 2011. 910 с.
2. Зелинская Н.А. Международные преступления и международная преступность: монография. Одесса: Юридическая литература, 2006. 568 с.
3. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
4. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096.
5. Кузнецов А.П. Криминализация – декриминализация, пенализация – депенализация как содержание уголовной политики. Вестник Краснодарского университета МВД России. 2017. № 1(35). С. 15–19.
6. Орлеан А.М. Международно-правовой опыт криминализации торговли. Прокурорская и следственная практика. 2003. № 1/2. С. 100–104.
7. Резолюція A/RES/53/111 «Транснаціональна організована злочинність» ГА ООН. URL: https://www.un.org/ru/ga/third/53/third_res.shtml
8. Святун О.В. Діяльність Ради Європи щодо протидії сучасним формам рабства. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 83 (Частина II). 2009. С. 85–100.

References

1. Verle, G. (2011). Principy mezhdunarodnogo ugovornogo prava. [Principles of international criminal law]. Odessa: Feniks; Moskva: TransLit, 910.
2. Zelinskaja, N.A. (2006). Mezhdunarodnye prestuplenija i mezhdunarodnaja prestupnost [International crimes and international crime]. Odessa: Juridicheskaya literatura, 568.
3. Konventsiiia OON proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti, ukhvalena Rezoliutsiiei 55/25 Heneralnoi Asamblei 15.11.2000 [United Nations Convention against Transnational Organized Crime, adopted by General Assembly resolution 55/25 15 November 2000]. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
4. Konventsiiia OON pro borotbu proty nezakonnogo obigu narkotychnyh zasobiv i psyhotroponyh rechovyn [United Nations Convention against illicit traffic in narcotic

- drugs and psychotropic substances]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096.
5. Kuznetsov, A.P. (2017). Kriminalizatsiia – dekriminalizatsiia, penalizatsiia – depenalizatsiia kak sodержanie ugovnoy politiki [Criminalization – decriminalization, penalization – depenalization as a content of criminal policy]. Ministry of Internal Affairs of Russia Krasnodarskii university magazine, 1(35): 15–19.
 6. Orlean, A.M. (2003). Mezhdunarodno-pravovoi opyt kriminalizatsii torgovli [International legal experience of criminalization of commerce]. Attorney and investigation practice, 1/2: 100–104.
 7. Rezolutsiia A/RES/53/111 «Transnatsionalna organizovana zlochynnist» UNGA [UN GA Resolution A/RES/53/111]. Available at: https://www.un.org/ru/ga/third/53/third_res.shtml.
 8. Sviatun, O.V. (2009). Diialnist Rady Yevropy shchodo protydiv suchasnym formam rabstva [Council of Europe activity in contravening modern forms of slavery]. Current problems of international relations, 83 (II), 85–100.

V.V. Popko (2019). Criminalization of transnational actions under the UN Convention against transnational organized crime 2000. Law. Human. Environment, 10(3):151-158. <https://doi.org/10.31548/law2019.03.020>

Summary. The article deals with the criminalization of transnational criminal acts, which is required by international legal acts, primarily the United Nations Convention against Transnational Organized Crime of November 15, 2000 and its Protocols. Transnational crime, which ignores state borders and all norms of international law, is of particular concern throughout the world. The struggle against it is impossible by the forces of even large countries and requires the joint efforts of the majority of states. The article notes that the majority of transnational crimes are international (transnational) in nature, the criminal law prohibition of such crimes is defined in national legislation, which determines the main difficulty of cooperation in combating them. Transnational crimes (terrorism, nuclear terrorism, bombing terrorism, hostage taking, drug business, human trafficking, corruption, money laundering, cyber-crime, sea piracy, aircraft seizure, ecocide, illicit manufacturing and trafficking in firearms, etc.) a group of especially dangerous, guilty, harmful crimes, for which harsh penalties are envisaged, however, there are disagreements in national legislation regarding their criminalization, definition of concepts penalties extradition individual structural elements et al., which complicates the development of cooperation and interaction. The definition of the concept of criminalization and penalization is given. Criminalization is defined as a process that covers the result of the recognition of certain types of acts criminal and criminal, an element of which is penalization (the definition of criminal punishment for acts already recognized as crimes), as well as the differentiation of criminal responsibility.

The author pays special attention to the concept of transnational crime, international legal criminalization of certain types of transnational crimes defined by the UN Convention against Transnational Organized Crime in 2000 (participation in a criminal organized group, laundering of proceeds of crime, corruption, obstruction of justice) and other international legal acts.

Keywords: transnational crime, convention, criminalization, penalization, criminality, punishment

ЗМІСТ

Теорія та філософія права. Історія права та держави

Теоретико-правові аспекти формування суспільства знань

Svitlana Khomiachenko, Serhii Yuldashev.....6-13

Аграрне право, земельне право, екологічне право

Вплив євроінтеграційних та міжнародних зобов'язань на розвиток аграрного законодавства України

Olena Hafurova.....14-20

Основні принципи аграрно-правового інституту охорони праці у сільському господарстві

Tamara Novak.....21-27

Законодавче забезпечення використання лісових ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції в Україні

Iryna Siuiva.....28-35

Визначення правових підстав щодо присвоєння тваринам статусу племінних за законодавством України

Svitlana Kovalyeva.....36-41

Передача земель державної власності у власність територіальних громад як підстава виникнення права комунальної власності на землю в Україні

Olha Nastina.....42-48

Реалізація прав учасників орендних земельних відносин як предмет теоретичних досліджень

Valentyna Nezhevelo.....49-56

Буферні території як структурні елементи національної екомережі

Mariia Vashshyshyn.....57-65

Інтеграція природоресурсного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у сфері зміни клімату

Maryna Deineha.....66-75

«Водні біоресурси» як термін у природоресурсному законодавстві

Kateryna Hryshchenko.....76-85

Економіко-правові заходи щодо підтримки розвитку екологічної мережі

Tetyana Kondratiuk.....86-93

Цивільне право та цивільний процес

Елементи деліктної відповідальності у процесі конвергенції правових систем

Inna Horislavska.....94-102

Адміністративне право і процес

Національне агентство з питань запобігання корупції: адміністративно-правовий статус

Oleksandr Svitlychnyi, Viktoriia Bashkatova.....103-109

Конфіскація як захід захисту прав інтелектуальної власності

Oleksandr Svitlychnyi.....110-116

Публічні послуги: юридичні ознаки та класифікація

Mykola Vasiuk.....117-123

Правові проблеми захисту критичних об'єктів інфраструктури стратегічного значення в Україні

Nataliia Kidalova.....124-131

Кримінальне право та кримінальний процес

Особливості доказування кіберзлочинів

Halyna Muliar, Oleksii Khovpun.....132-138

Кримінальна відповідальність за злочинні порушення порядку трансплантації органів або тканин людини:
проблеми та шляхи їх вирішення

Liusia Hbur.....139-144

До питання розвитку організаційно-правового забезпечення діяльності присяжних в Україні

Viktoriia Chesak.....145-150

Міжнародне право

Криміналізація транснаціональних діянь згідно з Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої
злочинності 2000 р.

Vadym Popko.....151-158